

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТАМГЫН ГАЗАР
ПАРЛАМЕНТЫН СУДАЛГАА,
ХӨГЖЛИЙН ХҮРЭЭЛЭН

“МОНГОЛ УЛСЫН БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ”

Судалгааны код: **БГСТ-24/018**

ЗАХИАЛАГЧ: Парламентын судалгаа, хөгжлийн хүрээлэн

ГҮЙЦЭТГЭГЧ: “Монголын эрх зүйн судалгаа хөгжлийн дэвшил төв” НҮТББ

Улаанбаатар хот
2024

Агуулга

Удиртгал	1
Нэг. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын тэргүүлэх чиглэл.....	2-13
Хоёр. Бүсчлэл тогтоосон үндэслэл, шалгуур, оновчтой байдал.....	14-29
2.1.Бүс нутгуудад хуваасан байдал.....	14-15
2.2.Бүсчлэл тогтоох үндэслэл, шалгуурт нийцсэн эсэх.....	16
2.2.1.Бүсчлэл тогтоох онолын зарчимд нийцсэн байдал.....	16-18
2.2.2.Бүсчлэлд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг харгалзсан эсэх, бүсчлэлийн оновчтой байдал.....	18-23
2.2.3.Бүсчлэлийн тогтолцоо нь эрх зүйн шаардлагад нийцсэн эсэх.....	24-29
Гурав. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан төсөл, хөтөлбөрийн уялдаа, холбоо.....	29-58
3.1.Төслүүдийн уялдлаа холбоо.....	29-35
3.2.Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан төсөл, хөтөлбөрүүд.....	35-41
3.3.Төсөл, хөтөлбөрүүдийн ач холбогдол, үр дүн.....	41-42
3.4.Монгол Улсын Их Хурлын 2001 оны 57 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-д тусгагдсан төсөл, арга хэмжээ.....	42-56
Дөрөв. Дүгнэлт, зөвлөмж.....	58-63

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

- УИХ – Улсын Их Хурал
- ЗГ – Засгийн газар
- БХҮБ- Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал
- БНХАУ - Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс
- ДНБ - Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
- ОХУ - Оросын Холбооны Улс
- ИТХ - Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал
- ТӨХХК - Төрийн өмчит хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани
- ТЭЗҮ – Техник эдийн засгийн үндэслэл
- ХХК – Хариуцлагатай Хязгаарлагдмал Компани
- ХК – Хувьцаат компани
- ХАА – Хөдөө аж ахуй
- ЭЗБТҮАСА - Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал
- ЖАЙКА - Японы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Байгууллага
- ҮСХ – Үндэсний Статистикийн Хороо
- ОУБ – Олон Улсын Байгууллага
- ТББ – Төрийн бус байгууллага
- ААНБ – Аж Ахуйн Нэгж Байгууллага

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 06-р сарын 05-ны өдрийн 64 дүгээр тогтоолоор Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг баталсан. Энэхүү тогтоол батлагдсанаар Монгол Улсын 21 аймаг болон нийслэл Улаанбаатар хот зөвхөн тухайн аймгийн хүрээнд бус байгаль, цаг уур, соёл, газар зүйн байршил, эдийн засгийн онцлог болон бусад нийтлэг шинжээрээ тодорхой аймгуудтай бүсчлэн хөгжих гарц дараагийн шатанд хүрэх боломж бүрдсэн.

Монгол Улс бүсчилсэн хөгжлийн асуудлыг анх ярьж байгаа нь энэ биш бөгөөд 2001 оноос эхлэн бүсчилсэн хөгжлийн талаарх санал, санаачилга, Улсын Их Хурал, Засгийн газрын холбогдох тогтоол, шийдвэрүүд гарч байв. Тухайлбал, Монгол Улсын Их Хурлын 2001 оны 57 дугаар тогтоолоор “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-ыг баталсан. Тус тогтоолд бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын эрхэм зорилго нь тус улсын газар, түүний баялаг, газар тариалан, мал аж ахуйн гаралтай түүхий эдийн нөөц, оюуны чадавхыг байгаль орчны даацад зохицуулан оновчтой ашиглах үндсэн дээр хүн ам, үйлдвэрлэлийн өнөөгийн зохисгүй бөөгнөрлийг задалж, хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаа, аймаг, бүс нутаг хоорондын тэгш бус, тэнцвэргүй байдлыг багасгаж хөгжлийн түвшинг ойртуулах, үндэсний эдийн засаг, нийгмийн дэвшлийг түргэтгэх дотоод, гадаад таатай орчныг бүрдүүлэхэд¹ оршиж байв. Ийнхүү Монгол Улс чөлөөт эдийн засагт шилжсэн даруйдаа бүсчлэн хөгжүүлэх үзэл баримтлал тодорхойлон, түүнийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг тухай бүр авч хэрэгжүүлсээр ирсэн. Гэсэн хэдий ч Монгол Улсын газар нутгийн 0.4 хувийг эзэлдэг Улаанбаатар хот нийт хүн амын 47.6 хувь суурьшиж, ДНБ-ий 66.2 хувийг бүрдүүлж байгаа нь бүс нутгийн хөгжлийн бодлого, түүний хэрэгжилтийг эргэн дүгнэх, бүс, орон нутгийн эдийн засгийн нөөцөд нь суурилан тухайн газар нутгийн онцлог, дэд бүтцийн тэнхлэгүүдэд тулгуурлан хөгжүүлэх шаардлагатай харуулах болсон.²

Нөгөөтээгүүр Монгол улсын Их Хурал, Засгийн газраас 1990-ээд оноос хойш нийгэм, эдийн засгийн шинэ харилцаанд шилжсэнээс хойш улс орноо хөгжүүлэх стратеги, бодлого боловсруулах олон оролдлого хийж ирсэн хэдий ч тэдгээрийн алийг нь ч тууштай хэрэгжүүлж чадаагүй байна.³

Улмаар Улсын Их Хурлын 2024 оны 06-р сарын 05-ны өдрийн 64 дүгээр тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал” нь Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн цаашдын чиг хандлагыг өөртөө агуулж байна. Харин энэхүү тогтоол, тус тогтоолд заасан тэргүүлэх чиглэл, түүнийг хөгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрийн уялдаа холбоо, бүсчлэл тогтоосон үндэслэл, шалгуур, оновчтой байдлыг үнэлэх шаардлагатай байх тул энэхүү дүн шинжилгээгээр энэхүү асуудлын талаар авч үзэх болно.

¹Монгол Улсын Их Хурлын 2001 оны 57 дугаар тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал” Бүсчилсэн хөгжлийн үндэслэл.

²Монгол Улсын Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газар, Алсын хараа – 2050, Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, “Бүс, орон нутгийн хөгжил” 2022 он, 7 дахь тал.

³Р.Ринчинбазар, Д.Эрдэнэбаяр, “Бүс нутгийн шинжлэх ухааны үндэс”, 2019 он, 161 дэх тал.

НЭГ.БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛЫН ТЭРГҮҮЛЭХ ЧИГЛЭЛ

Дэлхий улсууд алслагдсан орон нутгийн хөгжлийг чухалчлан анхаарах болж, тэдгээрийг хөгжүүлэх бодлогод идэвхтэй дүн шинжилгээ хийх болсон нь алслагдсан газар нутаг дэлхийн гадаргуун дийлэнх газар нутгийг эзэлдэг, мөн улс орнууд болон бүс нутгуудын төлөөх өрсөлдөөний чухал объект болохын сацуу тэдгээрт газар нутагт хүн төрөлхтний оршин тогтноход шаардлагатай байгалийн баялгийн дийлэнх нөөц оршиж байгаатай холбоотой.⁴ Үүнээс улбаалан алсдагдсан газар нутгууд, тэдгээрийн бүсчлэлийн асуудал нь зөвхөн Монгол Улсад биш дэлхийн бусад улс орнууд, бүс нутгуудын хувьд стратегийн болон бодлогын цөм болоод байна. Өнөө үед алслагдсан газар нутаг, хөдөө, орон нутгууд бүгд нэгэн ижил хэв загвартай байх боломжгүй болсон энэ хоёр үндсэн шалтгаанаас улбаалж байна: 1) томоохон хотууд болон хотын хүн амын нөлөөлөл, 2) тухайн газруудад хадгалагдаж буй байгалийн баялгийн төлөөх өрсөлдөөнүүд орж байна.⁵

Монгол Улсын Их Хурлаас 2003 онд баталсан Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлд эдийн засгийг бүсчлэн зохицуулах үйл ажиллагааны шалгуурыг тусгасан байх бөгөөд тус зүйлийн 5.1 дэх хэсэгт “Энэ хуульд заасны дагуу бүс нутгийг зохион байгуулахдаа дор дурдсан шаардлагыг үндэс болгоно:” гэж, мөн хэсгийн 5.1.2 дахь заалтад “үйлдвэрлэл, үйлчилгээний тодорхой салбарыг тэргүүлэх чиглэлээр хөгжүүлсэн байх”-аар хуульчилсан. Энэхүү зохицуулалт нь Монгол Улсын Их Хурал, Засгийн газар болон холбогдох бусад байгууллагаас бүсчилсэн хөгжлийн талаарх аливаа шийдвэр гаргахад тухайн бүс нутгийн онцлог, эдийн засгийн чадавх, газар зүйн байршил, хүн ам зүйн онцлогт тохирсон үйлдвэрлэл, үйлчилгээний тодорхой салбарыг эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл тодорхойлж, хөгжүүлэх үндсэн шаардлагыг бий болгосон.

Мөн Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.3 дахь заалтад “хөгжлийн төлөвлөлтийн үе шат” гэж хөгжлийн хэрэгцээ, шаардлагыг тодорхойлох, нөөцийг тогтоох, үнэлэх, хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлох, төлөвлөлтийг урт, дунд, богино хугацаанд улс, салбар, салбар хооронд болон бүс, орон нутгийн түвшинд төлөвлөх, түүнд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх, тайлагнах үйл ажиллагааг” ойлгохоор тодорхойлсон нь тухайн бүсийн тэргүүлэх чиглэл нь тухайн бүсийн хөгжлийн үндсэн суурь байх агуулгыг илэрхийлж байна.

Тодорхой газар нутгийг бүсчлэн хөгжүүлэхдээ бүсчилсэн хөгжлийг төлөвлөх стратегийн суурь нь тухайн бүсийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлийг оновчтой тодорхойлоход оршино. Хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл нь тухайн салбарын өрсөлдөх чадвар, тогтвортой байдлын давуу тал, хурдацтай өсөх боломж зэрэг үзүүлэлтээр тодорхойлогдоно.⁶ Тухайн бүс нутгийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлүүд нь бодлогын гол зорилтууд, улс төрийн боломж, эрсдэл болон тухайн бүс нутгийн үндсэн

⁴Torre A., Wallet F., “Regional Development in Rural Areas: Analytical tools and Public policies”, Springer Briefs in Regional Science, Springer, 2016, P.1.

⁵Ibid.

⁶International Journal of Sustainable Development and Planning: Classifying Economic Sectors to Improve Regional Development Priorities in Indonesia, Vol.19., May 2024, P.1773.

бодлогыг хэрэгжүүлэх идэвхжүүлэлт зэрэгтэй салшгүй холбоотой. Энэ хүрээнд авч үзвэл тухайн бүс нутгийн газар нутгийн нөөц тус бүсийн эдийн засгийн болон хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлогч хүчин зүйл болно. Тухайлбал, хөдөө аж ахуйн бүс нутгийн эдийн засгийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл нь стратегийн түүхий эдийн зах зээлийн үнэ цэнийг бусад салбараас ирүүтэйгээр хөрөнгө оруулах байдлаар нэмэгдүүлэх юм.⁷

Монгол Улс засаг захиргааны хувьд 21 аймагт хуваагддаг. Өргөн уудам газар нутаг, баялаг түүхтэй тул 21 аймаг нь байгаль орчин, эдийн засаг, нийгэм, соёлын хувьд ялгаатай байдаг. Монгол Улсын Засгийн газраас баримталж буй хөгжлийн бодлого нь бүс нутгуудад өөр өөр нөлөө үзүүлэх хандлагатай байна. Тиймээс бүс нутгуудад харилцан адилгүй хөгжлийн бодлогыг боловсруулан хэрэгжүүлэх нь үр дүнтэй юм. Аймгууд ихэвчлэн хүн ам цөөнтэй, жижиг, төрөлжөөгүй эдийн засагтай байна. Хүний нөөц, соёл, байгалийн хязгаарлагдмал нөөц баялагтайгаас үүдэн ихэнх аймаг эдийн засгаа төрөлжүүлэн, бие даан хөгжих боломж хомс байна. Хөрш зэргэлдээ аймгууд нэгдэн, хөгжлийг эрчимжүүлэх үйл ажиллагааг хамтран төлөвлөж хэрэгжүүлэх нь зүйтэй. Улс орон, бүс нутаг нь даяаршиж буй дэлхийн эдийн засгийн хувьд өрсөлдөх чадвартай бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ үйлдвэрлэх нь улам бүр чухал ач холбогдолтой болж байна.⁸

Мөн тодорхой газар нутгийг бүсчлэн хөгжүүлэхдээ нэн тэргүүнд тухайн газар нутгийн байгалийн нөөц, улс төрийн нөхцөл байдал, газар зүйн байршил зэргийг харгалзан үзэх ёстой бөгөөд мөн дараах асуудлууд тулгамддаг байна. Үүнд: бүс нутгийн хүчин чадал болон дэд бүтцийн нарийн төвөгтэй байдал (энэ нь тус бүс нутагт үйл аж үйлдвэржилт болон тодорхой салбарын үйлдвэрлэл, үйл ажиллагаа явуулахад боломжит нөөц хүрэлцэх эсэх зэрэг асуудлууд багтана.), айл өрхүүдийн үүрэг, оролцоо (энэ нь тухайн бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх салбарыг тодорхойлохдоо тухайн газар нутагт амьдарч айл өрхүүдийн бүс нутгаас үйлдвэрлэгдэж буй бүтээгдэхүүн зарцуулж буй мөнгө, өрхийн орлого, бүсийн орлого зэргийг харгалзан үзэх нь тэргүүлэх чиглэлийн оновчтой байдалд чухал нөлөөтэй) , хагас оролт-гаралтын голлох салбарууд (энэхүү агуулга нь тухайн бүс нутгийн эдийн засгийн салбаруудыг зах зээлийн (олон улсын) болон зах зээлийн бус (үндэсний) гэх байдлаар ангилан тухайн эдийн засгийн салбарыг олон улстай харилцах чадавх болон бусад хүчин зүйлийг үнэлэх⁹ болон бусад анхаарах асуудлуудыг дурдсан байна.

Дээрхээс үзвэл бүсчилсэн хөгжлийн хамгийн чухал агуулгын нэг нь тухайн бүс нутгийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийг оновчтой тодорхойлох явдал байх бөгөөд энэ агуулга Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хууль

⁷International Journal of Sustainable Development and Planning: Classifying Economic Sectors to Improve Regional Development Priorities in Indonesia, Vol.19., May 2024, P.1773.

⁸Барилга, хот байгуулалтын яам, Үндэсний хөгжлийн газар, Японы Олон Улсын Хамтын ажиллагааны байгууллага, Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл, Эцсийн тайлан, УБ, 2021 он, 331 дэх тал.

⁹Geoffrey J.D. Hewings, The Empirical Identification of Key Sectors in an Economy: A Regional Perspective, 1982., P.181-187.

болон Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуульд тусгалаа олжээ.

Тэгвэл Монгол Улсын Их Хурлаас 2024 онд шинэчлэн баталсан “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-д бүс тус бүрийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийг оновчтой тодорхойлж чадсан эсэх нь манай улсын бүсчилсэн хөгжлийн цаашдын хөгжилд чухал нөлөөтэй юм.

Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлтэй холбоотой зохицуулалтуудын түүврийг хүснэгт 1-т авч үзэв.

Хүснэгт-1.Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийг агуулсан зохицуулалтуудын түүвэр.

№	Холбогдох заалт	Харьяалагдах бүс
1.	3.1.4.Бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй уялдуулан аймгуудын мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалтын байгууллагыг төрөлжүүлж, Баянхонгор аймагт дадлага, үйлдвэрлэлийн бааз байгуулна.	Хангайн бүс
2.	3.2.13.Ховд аймагт бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй уялдуулан "Сургалт-эрдэм шинжилгээ-үйлдвэрлэлийн цогцолбор"-ыг байгуулна.	Баруун бүс
3.	3.2.13.Ховд аймагт бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй уялдуулан "Сургалт-эрдэм шинжилгээ-үйлдвэрлэлийн цогцолбор"-ыг байгуулна.	Баруун бүс
4.	3.3.8.Орхон аймагт бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй уялдуулан "Сургалт-эрдэм шинжилгээ-үйлдвэрлэлийн цогцолбор"-ыг байгуулна.	Хойд бүс
5.	3.3.9.Бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй уялдуулан аймгуудын мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалтын байгууллагыг төрөлжүүлж, Хөвсгөл, Булган аймагт салбар дундын дадлага, үйлдвэрлэлийн бааз байгуулна.	Хойд бүс
6.	3.4.15.Дархан-Уул аймагт бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй уялдуулан "Сургалт-эрдэм шинжилгээ-үйлдвэрлэлийн цогцолбор"-ыг байгуулна.	Төвийн бүс
7.	3.4.16.Бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй уялдуулан аймгуудын мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалтын байгууллагыг төрөлжүүлж,	Төвийн бүс

	Дархан-Уул, Сэлэнгэ аймагт салбар дундын дадлага, үйлдвэрлэлийн бааз байгуулна.	
8.	3.5.16.Дорнод аймагт бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй уялдуулан "Сургалт-эрдэм шинжилгээ-үйлдвэрлэлийн цогцолбор"-ыг байгуулна.	Зүүн бүс
9.	3.5.17.Бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй уялдуулан аймгуудын мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалтын байгууллагыг төрөлжүүлж, Дорнод аймагт салбар дундын дадлага, үйлдвэрлэлийн бааз байгуулна.	Зүүн бүс
10.	3.6.17.Өмнөговь аймагт бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй уялдуулан "Сургалт-эрдэм шинжилгээ-үйлдвэрлэлийн цогцолбор"-ыг байгуулна.	Говийн бүс
11.	3.6.18.Бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй уялдуулан аймгуудын мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалтын байгууллагыг төрөлжүүлж, Дорноговь аймагт салбар дундын дадлага, үйлдвэрлэлийн бааз байгуулна.	Говийн бүс
12.	3.7.5.Улаанбаатарын бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй уялдуулан мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалтын байгууллагыг төрөлжүүлэн, сургалтын дэд бүтэц, салбар дундын дадлага, үйлдвэрлэлийн баазыг байгуулна.	Улаанбаатарын бүс

Дээрх зохицуулалтуудын түүвэрт бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын 7 бүс бүрд тухайн бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл гэж байх ёстой гэх агуулга илэрхийлэгдэж байгаа хэдий ч тухайн бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл нь чухам ямар эдийн засгийн салбар болох нь тодорхойгүй байна.

Харин тогтоолд дурдагдсан 7 бүсийн эхэнд тухайн бүсийн зорилгыг дараах байдлаар тодорхойлжээ. Үүнд:

1. Хангайн бүс- Бүсийн хөгжлийн зорилго нь дэлхий дахинд монголын түүх, төрт ёс, соёлын өвийг түгээн дэлгэрүүлж, дэлхийн нүүдэлчдийн соёлын голомт нутаг, соёлын бүтээлч үйлдвэрлэлд тулгуурлан Уламжлалт мал аж ахуйн төрөлжсөн бүс бөгөөд хот байгуулалтын дэд бүс болно.
2. Баруун бүс-Бүсийн хөгжлийн зорилго нь Төв Азийн орнууд болон Оросын Холбооны Улс, Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын зах зээлтэй холбогдож, Дэлхийн өв Увс нуурын сав, Монгол Алтайн нуруу-Хангайн нурууны байгалийн унаган төрх, олон угсаатны түүх, соёлын өв, эрчим

хүчний нөөцөд түшиглэн “Эрчим хүчний төрөлжсөн бүс бөгөөд байгалийн аялал жуулчлалын дэд бүс” болно.

3. Хойд бүс-Бүсийн хөгжлийн зорилго нь Оросын Холбооны Улс болон Европын орнуудтай эдийн засгийн харилцааг өргөжүүлж, Хөвсгөл нуур, Сэлэнгэ мөрний сав газрын эко систем, байгаль, түүх, соёлын өвд тулгуурлан “Байгалийн аялал жуулчлалын төрөлжсөн бүс бөгөөд аж үйлдвэрийн дэд бүс” болно.
4. Төвийн бүс-Бүсийн хөгжлийн зорилго нь олон улстай эдийн засгийн харилцааг өргөжүүлж, тээвэр логистикийн нэгдсэн сүлжээнд холбогдон хөдөө аж ахуй болон байгалийн нөөцөд тулгуурлан “Хөдөө аж ахуйн төрөлжсөн бүс бөгөөд аж үйлдвэрийн дэд бүс” болно.
5. Зүүн бүс- Бүсийн хөгжлийн зорилго нь Зүүн Хойд Азийн орнуудтай эдийн засгийн харилцааг өргөжүүлж, Хан Хэнтийн нуруу, Дорнод Монголын байгалийн экосистем, Дэлхийн өв Бурхан халдун, Эзэн Чингис хааны төрт ёс, түүх, соёлын өвд түшиглэн “Түүхэн аялал жуулчлалын төрөлжсөн бүс бөгөөд эрчимжсэн хөдөө аж ахуйн дэд бүс” болно.
6. Говийн бүс -Бүсийн хөгжлийн зорилго нь Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс болон Өмнөд Азийн орнуудтай эдийн засгийн харилцааг өргөжүүлж, уул уурхай, говийн унаган байгаль, түүх, соёлын өв, палеонтологийн нөөцөд түшиглэн “Аж үйлдвэрийн төрөлжсөн бүс бөгөөд ногоон эрчим хүчний дэд бүс” болно
7. Улаанбаатарын бүс-Бүсийн хөгжлийн зорилго нь Төв болон Зүүн Хойд Азийн орнуудтай эдийн засгийн харилцааг өргөжүүлж, хүн ам, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, байгаль орчны зохистой бүтэцтэй, 20 минутын үйлчилгээний хүртээмжтэй төвүүд бүхий хот болж "Олон улсын банк, санхүү, бизнесийн хөгжлийн төв" болно.

Дээрхээс гадна тус тогтоолын 5 дахь хэсэгт “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэх бодлогын арга хэрэгсэл” хэсэгт “Бүс нутгийн тэргүүлэх чиглэл, байгаль газар зүйн нөхцөл, нөөц, байршлын давуу талтай уялдсан төсөл, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт, гадаад зээл, тусламж, орон нутгийн төсөв, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн хөрөнгө оруулалт болон бусад эх үүсвэрийг оновчтой хуваарилна.” гэжээ.

Ийнхүү 2024 онд шинэчлэн баталсан “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-д тухайн бүсийн тэргүүлэх чиглэлийн ойлгомжтой бөгөөд тодорхой тусгаж чадаагүй байх тул өмнө батлагдсан тогтоол, шийдвэрт дүн шинжилгээ хийж, тэдгээрт тусгагдсан эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлтэй харьцуулах нь зүйтэй байна. Монгол Улс чөлөөт эдийн засагт шилжсэнээс хойш Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн эрх суурь баримт бичгүүдийн нэг нь Монгол Улсын Их Хурлын 2001 оны 57 дугаар тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал” бөгөөд тус баримт бичгийн 4 дүгээр зүйл “Бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих төрийн зохицуулалт”-ийн 4.5 дахь хэсэгт бүс тус бүрийн байгаль, түүхий эдийн нөөц,

оюуны чадавхыг харгалзан дараах чиглэлүүдийг таван бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүд болгон хөгжүүлэхээр тусгаж байжээ.¹⁰ Үүнд:

- **Баруун бүсэд** - бэлчээрийн мал аж ахуй, усалгаатай тариалан, жижиг, дунд боловсруулах үйлдвэрийг;
- **Хангайн бүсэд**: бэлчээрийн мал аж ахуй, газар тариалан, аялал жуулчлал, амралт, сувилал, жижиг дунд үйлдвэр, уул уурхайн олборлох, боловсруулах үйлдвэр; мод боловсруулах үйлдвэрийг;
- **Төвийн бүсэд**: бэлчээрийн болон эрчимжсэн мал аж ахуй, газар тариалан, уул уурхайн олборлох, боловсруулах үйлдвэр, жижиг, дунд үйлдвэр, аялал жуулчлал, амралт сувиллын үйлчилгээ, оюуны багтаамж ихтэй бусад үйлдвэрлэл, үйлчилгээг;
- **Зүүн бүсэд**: уул уурхайн олборлох, боловсруулах үйлдвэр, эрчимжсэн газар тариалан, мал аж ахуй, жижиг, дунд үйлдвэр, аялал жуулчлалыг;
- **Улаанбаатарын бүсэд**: оюуны багтаамж ихтэй бүх төрлийн үйлдвэр, үйлчилгээ, олон улсын банк санхүүгийн сүлжээг тус тус тэргүүлэх чиглэл болгон хөгжүүлнэ.

Тэрчлэн 57 дугаар тогтоолын 5 дугаар зүйл “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын зорилтыг хэрэгжүүлэх үе шат хэсэг”-ийн 5.1.1-д “2001-2005 он хүртэлх хугацаанд, эдийн засгийн бүсүүдээр бүс нутгийн хөгжлийг дэмжих эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгож, **бүсийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлийг тогтоон**, т.” гэж заасан буюу тухай үед тогтоож байсан бүсүүдийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл нь юу болох, түүнийг тогтоол батлагдсанаас хойш дахин тогтоож бүсийн эдийн засгийг хөгжүүлэх хамгийн том хөшүүрэг болох дэд бүтцийг бий болгох талаар тодорхой тусгасан байжээ. эдгээрийг улс орны дотоод, гадаад зах зээлд холбох зорилго бүхий хөндлөн гол тэнхлэгийн авто зам буюу “Мянганы зам”-ыг байгуулж эхлэх ба гол төмөр замын дагуу тавьж байгаа хатуу хучилттай авто замыг үргэлжлүүлэн дуусгаж, түүнд хөгжлийн ирээдүй сайтай зарим бүс нутаг, хот сууриныг холбох замаар бүсчилсэн хөгжлийн үндсийг тавина

Монгол Улсын Засгийн газрын 2023 оны 12-р сарын 27-ны өдрийн №481 “2024 оныг Бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих жил болгох зарлах тухай” тогтоолын 4 дэх хэсэгт “Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын төслийг боловсруулах, холбогдох тооцоо, судалгаа хийх, санал өгөх чиглэлээр хамтран ажиллахыг Засгийн газрын гишүүд, аймаг, нийслэлийн Засаг дарга, төрийн болон орон нутгийн өмчит аж ахуйн нэгжийн удирдлагад даалгаж, нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, улс төрийн нам, эвсэл, мэргэжлийн холбоо, иргэний нийгмийн болон хувийн хэвшлийн

¹⁰Монгол Улсын Их Хурлын 2001 оны 57 дугаар тогтоолд зааснаар бүсүүдэд дараах аймгууд хамаарахаар тусгажээ. Үүнд:

Баруун бүсэд: Баян-Өлгий, Говь-Алтай, Завхан, Увс, Ховд;

Хангайн бүсэд: Архангай, Баянхонгор, Булган, Орхон, Өвөрхангай, Хөвсгөл;

Төвийн бүсэд: Говь-Сүмбэр, Дархан-Уул, Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь, Сэлэнгэ, Төв;

Зүүн бүсэд: Дорнод, Сүхбаатар, Хэнтий.

Улаанбаатарын бүсэд: нийслэл хот, түүний дүүргүүдийн нутаг дэвсгэр, хот орчмын бүсийн дагуул хотууд тус тус орно.

байгууллагуудад уриалсугай.”¹¹ хэмээжээ. Гэтэл 481 дүгээр тогтоолд дурдагдсаны дагуу Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газраас “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал” /2001/-ыг хэрэгжилтийг үнэлсэн эсэх, ийнхүү үнэлэхэд дээрх 5 бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүд нь оновчтой байсан эсэх, тэдгээрийг цаашид хэрхэн өөрчлөх, ямар асуудлыг анхаарах, эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүдийг нарийвчлан тогтоох шаардлага үүссэн эсэх талаар үнэлгээ, дүгнэлтийн мэдээлэл байхгүй байна.

Улмаар УИХ-ын 64 дүгээр тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-д заасан 7 бүс тус бүрийн зорилго хэсгийн дараах агуулгуудыг 2001 оны 57 дугаар тогтоолтой харьцуулан үзвэл бүс тус бүрийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийг дараах байдлаар томъёологдсон гэж үзэж болохоор байна. Үүнд:

1. Хангайн бүс тэргүүлэх чиглэл нь **уламжлалт мал аж ахуйн төрөлжсөн бүс бөгөөд хот байгуулалт**;
2. Баруун бүсийн тэргүүлэх чиглэл нь **эрчим хүчний төрөлжсөн бүс бөгөөд байгалийн аялал жуулчлал**;
3. Хойд бүсийн тэргүүлэх чиглэл нь **байгалийн аялал жуулчлалын төрөлжсөн бүс бөгөөд аж үйлдвэрлэл**;
4. Төвийн бүсийн тэргүүлэх чиглэл нь **хөдөө аж ахуйн төрөлжсөн бүс бөгөөд аж үйлдвэрлэл**;
5. Говийн бүсийн тэргүүлэх чиглэл нь **аж үйлдвэрийн төрөлжсөн бүс бөгөөд ногоон эрчим хүч**;
6. Зүүн бүсийн тэргүүлэх чиглэл нь **түүхэн аялал жуулчлалын төрөлжсөн бүс бөгөөд эрчимжсэн хөдөө аж ахуй**;
7. Улаанбаатарын бүсийн тэргүүлэх чиглэл нь **олон улсын банк, санхүү, бизнесийн хөгжлийн төв**.

Ийнхүү 64 дүгээр тогтоолд бүс тус бүрийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүд нь ойлгомжтой байдлаар тодорхойлогдоогүй хэдий ч бүс тус бүрийн тэргүүлэх чиглэлийг тус тогтоолд дүн шинжилгээ хийх, өмнө батлагдсан тогтоолтой харьцуулах зэргээр эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүд авч үзлээ.

Тэгвэл ийнхүү тодорхойлсон тэргүүлэх чиглэл нь 2001 онд батлагдаж 57 дугаар тогтоолд заасан эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүдтэй харьцуулан үзэхэд агуулгын хувьд хумигдсаны сацуу хэт ерөнхий байдлаар томъёологдсон, мөн аялал жуулчлал, аж үйлдвэрлэл зэрэг салбарууд давхцалтай байгааг хүснэгт хоёрт авч үзэв.

Хүснэгт-2. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын бүс тус бүрийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийн харьцуулалт.

№	2024 оны тэргүүлэх чиглэл	2001 оны тэргүүлэх чиглэл
---	---------------------------	---------------------------

¹¹Монгол Улсын Засгийн газрын 2023 оны 12-р сарын 27-ны өдрийн №481 “2024 оныг Бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих жил болгох зарлах тухай” тогтоол, үзэх - <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=17047938870831>

Хангайн бүс	Уламжлалт мал аж ахуйн төрөлжсөн бүс бөгөөд хот байгуулалт	бэлчээрийн мал аж ахуй, газар тариалан, аялал жуулчлал, амралт, сувилал, жижиг дунд үйлдвэр, уул уурхайн олборлох, боловсруулах үйлдвэр; мод боловсруулах үйлдвэрийг
Баруун бүс	Эрчим хүчний төрөлжсөн бүс бөгөөд байгалийн аялал жуулчлал	бэлчээрийн мал аж ахуй, усалгаатай тариалан, жижиг, дунд боловсруулах үйлдвэрийг
Хойд бүс	Байгалийн аялал жуулчлалын төрөлжсөн бүс бөгөөд аж үйлдвэрлэл	Төвийн бүс /2001 оны бүсчлэлээр хойд бүс, төвийн бүс, говийн бүсүүд Төвийн бүс гэсэн нэг бүс байсан/ бэлчээрийн болон эрчимжсэн мал аж ахуй, газар тариалан, уул уурхайн олборлох, боловсруулах үйлдвэр, жижиг, дунд үйлдвэр, аялал жуулчлал, амралт сувиллын үйлчилгээ, оюуны багтаамж ихтэй бусад үйлдвэрлэл, үйлчилгээг;
Төвийн бүс	Хөдөө аж ахуйн төрөлжсөн бүс бөгөөд аж үйлдвэрлэл	
Говийн бүс	Аж үйлдвэрийн төрөлжсөн бүс бөгөөд ногоон эрчим хүч	
Зүүн бүс	Түүхэн аялал жуулчлалын төрөлжсөн бүс бөгөөд эрчимжсэн хөдөө аж ахуй	уул уурхайн олборлох, боловсруулах үйлдвэр, эрчимжсэн газар тариалан, мал аж ахуй, жижиг, дунд үйлдвэр, аялал жуулчлалыг
Улаанбаатарын бүс	Олон улсын банк, санхүү, бизнесийн хөгжлийн төв	оюуны багтаамж ихтэй бүх төрлийн үйлдвэр, үйлчилгээ, олон улсын банк санхүүгийн сүлжээг тус тус тэргүүлэх чиглэл болгон хөгжүүлнэ

Шинэчлэн баталсан бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд заасан 7 бүс тус бүрийн тэргүүлэх чиглэлийг авч үзэхэд аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний салбар нийтлэг бөгөөд 3 бүс (баруун, хойд, зүүн)-ийн тэргүүлэх чиглэлээр тодорхойлогдсон бол эрчим хүч 2 бүс (баруун болон говийн)-д тус тус тэргүүлэх чиглэлээр тодорхойлогдсон байна.

Эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл, цаашлаад Монгол Улсад эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбарын жагсаалтыг дэлгэрүүлэн авч үзвэл Нэмэгдэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.3 дахь хэсэгт “Энэ хуулийн 8.2-т заасан “Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал”-ыг санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн, Үндэсний статистикийн хорооны дарга хамтран батална.” гэж заасны дагуу Сангийн сайд, Үндэсний статистикийн хорооны дарга нарын хамтарсан 2018 оны 12-р сарын 31-ний өдрийн 319/A/160 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралтаар батлагдсан “Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал” (ЭЗБТУАА)-д эдийн засгийн салбар 21, дэд салбар 88, бүлэг 238, анги 420, дэд анги 96 байна.¹² Тус ангилалд зааснаар Эдийн засгийн салбарууд нь “Хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй, засаг барилт, ан агнуур”, “Уул уурхай, олборлолт”, “Боловсруулах үйлдвэрлэл”, “Цахилгаан, хийх, уур, агааржуулалт”, “Ус хангамж; сувагжилтын систем, хог хаягдал зайлуулах болон хүрээлэн буй орчныг дахин сэргээх үйл ажиллагаа”, “Барилга” зэрэг эдийн засгийн 21 салбар байна.

Харин УИХ-ын 2024 оны 64 дүгээр тогтоолын хавсралтаар батлагдсан Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал тусгагдсан бүс тус бүрийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүдийг “Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал”-тай хүснэгт 3-т харьцуулан авч үзэв.

Хүснэгт-3.Эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүдийн харьцуулалт

№	Бүсийн тэргүүлэх чиглэлүүд	Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилалд тусгагдсан байдал
1.	Баруун бүс - Эрчим хүчний төрөлжсөн бүс бөгөөд байгалийн аялал жуулчлал	-Эрчим хүч: Эдийн засгийн салбар /D/ -Аялал жуулчлал: Дэд салбар /79/
2.	Хангайн бүс: уламжлалт мал аж ахуйн төрөлжсөн бүс бөгөөд хот байгуулалт;	-Мал аж ахуй: дэд салбар /анги 014/

¹²Сангийн сайд, Үндэсний статистикийн хорооны дарга нарын хамтарсан 2018 оны 12-р сарын 31-ний өдрийн 319/A/160 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралтаар батлагдсан “Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал” (ЭЗБТУАА), үзэх - <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=209675&showType=1>

		-Хот байгуулалт: -о-
3.	Хойд бүс: Байгалийн аялал жуулчлалын төрөлжсөн бүс бөгөөд аж үйлдвэрлэл	-Аялал жуулчлал: Дэд салбар /79/ -Аж үйлдвэрлэл: -о-
4.	Төвийн бүс: Төвийн бүс - Хөдөө аж ахуйн төрөлжсөн бүс бөгөөд аж үйлдвэрлэл	-Хөдөө аж ахуй: Эдийн засгийн салбар /A/ -Аж үйлдвэрлэл: -о-
5.	Говийн бүс - Аж үйлдвэрийн төрөлжсөн бүс бөгөөд ногоон эрчим хүч	-Аж үйлдвэрлэл: -о- -Эрчим хүч: Эдийн засгийн салбар /D/
6.	Зүүн бүс: Зүүн бүс - Түүхэн аялал жуулчлалын төрөлжсөн бүс бөгөөд эрчимжсэн хөдөө аж ахуй	-Аялал жуулчлал: Дэд салбар /79/ -Аж үйлдвэрлэл: -о-
7.	Улаанбаатарын бүс: Улаанбаатарын бүс - Олон улсын банк, санхүү, бизнесийн хөгжлийн төв.	-Санхүүгийн болон даатгалын үйл ажиллагаа: Дэд салбар /64/ -Бизнесийн хөгжил: Дэд салбар /82/

Дээрхээс дүгнэн үзвэл Монгол Улс 2024 оны бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалаа дахин тодорхойлохдоо 5 бүсээс 7 бүс болгон өргөжүүлсэн хэдий ч Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хуулийн 5.1.2-т заасан үйлдвэрлэл, үйлчилгээний тэргүүлэх чиглэлүүд буюу эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүд нь агуулгын хувьд хэт ерөнхий тусгагджээ. Мөн бүс тус бүрд 2 эдийн засгийн салбарыг тэргүүлэх чиглэл болгон тухайн бүс нутагт хөгжүүлэх талаар заасан буюу нийт 14 чиглэл байгаагаас 2 эдийн засгийн салбар, 5 дэд салбар, 1 анги байна. Харин үлдсэн 6 тэргүүлэх чиглэл нь Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилалд хамаарахгүй байна.

Тэгвэл Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа - 2050” Эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүдийг тодорхойлсон бөгөөд дараах эдийн засгийн тэргүүлэх салбаруудыг 2021-2030, 2031-2040, 2041-2050 онуудад хөгжүүлж, экспортын баримжаатай эдийн засгийг бий болгохоор тусгажээ. Үүнд:

- **I үе шат (2021-2030):** Эдийн засгийн бүтцийн шинэчлэлтийг эхлүүлж, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэн, импортыг орлох болон экспортод чиглэсэн хүнд, хөнгөн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх үе:

✚ Хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлж, боловсруулалтын түвшин нэмэгдсэн байна.

- ✚ Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний боловсруулалтын түвшнийг нэмэгдүүлж, малын гаралтай бүтээгдэхүүний экспорт нэмэгдсэн байна.
 - ✚ Үндэсний онцлог бүхий аялал жуулчлалыг хөгжүүлж, олон улсын аялал жуулчлалын зах зээлд өрсөлдөх чадвар дээшилсэн байна.
 - ✚ Бүтээлч үйлдвэрлэл (соёл урлаг, кино урлаг, дуу хөгжим, дизайн, архитектур)-ийн хөгжлийн бодлогын суурь тавигдсан байна.
 - ✚ Мэдээллийн технологийн салбарыг дэмжиж, эдийн засагт оруулах хувь нэмрийг нэмэгдүүлсэн байна.
 - ✚ Боловсруулсан бүтээгдэхүүний экспортын хэмжээ нэмэгдсэн байна.
 - ✚ Эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих эрчим хүч, инженерийн дэд бүтцийг хөгжүүлсэн байна
 - ✚ Цахилгаан станцуудыг өргөтгөж, цахилгаан дамжуулах агаарын шугам, дэд станц, шинэ эх үүсвэрийг барьж, цахилгаан эрчим хүчээр дотоодын хэрэгцээг бүрэн хангасан байна.
 - ✚ Үндэсний тээвэр, логикийн тогтолцоог хөгжүүлсэн байна.
 - ✚ Иргэний нисэхийн дэд бүтэц, ерөнхий зориулалтын нисэхийг хөгжүүлсэн байна.
- **II үе шат (2031-2040):** Хүнд, хөнгөн болон эрчим хүч, барилгын материалын үйлдвэрлэлийн хэрэгцээг дотоодоос бүрэн хангаж, экспортод чиглэсэн үйлдвэрлэлийг түлхүү хөгжүүлэх шатанд шилжих үе:
- ✚ Боловсруулах салбар давамгайлсан эдийн засгийн бүтцийг бүрдүүлж, хүнсний аюулгүй байдал хангагдсан байна.
 - ✚ Бүтээлч үйлдвэрлэлийг эдийн засгийн бие даасан салбар болгон хөгжүүлсэн байна.
 - ✚ Эрчим хүчний хөндлөн гол тэнхлэгийн болон бүсийн босоо тэнхлэгийн цахилгаан дамжуулах агаарын шугам, дэд станц, шинэ эх үүсвэрийг барьж байгуулан, зарим дулааны цахилгаан станцыг өргөтгөж нэгдсэн системийг бүрдүүлнэ.
 - ✚ Экспортын зориулалттай эх үүсвэрүүдийг нэмэгдүүлж, эрчим хүч экспортлогч орон болсон байна.
 - ✚ Олон улсын стандартад нийцсэн холимог тээврийн сүлжээ бүрдсэн байна.
- **III үе шат (2041-2050):** Эдийн засгийн тэргүүлэх салбаруудыг хөгжүүлж, олон тулгуурт тогтвортой эдийн засагтай улс болох үе
- ✚ Эдийн засгийн тэргүүлэх салбаруудыг хөгжүүлж, олон тулгуурт тогтвортой эдийн засагтай улс болох үе.

Ийнхүү Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичигт өөр хоорондоо ялгаатай эдийн засгийн салбаруудыг Монгол Улс 2021-2030 онуудад хөгжүүлж, тэдгээрийг 2031-2040 илүү төгөлдөржүүлэн хөгжүүлэх байдлаар тодорхойлж, 2041-2050 онуудад Монгол Улсын эдийн засаг зөвхөн уул уурхайн салбараас хараат байдлыг өөрчилж, олон тулгуурт эдийн засагтай болохоор оновчтой бөгөөд ойлгомжтой тодорхойлсон. Харин Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого болох Алсын хараа – 2050 болон Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүдийг харьцуулан үзэхэд эдгээр 2 эрх зүйн баримт бичигт тусгагдсан эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүд агуулгын хувьд давхцал бага байна. Нөгөөтээгүүр, Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан 7 бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүд нийтлэг байдлаар тодорхойлогдсон бөгөөд аялал жуулчлал, аж үйлдвэрлэл, эрчим хүч зэрэг ерөнхий байдлаар тусгагдсан нь “Алсын хараа 2050”-д заасан эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүдийг илүү ерөнхийлсөн шинжтэй болжээ.

Мөн УИХ-ын 64 дүгээр тогтоолын 2 дугаар хавсралт болох “Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, хүрэх түвшин”-д холбогдох шалгуур үзүүлэлтүүдийг¹³ тодорхойлсон бөгөөд тэдгээрийн хүрэн түвшинг 2030, 2040, 2050 онуудад дүгнэхээр холбогдох түвшинг тогтосон байна. Гэтэл энэхүү хүрэнд түвшинд холбогдох шалгуур үзүүлэлтүүд нийтлэг байдлаар байгаа буюу тухайн бүсийн 8-10 орчим шалгуур үзүүлэлтүүд байгаагаас бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийн хүрэх түвшин, шалгуур үзүүлэлтийг хэрхэн хянах, тухайн бүс эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл оновчтой тодорхойлсон эсэхийг урт хугацаандаа хянах боломжгүй байна.

Иймээс Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, хүрэх түвшин хэсэгт бүс тус бүрийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлтэй холбоотой нэмэлт агуулгыг тодорхойлох, бүсүүдийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийн хөгжлийг хэрхэн хэмжих, шаардлагатай тохиолдолд тэргүүлэх чиглэлийн нарийвчлах эсхүл өөрчлөх боломжийг бий болгох нь зүйтэй.

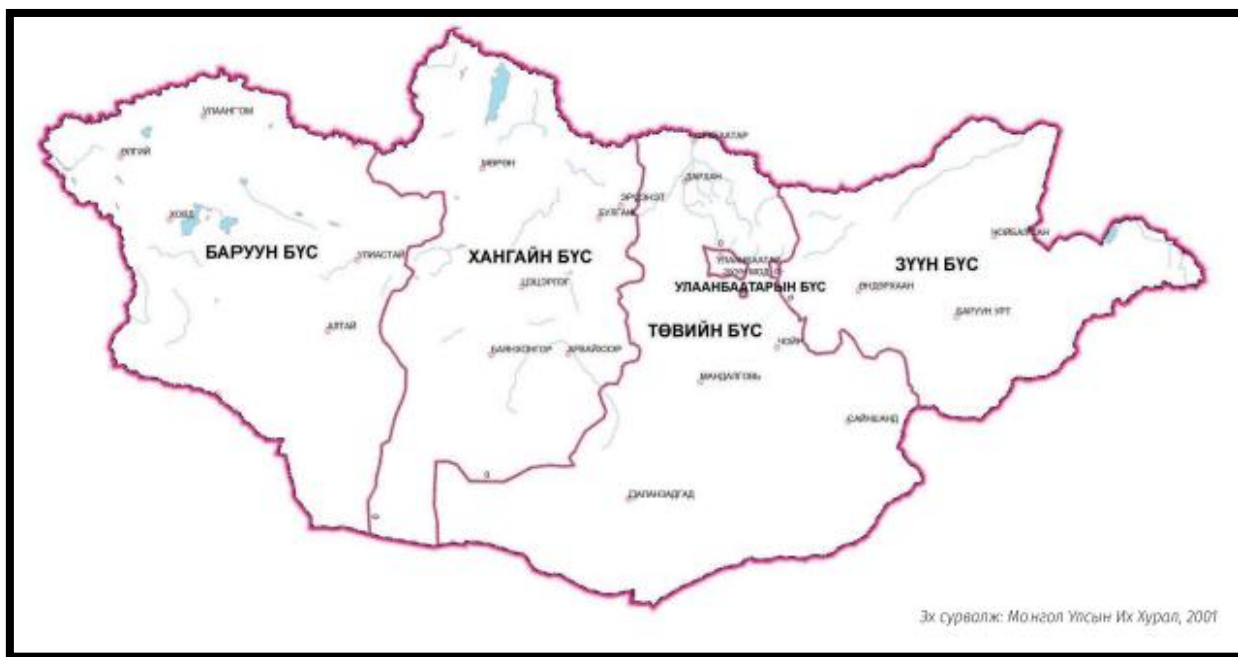
¹³Эдгээр шалгуур үзүүлэлтүүдэд дараах нийтлэг шалгуурууд 7 бүсүүдэд тусгагдсан байна:

- Тусгай хамгаалалтад авсан газар нутгийн хэмжээ;
- Шинээр баригдах улсын чанартай авто замын урт;
- Шинээр баригдах төмөр замын урт;
- Улсын зэрэглэлтэй болох нисэх буудлын тоо;
- Шинээр байгуулагдах орон нутгийн үйлдвэр, үйлчилгээ, тээвэр, логиستيкийн төв;
- Шинээр байгуулагдах хүнд үйлдвэрийн үйлдвэрлэл, технологийн паркийн тоо;
- Цахилгаан дамжуулах шугамын урт;
- Шинээр нэмэгдэх эрчим хүчний эх үүсвэр, хүчин чадал;
- Шинээр байгуулагдах орон нутгийн үйлдвэр, үйлчилгээ, тээвэр, логиستيкийн төв;
- Шинээр байгуулагдах хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн үйлдвэрлэл технологийн паркийн тоо;
- Шинээр байгуулагдах хүнд үйлдвэрийн үйлдвэрлэл, технологийн паркийн тоо;
- Хүчин чадал нэмэгдсэн боомтын тоо.

ХОЁР. БҮСЧЛЭЛ ТОГТООСОН ҮНДЭСЛЭЛ, ШАЛГУУР, ОНОВЧТОЙ БАЙДАЛ

2.1. Бүс нутгуудад хуваасан байдал

Монгол Улсын Их Хурлын 2001 оны 57 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалаар Монгол Улс нь дараах 5 бүсэд хуваагдаж бүсчилсэн байдлаар хөгжихөөр заасан. Үүнд:

Ийнхүү 2001 онд Төрийн эрх барих дээд байгууллагаас “Бүсчлэн хөгжих нь зүйтэй” гэх үзэл хандлагыг бодлогын түвшинд тодорхойлсон энэхүү тогтоол хэрэгжиж ирсэн 20 орчим жилд “УИХ-ын сонгуулийн мөчлөгтэй холбоотойгоор төсөв санхүүжилтийн дутагдал, өөрчлөлт, төсвийн төсөөлөлтэй холбоотой хэрэгжилтийн тогтворгүй байдал нь бүсчилсэн хөгжлийн бодлого алдагдахад хүчтэй нөлөөтэй байсан” гэж үзэж болно.

Үүний тод жишээ нь тодорхой хөрөнгө оруулалтыг үе шаттайгаар төсөвлөн зарцуулсан ч өнөөгийн байдлаар баруун бүсэд эрчим хүчний тогтвортой эх үүсвэр бүрэлдээгүй, замын сүлжээ дутагдалтай хэвээр, хувийн хэвшлийн тэргүүлэх аж ахуйн нэгж төдийлөн хөгжөөгүй байна. Хангайн бүс нь аялал жуулчлалын, байгалийн баялгийн арвин нөөцтэй ч эдийн засгийн хувьд гадаад, дотоод зах зээлтэй холбох дэд бүтцийн сүлжээ, хойд урд хөрштэй тогтмол харьцах хилийн боомт, экспортын гарц багатай хэвээр байна. Төвийн бүс нь газар тариалангийн бүс нутагт тооцогддог, Ази, Европыг холбосон олон улсын худалдаа, эдийн засгийн харилцаа, тээвэр логистикийн боломжтой ахиц дэвшил бага байна. Зүүн бүсийн хувьд Монгол Улсыг зүүн азийн орнуудтай холбох газарзүйн ойр дөт байрлалд тулгуурлан хөгжиж боломж дүүрэн.¹⁴ Үүний шалтгаан нь олон хүчин зүйлээс

¹⁴Монгол Улсын Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газар, Алсын хараа – 2050, Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, “Бүс, орон нутгийн хөгжил” 2022 он, 13 дахь тал.

нөхцөлдөх бөгөөд Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хуулийн хэрэгжилт хангалтгүй, бүс нутгийн хөгжлийн асуудлыг зохицуулах чиг үүрэг үүргийг Санхүү, эдийн засгийн асуудал эрхэлсэн яам хариуцахаар заасан нь чиг үүргийн хувьд оновчтой шийдэл болж чадаагүй, бүс нутгийн хөгжлийн үйл явцад оролцогч талуудын үйл ажиллагааг оновчтой зохицуулж уялдааг хангаж чадаагүй зэргийг дурдаж болох юм.¹⁵

Улмаар энэхүү чиглэлийн эрдэмтэн судлаачид, төрийн байгууллагууд, орон нутгийн удирдлагууд болон Засгийн газар, Улсын Их Хурлаас бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг шинэ түвшинд гаргах зорилгоор 2019 оноос эхлэх ажилласны үр дүнд Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 64 дүгээр тогтоолыг баталж, тус тогтоолоор дээрх 5 бүс нутгийг 7 бүс нутаг болгон дахин шинэ бүсчилсэн хөгжлийн бүсчлэл тогтоосон.

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 64 дүгээр тогтоолын хавсралтаар батлагдсан Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын 2.1 дэх хэсэгт “Монгол Улсыг Хангайн, Баруун, Хойд, Төвийн, Зүүн, Говийн, Улаанбаатарын гэсэн бүсчлэлийн тогтолцоогоор хөгжүүлнэ. Бүсэд дараах аймаг, хот хамаарна:

- *Хангайн бүсэд: Архангай, Баянхонгор, Өвөрхангай аймаг;*
- *Баруун бүсэд: Баян-Өлгий, Говь-Алтай, Завхан, Увс, Ховд аймаг;*
- *Хойд бүсэд: Булган, Орхон, Хөвсгөл аймаг;*
- *Төвийн бүсэд: Дархан-Уул, Сэлэнгэ, Төв аймаг;*
- *Зүүн бүсэд: Дорнод, Сүхбаатар, Хэнтий аймаг;*
- *Говийн бүсэд: Говьсүмбэр, Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь аймаг;*
- *Улаанбаатарын бүсэд: нийслэл Улаанбаатар хот ба түүний дагуул хотууд”* хэмээн Монгол Улсын бүсчлэлийн тогтолцоог дараах зурагт тусгасан 7 бүсэд шинэчлэн хуваасан.

¹⁵Мөн тэнд.

2.2.Бүсчлэл тогтоох үндэслэл, шалгуурт нийцсэн эсэх

Дээрх байдлаар Монгол Улсыг 7 бүсэд хуваасан бүсчлэлийн тогтолцоог бүсчлэл тогтоох онолын болон эрх зүйн үндэслэл, шалгуурт хэрхэн нийцсэнийг дараах хэсгүүдэд авч үзье.

2.2.1.Бүсчлэл тогтоох онолын зарчимд нийцсэн байдал

Бүсчлэл тогтоох үндэслэл, шалгуурыг тодруулж үзэхийн тулд бүсчилсэн хөгжлийн онол, арга зүйн үүднээс бүсчлэлийн зарчимд нийцсэн эсэхийг шалгаж үзэх нь зүйтэй.

Бүсчлэлийн зарчмын тухайд улс, орнууд нутаг дэвсгэрийнхээ хүрээнд бүсчлэл тогтооход баримталж ирсэн хэд хэдэн нийтлэг зарчим байдаг. Үүнд:

1. **Эдийн засгийн зарчим** – Эдийн засгийн нэгдмэл орон зайн төрөлжсөн хэсгийг харгалзана. Энэ зарчмын дагуу бүсийн төрөлжилтийг тодорхойлогч салбарын хувьд үйлдвэрлэх нэгж бүтээгдэхүүний материал, хөдөлмөрийн зарцуулалт, хэрэглэгчдэд хүргэх зардал аль болох бага байх учиртай. Төрөлжилтийн үнэлгээ нэг талаас нийгмийн хөдөлмөрийн хуваарьт хамгийн их үр ашигтай байх, нөгөө талаас бүс нутгийн нөөц бололцоог дээд зэргээр ашиглах шаардлагыг хангасан байх ёстой. Түүнчлэн байгалийн баялаг, хөдөлмөрийн нөөцийг үндэсний болон бүс нутгуудын аль алиных нь ашиг сонирхолд нийцүүлэн эдийн засгийг нийт нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд удирдан хөтлөх боломжийг бүрдүүлэх явдал болно.
2. **Засаг захиргааны зарчим** – Эдийн засгийн бүсчлэл болон засаг захиргааны нэгжүүдийн уялдааг хангахад оршино. Энэ зарчим нь бүс нутгийг бие даалган хөгжүүлэх, нутаг дэвсгэрийн хөдөлмөрийн хуваарьт түүний үүргийг нэмэгдүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх агуулгатай. Бүсийн засаг захиргаа гэж байдаг бол түүний удирдлагын бүтэц, эрх, үүргийг төв Засгийн газрын болон нутгийн захиргааны удирдлагын статустай уялдуулах, зааг ялгааг нарийвчлан тогтоох явдал онцгой ач холбогдолтой. Онцолбол аль ч орны засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн хуваарь он удаан жилээр уламжилж тогтсон, харьцангуй тогтвортой тогтолцоо бөгөөд ойр ойрхон өөрчлөөд байх боломж бага, харин бүсчлэл бол илүү уян хатан механизм юм.
3. **Удирдлагын зарчим** – Нэгд, төвлөрлийг сааруулан нутгийн өөрөө удирдах ёсыг дэмжих, эрх мэдлийг төвөөс орон нутагт шилжүүлэх. Хоёрт, засаг захиргааны хэт жижгэрсэн тогтолцоог өөрчлөн хэд хэдэн нэгжийг хамарсан эдийн засгийн бүс байгуулах, байгалийн баялаг, дэд бүтэц, хүн ам, хөдөлмөрийн нөөцийг нэгтгэж, дээшлүүлэн бүс нутгийн хөгжлийн стратегийг тодорхойлж, урт хугацааны зорилтот хөтөлбөр хэрэгжүүлэх зохион байгуулалтын механизм, институцыг бий болгохыг шаарддаг.
4. **Эрх зүйн зарчим** – Бүс нутаг, түүний хил хязгаар, санхүүгийн эх үүсвэрийг бүрдүүлэх асуудлыг нарийвчлан тогтоох, тулгуур төв цэг /хот/, удирдлага,

зохицуулалтын механизм, тухайн бүсэд багтаж байгаа засаг захиргааны нэгжүүдийн эрх, үүргийг хуульчлан тогтооход оршино.

5. **Үндэстний зарчим** – Тухайн бүс нутаг, түүний хүн амын бүтэц, бүрэлдэхүүн, ахуйн болон ажил хөдөлмөрийн онцлог, уламжлал, ёс заншлыг тооцон улс орны эв нэгдэл, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хангах зоригийг агуулдаг.¹⁶

Эдгээр зарчмууд Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд хэрхэн тусгагдсаныг хүснэгт дөрөвт авч үзэв.

Хүснэгт-4.Бүсчлэлийн нийтлэг зарчмууд Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан байдал.

№	Нийтлэг зарчим	Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан байдал
1.	Эдийн засгийн зарчим	Бүсийн хөгжлийн зорилгуудад “түшиглэн”, “тулгуурлан” хэмээн тухайн бүсийн төрөлжилт, онцлогийг хэт ерөнхий байдлаар тодорхойлж, тухайн төрөлжилт, онцлогийг ашиглан хүрэх зорилтуудыг дэвшүүлсэн байна.
2.	Засаг захиргааны зарчим	Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэх бодлогын арга хэрэгсэл хэсэгт Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэх, хэрэгжилтэд хяналт тавих, удирдлага, зохион байгуулалтыг нэгдсэн тогтолцоогоор хэрэгжүүлнэ хэмээн заасан бөгөөд энэхүү зарчмыг Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хуулиар зохицуулах боломжтой байна.
3.	Удирдлагын зарчим	Энэхүү зарчмын тухай тусгаагүй боловч Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хуулийн 4.1.5 дах хэсэгт нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын бүрэн эрхийг хүндэтгэх, тэдгээрийн онцгой бүрэн эрхэд хамаарах асуудалд хөндлөнгөөс үл оролцох талаар зохицуулсан.
4.	Эрх зүйн зарчим	Энэхүү зарчмын хүрээнд Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай болон Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулиуд батлагдаж эдгээр хуульд нийцсэн бодлого төлөвлөлтийг төрийн холбогдох байгууллагууд боловсруулах, хэрэгжүүлэх, үнэлэх талаар зохицуулсан байна.
5.	Үндэстний зарчим	Эрхэм зорилго хэсэгт Үндэсний соёлоо дээдэлсэн, байгалийн унаган төрх, экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалан хойч үедээ өвлүүлсэн, эдийн засгийн төрөлжилт, дагналт, хоршилт бүхий ногоон үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, бүс нутгийн эдийн засгийн интеграцид нэгдсэн, хүн амын нутагшилт, суурьшлын тогтвортой тогтолцоотой, өрсөлдөх чадвартай бүсийг

¹⁶ Р.Ринчинбазар, Д.Эрдэнэбаяр, “Бүс нутгийн шинжлэх ухааны үндэс”, УБ, 2019, 25 дах тал.

		харьцангуй тэнцвэртэйгээр хөгжүүлнэ хэмээн тус зарчмыг тусгасан байна.
--	--	--

Дээрхийг дүгнэвэл Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд бүс нутгуудын төрөлжилт, онцлогийг хэт ерөнхий байдлаар тодорхойлж эдийн засгийн зарчмыг бүрэн тусгаагүй, түүнчлэн нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын бүрэн эрхийг хүндэтгэх буюу нутгийн өөрөө удирдах ёсыг дэмжих, эрх мэдлийг төвөөс орон нутагт шилжүүлэх талаар тусгаагүй тул удирдлагын зарчмыг орхигдуулсан гэж үзэхээр байна.

Мөн эдгээр зарчмуудаас эдийн засгийн зарчмын хүрээнд тухайн бүсчлэлийг тогтоох бүсийн төрөлжилт, онцлог зэрэг бүсчлэлд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд хэрхэн харгалзаж үзсэнийг дараагийн хэсэгт авч үзнэ.

2.2.2.Бүсчлэлд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг харгалзсан эсэх, бүсчлэлийн оновчтой байдал

Тодорхой нутаг дэвсгэрийг бүсчлэн хувааж хөгжүүлэхдээ улс орнууд байгаль, нийгэм, эдийн засгийн цогц хүчин зүйлсийг харгалздаг. Тухайлбал, шинээр тогтоох бүс нутгийн газарзүйн байрлал, үйлдвэрлэлийн харилцаа, үйлдвэрлэх хүчний хөгжил, байршил, эдийн засгийн орон зайн бүтэц, төрөлжилт, зохион байгуулалтын хэлбэр, нутаг дэвсгэрийн хөдөлмөрийн хуваарь, дэд бүтцийн хөгжлийн түвшин зэрэг эдийн засаг-нийгмийн хүчин зүйлс голлох нөлөөтэй байдаг. Мөн бүсчлэл тогтооход тооцох ёстой бас нэг чухал зүйл бол хүн ам, хөдөлмөрийн нөөцийн байршил юм.

Бүсчлэлд нөлөөлөх үндсэн хүчин зүйлсийг шинжилж, тайлбарладаг нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалтын буюу байршлын онолын дагуу эдийн засгийн үйл ажиллагааны явцад орон зайн давуу байдал илрэн гардаг. Энэ нь тухайн бүс нутгийн онцлогоос шалтгаалж, түүхий эдийн арвин нөөц, харьцангуй давуу хөгжсөн үйлдвэрлэлийн хүчин зүйл, эсвэл төвлөрсөн зах зээлд ойр байршил зэрэг өөр өөр хэлбэртэй байж болно. Энэ давуу байдал нь бүс нутгийн үйлдвэрлэл, бизнесийн төрөлжилтийн үндэс юм. Түүнээс гадна суурьшил, төвлөрөл, үйлдвэрлэлийн хоршилтын зүй тогтол бүсчлэлийн нэг хүчин зүйл мөн. Жишээ нь, түүхий эд, материалын нөөцөөс хамааралтай үйлдвэрлэл тэдгээрийг олборлодог газарт ойр байрлах зүй тогтолтой бөгөөд металлургийн завод гэхэд төмрийн хүдэр, коксын уурхайд татагдах ба нийтийн хэрэглээний барааны үйлдвэрлэл борлуулах зах зээлдээ ойр байдаг.¹⁷

Монгол Улсын хувьд Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг боловсруулахдаа Монгол Улсын Засгийн Газраас дараах ажлын хэсгүүдийг байгуулж, холбогдох тооцоо, судалгааг хийж, санал авах хэлэлцүүлгийг улс, бүс, аймгуудын хэмжээнд зохион байгуулсан талаар дурджээ. Үүнд:

- Монгол Улсын Ерөнхий сайдын 2017 оны 165 дугаар захирамжаар анхны ажлын хэсгийг байгуулан 2023 он хүртэлх хугацаанд олон улсын

¹⁷Р.Ринчинбазар, Д.Эрдэнэбаяр, “Бүс нутгийн шинжлэх ухааны үндэс”, УБ, 2019, 25 дах тал.

байгууллагууд, эрдэмтэн судлаачид, мэргэжилтнүүдтэй хамтарсан 600 гаруй хүний бүрэлдэхүүнтэй ажлын дэд хэсэг ажиллаж, 21 аймаг, нийслэлийн хэмжээнд санал авах хэлэлцүүлгийг 100 гаруй удаа зохион байгуулж, хэлэлцүүлгээс давхардсан тоогоор 1000 гаруй санал гарсныг нэгтгэн “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-ын төсөлд тусгасан.

- Японы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Байгууллага (ЖАЙКА) техник туслалцааны төсөл хэрэгжүүлж, орон зайн төлөвлөлтийн тооцоо судалгаа, хувилбарыг боловсруулан Монгол Улсын Засгийн газарт хүлээлгэн өгснөөс холбогдох саналыг “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын төсөл”-д тусгасан.
- Монгол Улсын Ерөнхий сайдын захирамжаар 2022-2023 онд хот хөдөөгийн сэргэлтийн ажлын хэсэг байгуулагдаж, “Монголын эдийн засгийн чуулган” мөн 21 аймаг, нийслэлд хөрөнгө оруулалтын форумыг зохион байгуулж “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-ын төсөлд олон нийтийн саналыг авсан.
- Монгол Улсын Засгийн газрын 2023 оны 481 дүгээр тогтоолоор 2024 оныг Бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих жил” болгон зарласан.
- Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 7 дугаар тогтоолоор Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг боловсронгуй болгох, Монгол Улсын эдийн засгийн бүсчлэлийг тогтоох асуудлаар эдийн засгийн форумыг бүсчлэн зохион байгуулахыг Монгол Улсын Засгийн газарт даалгасан.
- “Бүсийн урьдчилсан хэлэлцүүлэг”-ийг Зүүн, Баруун, Хойд, Хангай, Төв, Говийн бүс бүрээр 2024 оны 01 дүгээр сард зохион байгуулж, нийт 700 орчим оролцогчдоос давхардсан тоогоор 440 гаруй санал зөвлөмж гарснаас холбогдох саналыг тусгасан.
- “Монголын эдийн засгийн чуулган – Бүсчилсэн хөгжил” зөвлөгөөнийг 2024 оны 02 дугаар сард зохион байгуулж, УИХ, ЗГ-ын гишүүд, яамдын төлөөлөл, аймаг, нийслэлийн Засаг дарга нар, ИТХ, олон улсын байгууллага, шинжлэх ухааны байгууллага, аж ахуйн нэгж, улс төрийн нам, эвслийн төлөөлөл, мэргэжлийн холбоод, иргэний нийгмийн байгууллагын 2,775 төлөөлөл оролцож, хэлэлцүүлгээс гарсан 1,200 орчим санал, зөвлөмжийг нэгтгэн боловсруулсан.
- Мөн олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл веб сайтаар дамжуулан Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын төслийг танилцуулж, санал авах ажлыг зохион байгуулсан.
- Монгол Улсын Ерөнхий сайдын 2024 оны 11 дүгээр захирамжаар байгуулагдсан ажлын хэсэг, Монгол Улсын Шадар сайд бөгөөд Эдийн засаг, хөгжлийн сайдын 2024 оны А/09 дүгээр тушаалаар байгуулагдсан дэд ажлын хэсэг гарсан нийт санал зөвлөмжийг хэлэлцэн, Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын төсөлд тусган эцэслэн боловсруулсан.¹⁸

Эдгээрээс хөндлөнгийн, хараат бус мэргэжлийн судалгааны байгууллага болох Японы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Байгууллага (ЖАЙКА)-ын Барилга,

¹⁸“Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал батлах тухай тогтоолын төслийн танилцуулга”. Монгол Улсын Засгийн газар, УБ, 2024.

хот байгуулалтын яам болон Үндэсний хөгжлийн газартай хамтран боловсруулсан “Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл”-д Монгол Улсын хөрш зэргэлдээ аймгуудын ижил төстэй байдалд үндэслэн шинэ бүсчлэлийг тогтоохоор аймгуудын онцлог шинж чанарыг нийгэм, эдийн засаг, газар ашиглалт зэрэг 30 индексийг ашиглан дүн шинжилгээ¹⁹ хийсний үндсэн дээр санал болгосон бүсчлэлийн хувилбарыг дараах байдлаар тодорхойлжээ.

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төслийн хүрээнд санал болгосон эдийн засгийн шинэ бүсчлэл²⁰

Түүнчлэн, Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төслийн хүрээнд санал болгосон эдийн засгийн шинэ бүсчлэлийн үндсэн шалгуур үзүүлэлт, бүсүүдийн онцлогийг дараах байдлаар тодорхойлжээ.

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төслийн хүрээнд санал болгосон эдийн засгийн 6 бүсийн үндсэн шалгуур үзүүлэлтүүд²¹

¹⁹Барилга, хот байгуулалтын яам, Үндэсний хөгжлийн газар, Японы Олон Улсын Хамтын ажиллагааны байгууллага, Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл, Эцсийн тайлан, УБ, 2021 он, 338 дэх тал.

²⁰Барилга, хот байгуулалтын яам, Үндэсний хөгжлийн газар, Японы Олон Улсын Хамтын ажиллагааны байгууллага, Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл, Эцсийн тайлан, УБ, 2021 он, 340 дэх тал.

²¹ Мөн тэнд

Бүс	Хамаарах аймгийн тоо	Газар нутгийн хэмжээ (км ²)	Хүн ам, 2017	Хүн амын нягтрал 2017(/км ²)	Хүн амын өсөлт 2010- 2017 (% жилд)
Баруун бүс	3	191,400	271,700	1.42	1.90
Хангайн бүс	7	208,700	496,100	2.38	1.76
Алтайн бүс	3	320,300	259,200	0.81	1.65
Өмнөд бүс	4	355,100	196,600	0.55	1.89
Зүүн бүс	3	286,200	216,200	0.76	2.10
Нийслэлийн бүс	1+УБ	78,700	1,557,000	19.78	2.28

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төслийн хүрээнд санал болгосон бүсүүдийн онцлог²²

Хүснэгт-5.Бүсүүдийн онцлог

Бүс	Байгаль орчин	Эдийн засаг	Төрийн үйлчилгээ
Нийслэлийн бүс	Ерөнхийдөө уулархаг бүсэд оршдог бөгөөд зүүн хойд хэсгээрээ тусгай хамгаалалтай газар нутагтай.	Нийслэл хотод аж үйлдвэр, үйлчилгээний салбар хөгжсөн бөгөөд түүний ойр орчимд мал аж ахуй эрхлэлт, газар тариалан түлхүү хөгжсөн.	Боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээ хүртээмжтэй, сайн байна. Нийслэл хотод ядуурал, ажилгүйдлийн түвшин өндөр байгаа хэдий ч нийслэл хот орчимд ажилгүйдлийн түвшин бага байна.
Баруун бүс	Уулархаг, ойт хээр, хээр тал, говь цөлийн бүсийг хамран оршдог. Ховд голын ай сав газар багтдаг.	Нэг хүнд ногдох ДНБ бага. Ажилгүйдлийн түвшин өндөр. Хөдөлмөрийн бүтээмж бага.	Ховд аймгаас бусад аймагт нэг багшид ногдох сурагчийн тоо бага байна. Баян-Өлгий аймгаас бусад аймагт нялхсын эндэгдлийн түвшин өндөр байна. Их эмчийн хүрэлцээ хангалтгүй. 10,000 хүн амд ногдох халдварт өвчний тоо бага байна.
Хангайн бүс	Ойт хээр, уулархаг нутаг зонхилно. Сэлэнгэ, Орхон голын ай сав газар багтдаг.	Завхан аймгаас бусад аймагт 100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох малын тоо, толгой их байна. Булган аймгаас бусад аймагт нэг малчин өрхөд ногдох малын тоо бага байна. Тухайн бүсэд эдийн засаг илүү хөгжсөн Орхон, Сэлэнгэ, Дархан Уул аймгууд болон хөдөө аж ахуй эрхлэлт зонхилсон Завхан, Хөвсгөл, Булган аймгууд багтаж байгаа нь ялгаатай байдлыг харуулж байна.	Хөвсгөл, Архангай аймгуудад нялхсын эндэгдлийн түвшин өндөр байгаа бол бусад аймгуудад бага байна. Булган, Хөвсгөл, Сэлэнгэ, Архангай аймгуудад цэцэрлэгийн хамран сургалтын хувь бага байна. Хөвсгөл аймгаас бусад аймагт 10,000 хүнд ногдох халдварт өвчний тоо бага байна.

²² Барилга, хот байгуулалтын яам, Үндэсний хөгжлийн газар, Японы Олон Улсын Хамтын ажиллагааны байгууллага, Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл, Эцсийн тайлан, УБ, 2021 он, 343 дах тал.

Алтайн бүс	Хуурай хээр, говь цөл зонхилно. Хангайн нуруу, Алтайн нуруу зэрэг сүрлэг уул, нуруудтай.	Өвөрхангай аймгаас бусад аймгуудад 100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох малын тоо толгой бага байна. Нийт ажиллагсдын тоонд малчдын эзлэх хувь харьцангуй их байна.	Өвөрхангай аймгаас бусад аймагт 10,000 хүнд ногдох халдварт өвчний тоо харьцангуй их байна.
Өмнөд бүс	Говь хээр, говийн бүсэд багтана. Умард өмнөд коридор болон Улаанбаатар хот хүрэх боломж сайтай. Говьд гол мөрөн байхгүй бөгөөд тэгш талархаг нутагтай.	Говьсүмбэр аймгаас бусад аймагт 100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох малын тоо, толгой бага байна. Нэг малчин өрхөд ногдох малын тоо их байна. Ажилгүйдлийн түвшин харьцангуй бага байна.	Дундговь, Дорноговь аймгуудад цэцэрлэгийн хамран сургалтын хувь хангалтгүй байгаа бол Говьсүмбэр аймагт цэцэрлэгийн хамран сургалтын хувь сайн байна. Нялхсын эндэгдлийн түвшин харьцангуй бага, мөн нэг их эмчид ногдох хүний тоо бага байна.
Зүүн бүс	Ойт хээр, тал хээрийн бүс зонхилно. Хэрлэн голын ай сав газар багтдаг.	Нэг малчин өрхөд ногдох малын тоо харьцангуй их байна. Нийт хүн амд хөдөлмөрийн насны хүн амын эзлэх хувь бага байна. Хөдөлмөрийн бүтээмж харьцангуй өндөр байна.	Цэцэрлэгийн хамран сургалтын хувь харьцангуй сайн байна. Хэнтий аймгаас бусад аймагт 10,000 хүнд ногдох халдварт өвчний тоо их байна.

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төслийн хүрээнд санал болгосон тус эдийн засгийн шинэ бүсчлэлийг Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын бүсчлэлтэй хийсэн харьцуулалтыг хүснэгт зургаад авч үзэв.

Хүснэгт-6. Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөлд санал болгосон бүсчлэлийн хувилбар болон Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал дах бүсчлэл хоорондын харьцуулалт.

№	Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төслийн хувилбар		№	Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал		Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал дах ялгаа
	Бүс	Аймаг, хот		Бүс	Аймаг, хот	
1.	Баруун	Баян Өлгий, Увс, Ховд	1.	Баруун	Баян-Өлгий, Говь-Алтай, Завхан, Увс, Ховд	Баян Өлгий, Увс, Ховд гэсэн 3 аймгууд дээр нэмж Говь-Алтай, Завхан аймгуудыг баруун бүсэд хамруулж тус бүсийг илүү том бүс болгосон.
2.	Алтайн	Говь Алтай, Баян хонгор, Өвөр хангай	-	-	-	Говь алтай аймгийг Баруун бүсэд, Баянхонгор, Өвөрхангай аймгуудыг Хангайн бүсэд хамруулж тус бүс хасагдсан.

-	-	-	2.	Хойд	Булган, Орхон, Хөвсгөл	Шинээр Хойд бүс бий болгож Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төслийн Хангайн бүсээс Булган, Орхон, Хөвсгөл аймгуудыг хамруулсан.
3.	Хангайн	Завхан, Хөвсгөл, Архангай, Булган, Орхон, Дархан-Уул, Сэлэнгэ	3.	Хангайн	Архангай, Баянхонгор, Өвөрхангай	Завхан аймгийг баруун бүсэд, Хөвсгөл, Булган, Орхон аймгуудыг Хойд бүсэд, Дархан-Уул, Сэлэнгэ аймгуудыг Төвийн бүсэд хамруулж тус бүсийг илүү жижиг бүс болгосон. Нэмж Баянхонгор, Өвөрхангай аймгуудыг Хангайн бүсэд хамруулсан.
4.	Өмнөд	Говьсүмбэр, Дундговь, Өмнөговь, Дорноговь	4.	Говийн	Говьсүмбэр, Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь	Өөрчлөлт ороогүй.
5.	Зүүн	Хэнтий, Дорнод, Сүхбаатар	5.	Зүүн	Дорнод, Сүхбаатар, Хэнтий	Өөрчлөлт ороогүй.
6.	Нийслэлийн	Төв, Улаанбаатар	6.	Төвийн	Дархан-Уул, Сэлэнгэ, Төв	Төв аймаг дээр нэмж Дархан-Уул, Сэлэнгэ аймгуудыг Төвийн бүсэд хамруулж хамруулж тус бүсийг илүү том бүс болгосон. Улаанбаатар хотыг Улаанбаатарын бүсэд хамруулсан.
-	-	-	7.	Улаанбаатарын	Улаанбаатар	Шинээр Улаанбаатарын бүс бий болгож Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төслийн Нийслэлийн бүсээс Улаанбаатар хотыг хамруулсан.

Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд бүсчлэлийн тогтолцоог тодорхойлохдоо хөндлөнгийн, хараат бус судалгааны байгууллагын тооцоо, судалгаа, холбогдох саналыг хангалттай тусгаж чадаагүй байдал ажиглагдаж байгаа бөгөөд бүсийн тогтолцоо, түүнд хамаарах аймгуудын хуваарийг УИХ-ын 64 дүгээр тогтоолоор эрс өөрчилсөн. Үүн дотор Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөлд санал болгосон Нийслэлийн бүсийн хувьд Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн бие даасан хөгжлийг дэмжих өндөр зэрэглэлийн хотын үйл ажиллагаа бүхий глобал хот болох Улаанбаатар хотод нутагшуулсан дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлж, нутагшуулсан, шинэлэг, боловсронгуй дизайныг нэвтрүүлсэн, Борнуур, Лүн, Баян-Өнжүүл, Баян, Багануурыг холбосон логикийн тойргийг байгуулж, дэвшилтэт технологиор эцсийн боловсруулалт хийдэг, логикийн бүс болгож хөгжүүлэх алсын харааг орхигдуулжээ. Үүний улмаас бүсчлэл тогтоох үндэслэлийн гол хүчин зүйл болох төвлөрлийг сааруулах бодлого хэрэгжихэд хүндрэл учирч болзошгүй юм.

Улмаар Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал нь бүсчлэлд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг харгалзан авч үзээгүй буюу бүсчлэлийн тогтолцоо, түүнд хамаарах аймгуудын ерөнхий хуваарийг үндэслэл бүхий тодорхойлоогүй, түүнчлэн оновчтой байдлын хувьд хангалттай тоон, үзүүлэлт судалгааг үндэслэсэн эсэх судалгаа, мэдээлэл олон нийтэд нээлттэй тавигдаагүй байна.

2.2.3. Бүсчлэлийн тогтолцоо нь эрх зүйн шаардлагад нийцсэн эсэх

Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалаар тогтоосон бүсчлэл, тэдгээрийн зорилго нь хуулийн нийцлийн хүрээнд Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хууль болон Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуульд заасан зарчмын шаардлагад нийцсэн эсэхийг хүснэгт тав болон зургаад тус тус авч үзэв.

Хүснэгт-7. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалаар тогтоосон бүсчлэл, тэдгээрийн зорилго нь Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын хуульд заасан зарчмын шаардлагад нийцсэн байдал.

Хуулийн заалт	Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан байдал	Нийцэл
4.1.1. үндэсний эрх ашгийг эрхэмлэн дээдлэх	Нэг. Эрхэм зорилго: “Үндэсний соёлоо дээдэлсэн, байгалийн унаган төрх, экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалан хойч үедээ өвлүүлсэн, эдийн засгийн төрөлжилт, дагналт, хоршилт бүхий ногоон үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, бүс нутгийн эдийн засгийн интеграцид нэгдсэн, хүн амын нутагшилт, суурьшлын тогтвортой тогтолцоотой, өрсөлдөх чадвартай бүсийг харьцангуй тэнцвэртэйгээр хөгжүүлнэ”	Нийцсэн.
4.1.2. бүс нутгийн нийгэм, соёлын харьцангуй жигд хөгжлийг хангахад чиглэсэн эдийн засгийн нэгдмэл орчныг бүрдүүлэх;	Нэг. Эрхэм зорилго: “...эдийн засгийн төрөлжилт, дагналт, хоршилт бүхий ногоон үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, бүс нутгийн эдийн засгийн интеграцид нэгдсэн, хүн амын нутагшилт, суурьшлын тогтвортой тогтолцоотой, өрсөлдөх чадвартай бүсийг харьцангуй тэнцвэртэйгээр хөгжүүлнэ” 2.1. Монгол Улсыг Хангайн, Баруун, Хойд, Төвийн, Зүүн, Говийн, Улаанбаатарын гэсэн бүсчлэлийн тогтолцоогоор хөгжүүлнэ. Бүсэд дараах аймаг, хот хамаарна:... 6.1.4. Бүсүүд бие даан хөгжих чадвартай болж, бүс нутгуудын эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн түвшний ялгаа буурна. 6.1.5. Хот, хөдөөгийн иргэдийн амьдралын түвшин, чанарын ялгаа багасна.	Нийцсэн.
	Нийгмийн хамгаалал: ²³ Бүсийн хөгжлийн нийтлэг зорилго:	Орон нутагт ажиллаж, амьдрах, бизнес

²³Нийгмийн хамгаалал гэдэгт "нийгмийн гишүүн хүнийг өтлөх, осол, гэмтэлд өртөж хөдөлмөрийн чадвараа алдах зэргээр хэвийн байдлаар оршин амьдрахад, насанд хүрээгүй хүүхэд /өнчин, хөгжлийн бэрхшээлтэй г.м/, бие эрхтний эмгэгтэй, олон хүүхэдтэй, өрх толгойлсон, орлогогүй буюу орлогын хомсдолд орсон үед амьдрах наад захын баталгааг бүрдүүлэх зорилгоор төрийн зүгээс асрамжлах, халамжлах, тэтгэвэр тэтгэмж олгох бусад үйлчилгээ үзүүлэхтэй холбогдсон харилцааг ойлгоно.

4.1.3. хүн амын нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, соёл, боловсролын үйлчилгээг тухайн бүс дотор нь аймаг, орон нутгийн чадавхид түшиглэн цогцолбороор шийдвэрлэх;	-Орон нутагт ажиллаж, амьдрах, бизнес эрхлэх таатай нөхцөлийг бүрдүүлсэн өрсөлдөх чадвартай бүсүүдийг хөгжүүлнэ. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэх бодлогын арга хэрэгсэл: 5.6.Бүсийн хүний нөөцийн бодлого, нийгмийн баталгааг хангах төсөл, арга хэмжээ, түрээсийн орон сууц хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.	эрхлэх таатай нөхцөлийг бүрдүүлэх, нийгмийн баталгааг хангах төсөл, арга хэмжээ, түрээсийн орон сууц хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхээс бусад байдлаар нийгмийн хамгааллын зарчим хангалттай тусгаагүй.
	Эрүүл мэндийн үйлчилгээ: <u>Хангайн бүсэд</u> 3.1.23.Бүсийн оношилгоо, эмчилгээний төвд түшиглэн эх, хүүхдийн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний болон уламжлалт анагаах ухаанд суурилсан сувилал байгуулна. <u>Баруун бүсэд</u> 3.2.17.Бүсийн оношилгоо, эмчилгээний төвийн тусламж, үйлчилгээг өргөжүүлж, зүрх, судасны тусламж, үйлчилгээгээр төрөлжүүлнэ. 3.2.18.Завхан аймагт мал, амьтнаас хүнд халдварладаг халдварт өвчний хариу арга хэмжээний бэлэн байдлыг хангах дэд төв байгуулна. <u>Хойд бүсэд</u> 3.3.13.Бүсийн оношилгоо, эмчилгээний төвийн тусламж, үйлчилгээг өргөжүүлж, осол гэмтлийн болон мэс заслын тусламж, үйлчилгээгээр төрөлжүүлнэ. 3.3.14.Орхон аймагт бүсийн эм хангамж, эмнэлгийн хэрэгслийн нөөцийн агуулах байгуулна. 3.3.15.Хөвсгөл аймагт мал, амьтнаас хүнд халдварладаг халдварт өвчний хариу арга хэмжээний бэлэн байдлыг хангах дэд төв байгуулна. <u>Төвийн бүсэд</u> 3.4.18.Дархан-Уул аймагт орчин үеийн стандартад нийцсэн нэгдсэн эмнэлэг барина. <u>Зүүн бүсэд</u> 3.5.18.Дорнод аймагт бүсийн эм хангамж, эмнэлгийн хэрэгслийн нөөцийн агуулах байгуулна. 3.5.19.Бүсийн оношилгоо, эмчилгээний төвийн тусламж, үйлчилгээг өргөжүүлж, осол гэмтлийн болон мэс заслын тусламж, үйлчилгээгээр төрөлжүүлнэ. 3.5.20.Хэнтий аймагт мал, амьтнаас хүнд халдварладаг халдварт өвчний хариу арга хэмжээний бэлэн байдлыг хангах дэд төв байгуулна. <u>Говийн бүсэд</u> 3.6.20.Бүсийн оношилгоо, эмчилгээний төвийн тусламж, үйлчилгээг өргөжүүлж, осол гэмтлийн болон мэс заслын тусламж, үйлчилгээгээр төрөлжүүлнэ. 3.6.21.Өмнөговь аймагт мал, амьтнаас хүнд халдварладаг халдварт өвчний хариу арга хэмжээний бэлэн байдлыг хангах дэд төв байгуулна. <u>Улаанбаатарын бүсэд</u>	Улаанбаатараас бусад бүсүүдэд эрүүл мэндийн үйлчилгээний асуудлыг цогцолбороор нь шийдвэрлэхээр тусгасан тул эрүүл мэндийн зарчимд нийцсэн.

	3.6.21.Өмнөговь аймагт мал, амьтнаас хүнд халдварладаг халдварт өвчний хариу арга хэмжээний бэлэн байдлыг хангах дэд төв байгуулна. Соёл, боловсрол: <u>Хангайн бүсэд</u> 3.1.4....аймгуудын мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалтын байгууллагыг төрөлжүүлж, Баянхонгор аймагт дадлага, үйлдвэрлэлийн бааз байгуулна. <u>Баруун бүсэд</u> 3.2.14....аймгуудын мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалтын байгууллагыг төрөлжүүлж, Ховд, Увс аймагт дадлага, үйлдвэрлэлийн бааз байгуулна. <u>Хойд бүсэд</u> 3.3.9....аймгуудын мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалтын байгууллагыг төрөлжүүлж, Хөвсгөл, Булган аймагт салбар дундын дадлага, үйлдвэрлэлийн бааз байгуулна. <u>Төвийн бүсэд</u> 3.4.16....аймгуудын мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалтын байгууллагыг төрөлжүүлж, Дархан-Уул, Сэлэнгэ аймагт салбар дундын дадлага, үйлдвэрлэлийн бааз байгуулна. <u>Зүүн бүсэд</u> 3.5.17....аймгуудын мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалтын байгууллагыг төрөлжүүлж, Дорнод аймагт салбар дундын дадлага, үйлдвэрлэлийн бааз байгуулна. <u>Говийн бүсэд</u> 3.6.18....аймгуудын мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалтын байгууллагыг төрөлжүүлж, Дорноговь аймагт салбар дундын дадлага, үйлдвэрлэлийн бааз байгуулна. <u>Улаанбаатарын бүсэд</u> 3.7.5....мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалтын байгууллагыг төрөлжүүлэн, сургалтын дэд бүтэц, салбар дундын дадлага, үйлдвэрлэлийн баазыг байгуулна.	
4.1.4.бүс нутгийн хүрээнд засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжүүдийн хоорондын хамтын ажиллагаа, уялдаа холбоог бэхжүүлж, тэдгээрийн бие даан хөгжих боломжийг хангах;	5.1.Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэх, хэрэгжилтэд хяналт тавих, удирдлага, зохион байгуулалтыг нэгдсэн тогтолцоогоор хэрэгжүүлнэ. 6.1.2.Бүс бие даан хөгжих чадвартай болж, бүс нутгуудын эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн түвшний ялгаа багасаж, иргэдийн амьдралын чанарын үзүүлэлт өсөж, хөдөлмөр эрхлэлт нэмэгдэж, ажилгүйдэл, ядуурал буурна. 6.1.3.Бүсчлэлээр дамжуулан Монгол Улсын хүн амын нутагшилт, суурьшлын оновчтой тогтолцоотой, эдийн засгийн үйл ажиллагааны төрөлжилт, дагналт, хоршилт бүхий бүс нутгийг хөгжүүлнэ.	Боловсролын хувьд Улаанбаатарын бүсээс бусад бүсэд мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалт болон сургалт-эрдэм шинжилгээ-үйлдвэрлэлийн цогцолбороос өөрөөр их, дээд сургуультай холбоотой зорилт тусгаагүй. Түүнчлэн Ерөнхий боловсролын тогтолцоог хөгжүүлэх зорилт аль ч бүсэд тусгаагүй байна. Нийцсэн.

4.1.5.нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын бүрэн эрхийг хүндэтгэх, тэдгээрийн онцгой бүрэн эрхэд хамаарах асуудалд хөндлөнгөөс үл оролцох;	-	Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын бүрэн эрхийг хүндэтгэх, тэдгээрийн онцгой бүрэн эрхэд хамаарах асуудалд хөндлөнгөөс үл оролцохтой холбоотой зохицуулалт тусгаагүй байна.
4.1.6.эдийн засгийн өсөлтийг хангахад голлох үүрэг бүхий бүс нутгийг түлхүү анхаарч хөгжүүлэх.	5.2.Бүс нутгийн тэргүүлэх чиглэл, байгаль газар зүйн нөхцөл, нөөц, байршлын давуу талтай уялдсан төсөл, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт, гадаад зээл, тусламж, орон нутгийн төсөв, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн хөрөнгө оруулалт болон бусад эх үүсвэрийг оновчтой хуваарилна. 5.3.Бүсийн хөгжлийн бодлогод нийцсэн татварын бодлого хэрэгжүүлнэ. 5.4.Аймаг, нийслэл, сумын хот байгуулалтын баримт бичгийг бүсүүдийн эдийн засагт гүйцэтгэх чиг үүрэгтэй уялдуулан шинэчлэн боловсруулж, хэрэгжүүлнэ. 5.5.Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд туссан төсөл, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх газрыг улсын тусгай хэрэгцээнд авч, улсын болон аймаг, нийслэлийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө, аймаг, сум, хот, тосгоны хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгаж хэрэгжилтийг хангана.	Нийцсэн.

Дээрхээс дүгнэн үзвэл Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хуулийн 4.1 дэх хэсэгт заасан Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын үйл ажиллагаанд баримтлах 6 үндсэн зарчмаас 4 зарчмыг бүрэн хангаж “хүн амын нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, соёл, боловсролын үйлчилгээг тухайн бүс дотор нь аймаг, орон нутгийн чадавхад түшиглэн цогцолбороор шийдвэрлэх” болон “нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын бүрэн эрхийг хүндэтгэх, тэдгээрийн онцгой бүрэн эрхэд хамаарах асуудалд хөндлөнгөөс үл оролцох” зарчмуудыг тус тус Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд хангалттай тусгагдаж чадаагүй байна гэж үзлээ.

Дэлгэрүүлбэл, “хүн амын нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, соёл, боловсролын үйлчилгээг тухайн бүс дотор нь аймаг, орон нутгийн чадавхад түшиглэн цогцолбороор шийдвэрлэх” зарчмын хүрээнд Улаанбаатарын бүсэд эрүүл мэндийн үйлчилгээг цогцолбороор нь хөгжүүлэх талаар тусгаагүй, мөн түүнчлэн Улаанбаатарын бүсээс бусад бүсүүдэд Их, дээд сургуулийг хөгжүүлэх талаар тусгаагүй, бүх бүсүүдэд ерөнхий боловсролын сургуулийн тогтолцоог хөгжүүлэх талаар тусгаагүй. Түүнчлэн “нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын бүрэн эрхийг хүндэтгэх, тэдгээрийн онцгой бүрэн эрхэд хамаарах асуудалд хөндлөнгөөс үл оролцох” зарчмын талаарх зохицуулалт байхгүй байна.

Хүснэгт – 6. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалаар тогтоосон бүсчлэл, тэдгээрийн зорилго нь Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуульд заасан зарчмын шаардлагад нийцсэн байдал.

Хуулийн зохицуулалт	Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан байдал	Нийцэл
5.1.1.үндэсний язгуур эрх ашигт нийцсэн байх	Нэг. Эрхэм зорилго: “Үндэсний соёлоо дээдэлсэн, байгалийн унаган төрх, экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалан хойч үедээ өвлүүлсэн, эдийн засгийн төрөлжилт, дагналт, хоршилт бүхий ногоон үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, бүс нутгийн эдийн засгийн интеграцид нэгдсэн, хүн амын нутагшилт, суурьшлын тогтвортой тогтолцоотой, өрсөлдөх чадвартай бүсийг харьцангуй тэнцвэртэйгээр хөгжүүлнэ”	Нийцсэн.
5.1.2.дэлхий нийтийн хөгжлийн чиг хандлагад нийцсэн байх	Бүсүүдийн хөгжлийн нийтлэг зорилго: -Бүс нутгийн хөгжлийн орчин үеийн онолын чиг хандлагад үндэслэнэ.	Нийцсэн.
5.1.3.нэгдмэл, цогц, харилцан уялдаатай байх	5.1.Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэх, хэрэгжилтэд хяналт тавих, удирдлага, зохион байгуулалтыг нэгдсэн тогтолцоогоор хэрэгжүүлнэ.	Нийцсэн.
5.1.4.тогтвортой, тасралтгүй, залгамж чанартай байх	-	Тогтвортой, тасралтгүй, залгамж чанартай байх зорилгыг дэвшүүлээгүй тул тус зарчмыг хангаагүй.
5.1.5.тэнцвэртэй байх	Нэг. Эрхэм зорилго: “... тогтвортой тогтолцоотой, өрсөлдөх чадвартай бүсийг харьцангуй тэнцвэртэйгээр хөгжүүлнэ”	Нийцсэн.
5.1.6.нөөц, эх үүсвэрт үндэслэсэн байх	Бүсийн хөгжлийн зорилгуудад “түшиглэн”, “тулгуурлан” хэмээн тухайн бүсийн төрөлжилт, онцлогийг ерөнхий байдлаар тодорхойлж, тухайн төрөлжилт, онцлогийг ашиглан хүрэх зорилтуудыг дэвшүүлсэн.	Хэдий бүсүүдийн төрөлжилт, онцлогийг ерөнхий байдлаар тодорхойлж, тухайн төрөлжилт, онцлогийг ашиглан хүрэх зорилтуудыг дэвшүүлсэн боловч энэхүү дүн шинжилгээний 2.2.2 дахь хэсэгт дурдсанчлан бүсүүдийн байгалийн баялаг, түүхий эд, хөрөнгө санхүү, техник технологи, шинжлэх ухаан, инновац, ур чадвартай ажиллах хүчин болон шаардлагатай бусад нөөцийг урьдчилан тооцоолсон төсөв, төсөөллийн дагуу тодорхойлсон байдал хангалтгүй байна.
5.1.7.ил тод, нээлттэй байх	Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал нь нийтэд нээлттэй.	Нийцсэн.

5.1.8.судалгаа, шинжилгээнд үндэслэсэн байх	-	Энэхүү дүн шинжилгээний 2.2.2 дахь хэсэгт дурдсанчлан хөндлөнгийн, хараат бус судалгааны байгууллагын тооцоо, судалгаа, холбогдох саналыг хангалттай цуглуулж тусгаж чадаагүй бөгөөд үүний улмаас тус үзэл баримтлалын бүсчлэлд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг харгалзан авч үзээгүй буюу бүсчлэлийн тогтолцоо, түүнд хамаарах аймгуудын ерөнхий хуваарийг үндэслэл бүхий тодорхойлоогүй.
5.1.9.зорилго, зорилт хэмжигдэхүйц байх	Бүсүүдийн зорилго, зорилтууд болон бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, хүрэх түвшин.	Нийцсэн.
5.1.10.шалгуур үзүүлэлт нь зорилготой нийцэж байх	Бүсүүдийн зорилго, зорилтууд болон Бүсүүдийн зорилго, зорилтууд болон бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, хүрэх түвшин.	Нийцсэн.

Дээрхээс дүгнэн үзвэл Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулийн 5.1 дэх хэсэгт заасан хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн 16 зарчмаас бүсчлэл, тэдгээрийн зорилгод хамаарах 10 зарчмаас 7 зарчмыг бүрэн хангаж “тогтвортой, тасралтгүй, залгамж чанартай байх” болон “нөөц, эх үүсвэрт үндэслэсэн байх”, “судалгаа, шинжилгээнд үндэслэсэн байх” гэсэн 3 зарчмыг бүрэн хангаагүй байж үзэж болох юм.

Тухайлбал, “хүн амын нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, соёл, боловсролын үйлчилгээг тухайн бүс дотор нь аймаг, орон нутгийн чадавхад түшиглэн цогцолбороор шийдвэрлэх” зарчмын хүрээнд Улаанбаатарын бүсэд эрүүл мэндийн үйлчилгээг цогцолбороор нь хөгжүүлэх талаар тусгаагүй, мөн түүнчлэн Улаанбаатарын бүсээс бусад бүсүүдэд Их, дээд сургуулийг хөгжүүлэх талаар тусгаагүй, бүх бүсүүдэд ерөнхий боловсролын сургуулийн тогтолцоог хөгжүүлэх талаар тусгаагүй. Түүнчлэн “нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын бүрэн эрхийг хүндэтгэх, тэдгээрийн онцгой бүрэн эрхэд хамаарах асуудалд хөндлөнгөөс үл оролцох” зарчмын талаарх зохицуулалт байхгүй байна.

ГУРАВ. БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛД ТУСГАГДСАН ТӨСӨЛ, ХӨТӨЛБӨР, ТЭДГЭЭРИЙН УЯЛДАА, ХОЛБОО

3.1.ТӨЛҮҮДИЙН УЯЛДАА ХОЛБОО

- а. 2024 оны Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын хүрээнд хийгдэх Эрчим хүчний төсөл, хөтөлбөрүүд нь дараах баримт бичигт мөн тусгагдсан байна.

Баруун бүс

- “3.2.22.Ховд аймгийн Ховд гол дээр эрчим хүчний нэгдсэн системийн горим тохируулах үүрэг бүхий Эрдэнэбүрэнгийн 90МВт-ын хүчин чадалтай усан цахилгаан станц барина” гэх зорилт нь:
 - 2021.12.30-ны өдөр баталсан “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх төслийн жагсаалтын 2.8-д;
 - 2020.08.28-ны өдрийн Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.5.1.2-т;
 - 2021.07.01-ны өдрийн Монгол улсын хөгжлийн 2022 оны төлөвлөгөөний 3.5.1-д;
 - Монгол улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний 2.3.2-т;
 - Монгол улсын хөгжлийн 2024 оны төлөвлөгөөний 2.3.2.11-т ;
 - Монгол улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгасан бодлогын үндсэн 4 чиглэлийн хүрээнд 14 мега төслийг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөний 3 дахь хэсэгт тус тус тусгагдсан байна.
- “3.2.23.Эрдэнэбүрэн сумын-Мянгад сум-Улиастай хот чиглэлийн 220кВ-ын цахилгаан дамжуулах агаарын шугам, дэд станц барина” гэх зорилт нь:
 - 2021.12.30-ны өдрийн “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх төслийн жагсаалтын 2.1.6-т;
 - "Шинэ сэргэлтийн бодлого"-ыг хэрэгжүүлэх эхний үе шатны үйл ажиллагааны хөтөлбөр 2.8 дахь хэсэгт;
 - 2021.07.01-ны өдрийн Монгол улсын хөгжлийн 2022 оны төлөвлөгөөний 3.5.13-т;
 - Монгол улсын хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөөний 2.3.3 дахь хэсэгт;
 - 2023.05.30-ны өдрийн Монгол улсын хөгжлийн 2024 оны төлөвлөгөөний 2.3.2.11-т;
 - 2024.08.27-ны өдрийн Монгол улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 1.3.2.4-т;
 - 2024.05.01-ны өдрийн 2025 оны хөгжлийн бодлогын төлөвлөгөөний 1.7.3.7 дахь хэсэгт тус тус тусгагдсан байна.
- “3.2.27.Завхан аймагт 30МВт-ын хүчин чадалтай дулааны цахилгаан станц барина” гэх зорилт нь:
 - Монгол улсын хөгжлийн 2024 оны төлөвлөгөөний 2.3.2.8 дахь хэсэгт тусгагдсан байна.

Хангайн бүс

- “3.1.2.Улаанбаатар хот-Шинэ Хархорум хот- Улиастай хот чиглэлийн 500кВ-ын цахилгаан дамжуулах агаарын шугам, дэд станц барина” гэх зорилт нь:
 - Монгол улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.3.36 дахь хэсэгт тусгагдсан.
- “3.1.28.Баянхонгор аймагт Байдрагийн 30МВт-ын хүчин чадалтай усан цахилгаан станц барина” гэх зорилт нь:
 - Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт 1.3.1.5-д тусгагдсан байна.

Хойд бүс

- “3.3.7.Булган аймгийн Эгийн голд эрчим хүчний нэгдсэн системийн горим тохируулгын үндсэн эх үүсвэр 310МВт-ын хүчин чадалтай усан цахилгаан станц барина” гэх зорилт нь:
 - “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх төслийн жагсаалтын 2.8 дахь хэсэгт;
 - 2024.05.01-ны өдрийн 2025 оны хөгжлийн төлөвлөгөөний 2.1.1.1-д;
 - Монгол улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгасан бодлогын үндсэн 4 чиглэлийн хүрээнд 14 мега төслийг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөний 4 дэх хэсэгт тус тус тусгагдсан байна.
 - Тус станцын тухай анх 1991 оноос хойш ярьж эхэлсэн.

Төвийн бүс

- “3.4.21.Багануур хот-Чойр хот чиглэлийн 220кВ-ын цахилгаан дамжуулах агаарын шугам барина” гэх зорилт нь:
 - “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх төслийн жагсаалтын 2.8 дахь хэсэг;
 - Монгол улсын 2021-2025 оны хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрийн санхүүжилтийн эх үүсвэр шийдвэрлэгдсэн төслийн 74 дэх хэсэг;
 - 2024.05.01-ны өдөр баталсан 2025 оны хөгжлийн төлөвлөгөөний 1.7.3.10,
 - Монгол улсын засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.5.1.9,
 - Монгол улсын засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.3.29 дэх хэсэгт тусгагдсан байна.
- “3.4.23.Төв аймгийн Бөөрөлжүүт-Сэргэлэн сум чиглэлийн 220 кВ-ын цахилгаан дамжуулах агаарын шугам, дэд станц барина” гэх зорилт нь:
 - Анх 2021 оны “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-д “Төвийн бүсийн шинэ эх үүсвэрийг бий болгох ажлын хүрээнд уг төслийг хэрэгжүүлж эхэлсэн.
 - Монгол улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.3.13 дахь хэсэгт мөн тусгагдсан байна.
- “3.4.24. Төв аймагт Бөөрөлжүүтийн 300 МВт-ын хүчин чадалтай дулааны цахилгаан станц барина” гэх зорилт нь:
 - Монгол улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.3.13 дахь хэсэгт Бөөрөлжүүтийн хоёрдугаар үе шат 300 МВт гэж тусгагдсан байна.

- “3.4.25.Бүсийн эрчим хүчний нэгдсэн системийн горим тохируулах үүрэг бүхий 100 МВт хүртэл хүчин чадалтай усан цэнэгт цахилгаан станц барина” гэх зорилт нь
 - Монгол улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.3.35 дахв хэсэгт тусгагдсан.
- “3.4.26.Сэлэнгэ аймагт 50МВт-ын хүчин чадалтай дулааны цахилгаан станц барина” гэх зорилт нь
 - Монгол улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.3.31 дэх хэсэгт тусгагдсан.

Зүүн бүс

- “3.5.22.Багануур хот-Чингис хот-Чойбалсан хот-Хавирга боомт чиглэлийн 220 кВ-ын цахилгаан дамжуулах агаарын шугам, дэд станц барина” гэх зорилт нь:
 - Монгол улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.3.36-д Бүсүүдийг холбох өндөр хүчдэлийн цахилгаан дамжуулах агаарын шугам, дэд станцуудыг барих төслийг эхлүүлэх бэлтгэл ажлыг хангана гэх байдлаар тусгагдсан байна.

Говийн бүс

- “3.6.4.Өмнөговь аймагт Тавантолгойн 450 мвт-ын хүчин чадалтай дулааны цахилгаан станц барина” гэх зорилт нь:
 - "Шинэ сэргэлтийн бодлого"-ыг хэрэгжүүлэх эхний үе шатны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 2.1.2-т;
 - Монгол улсын 2021-2025 оны хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрийн 76-т;
 - 2020.08.28-ны өдрийн Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.5.1.14-т;
 - Монгол улсны 2022 оны хөгжлийн төлөвлөгөөний 3.5.2, Монгол улсны 2023 оны хөгжлийн төлөвлөгөөний 2.3.1-т;
 - Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгасан бодлогын үндсэн 4 чиглэлийн хүрээнд хэрэгжүүлэх 14 мега төслийг төлөвлөгөөний 2-т, мөн 1.3.4.4 дэх хэсэгт тусгагдсан.
 - Тус станцын төсөл 2013 оноос эхэлсэн бөгөөд Тавантолгойн цахилгаан станцын төсөл “Рио тинто” ХК-ийн төлбөрийн баталгаа, “Оюутолгой” ХК-ийн худалдан авах үнийн асуудал шийдэлд хүрээгүйн улмаас 2016 оноос зогсонги байдалд орсон. Уг ажлыг эрчимжүүлэхээр Тавантолгой дулааны цахилгаан станц ТӨХХК-ийг 2020 онд байгуулсан гэвч тус компани байгуулагдаад дахин дөрвөн жилийн нүүр үзэж байгаа ч төсөл гацсан хэвээр байгаа юм.
- “3.6.26.Чойр хот-Сайншанд хот чиглэлийн 220кВ-ын цахилгаан дамжуулах агаарын шугам барина” гэх зорилт нь:
 - “Алсын хараа-2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогын 4.2.35-т;
 - 2020.08.28-ны өдрийн Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.5.5-т;
 - Монгол улсын 2021-2025 оны хөгжлийн үндсэн 5 чиглэлийн 4.2.8-т;

- 2021-2025 оны хөгжлийн хөтөлбөрийн санхүүжилтийн эх үүсвэр шийдвэрлэгдсэн, төслийн 130 дахь хэсэг;
- 2022 оны хөгжлийн төлөвлөгөөний 3.5.5-т;
- 2024-2028 оны хөгжлийн төлөвлөгөөний 3.3.3.40 дэх хэсэгт тус тус тусгагдсан.
- “3.6.27.Багануур хот-Чойр хот чиглэлийн 220 кВ-ын цахилгаан дамжуулах агаарын шугам барина” гэх зорилт нь:
 - “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн төслийн жагсаалтын 2.9-т;
 - “Алсын хараа-2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлого;
 - Монгол улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.3.29-т тус тус тусгагдсан.
- “3.6.28 Сайншанд хот-Дорноговь аймгийн Цагаансуврага чиглэлийн 220кВ-ын 2 хэлхээт цахилгаан дамжуулах шугам, дэд станцын өргөтгөл хийнэ” гэх зорилт нь:
 - “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын төслийн жагсаалтын 2.9-т;
 - 2024-2028 оны хөтөлбөрийн 3.3.3.29-т тус тус тусгагдсан.

Хангайн бүс

- “3.1.9.Улаанбаатар хот-Шинэ Хархорум хот чиглэлийн ачаа, зорчигч тээврийн 1 дүгээр зэрэглэлийн төмөр замын бүсэд ногдох хэсгийг барина” гэх зорилт нь:
 - Монгол улсын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.2.7 дахь хэсэгт тусгагдсан байна.
- “3.1.27.Арцсуурь боомт- Шивээхүрэн боомт чиглэлийн баруун босоо төмөр замын бүсэд ногдох хэсгийг барина” гэх зорилт нь:
 - “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх төслийн 1.3-т;
 - Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.2.15 дахь хэсэгт тус тус тусгагдсан байна.

Баруун бүс

- “3.2.33.Улаангом хот-Ховд хот чиглэлийн авто замыг барина” гэх зорилт нь:
 - Засгийн газрын 2012-2016 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 7 дэх хэсэгт Эдийн засгийн хөгжлийг хангах, тогтвортой өсөлтийг дэмжих зорилгоор дэд бүтэц, хот байгуулалт, аймаг, сумыг хөгжүүлэх талаар дараах бодлогыг хэрэгжүүлнэ буюу Ховд-Улаангом чиглэлийн авто замыг ашиглалтад оруулах гэж тусгагдсан байна.
 - “Алсын хараа-2050” хөгжлийн бодлогын 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 8.1.1-т;
 - Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.6.1.11;
 - Монгол улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлд Санхүүжилтийн эх үүсвэрийг шийдвэрлэх шаардлагатай төслийн 73-т;
 - 2022 оны хөгжлийн төлөвлөгөөний 3.6.31-т тус тус тусгагдсан байна.

Хойд бүс

- “3.3.21.Ханх боомт-Хатгал тосгон болон Мөрөн хот-Тэлмэн сум чиглэлийн босоо тэнхлэгийн авто замын бүсэд ногдох хэсгийг барина” гэх зорилт нь:
 - Монгол улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэлд Санхүүжилтийн эх үүсвэрийг шийдвэрлэх шаардлагатай төслийн 31-т;
 - Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.2.26 дахь хэсэгт тус тус тусгагдсан байна.

Төвийн бүс

- “3.4.29.Алтанбулаг боомт-Дархан хот чиглэлийн авто замын бүсэд ногдох хэсгийг 4 эгнээ болгон өргөтгөн шинэчлэнэ” гэх зорилт нь:
 - Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны төлөвлөгөөний 3.6.1.4-т тусгагдсан байна.
- “3.4.34.Сүхбаатар хот-Замын-Үүд боомт чиглэлийн хос төмөр замын бүсэд ногдох хэсгийг барина” гэх зорилт нь:
 - “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын Боомтын сэргэлтийн зорилтын хүрээнд үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх хөгжлийн төслийн жагсаалтын 1.2-т тусгагдсан байна.

Зүүн бүс

- “3.5.25.Сүмбэр боомт-Түмэнцогт сум чиглэлийн авто замыг барина” гэх зорилт нь:
 - Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.2.19 дэх хэсэгт тусгагдсан байна.
- “3.5.26.Эрэнцав боомт-Чойбалсан хот-Баруун-Урт хот-Бичигт боомт чиглэлийн босоо тэнхлэгийн авто замыг барина” гэх зорилт нь:
 - “Алсын хараа-2050” хөгжлийн бодлогын 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 8.1.1-т Олон улс, бүс болон орон нутгийн чанартай дараах чиглэлийн авто замуудыг байгуулна буюу Чойбалсан хот-Баруун-Урт чиглэлийн авто замыг ашиглалтад оруулах гэж тусгагдсан байна.
- “3.5.27.Чингис хот-Чойр хот-Мандалговь хот-Арвайхээр хот чиглэлийн авто замын бүсэд ногдох хэсгийг барина” гэх зорилт нь:
 - Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.2.16 дахь хэсэгт тусгагдсан байна.
- “3.5.29.Эрэнцав боомт-Чойбалсан хот-Бичигт боомт чиглэлийн төмөр замыг барина” гэх зорилт нь:
 - Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгасан бодлогын үндсэн 4 чиглэлийн хүрээнд 14 мега төслийг хэргэжүүлэх төлөвлөгөөний 7-т, мөн 3.3.2.24 дэх хэсэгт тусгагдсан байна.

Говийн бүс

- “3.6.30.Гашуунсухайт, Шивээхүрэн, Ханги боомтуудын зэрэглэлийг ахиулж, нэвтрүүлэх хүчин чадлыг нэмэгдүүлнэ” гэх зорилт нь:
 - “Алсын хараа-2050” хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 8.1.8-т;
 - “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 1.6-т;

- 2022 оны хөгжлийн төлөвлөгөөний 3.1.3-т тус тус тусгагдсан байна.

Улаанбаатар бүс

- “3.7.21.Олон улсын чанартай “Шинэ тойрог зам”-ыг барьж, хотоор дамжин өнгөрөх ачаа тээврийн хөдөлгөөнийг хотын гадуур тойруулан зохицуулна” гэх зорилт нь:
 - “Алсын хараа-2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогод “Үндэсний онцлог бүхий аялал жуулчлал, соёлын үйлчилгээ, үйлдвэрлэлийг бий болгосон, Зүүн хойд азийн тээвэр, логистикийн болон олон улсын харилцааны зангилаа төв болсон дагуул хотуудыг хөгжүүлнэ” гэх зорилгын хүрээнд тусгагдсан.
 - Дээрх зорилгоор Монгол улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийн 9.5.5-т тусгагдсан байна.
 - “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ыг хэрэгжүүлэх эхний үе шатны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “Нийслэл Улаанбаатар хотын нийтийн тээврийн чанар, стандартыг сайжруулан багтаамж ихтэй шинэ төрлийн нийтийн тээврийн хэрэгслийг үйлчилгээнд нэвтрүүлж, гол ба үндсэн авто зам, замын байгууламжийн сүлжээг өргөтгөн шинэчилж, олон түвшний уулзварыг байгуулан хүртээмжийг нэмэгдүүлж, авто замын түгжрэлийг бууруулна” гэсэн зорилгоор тус хөтөлбөрийн 4.1.5-т:
 - 2022 оны хөгжлийн төлөвлөгөөний 6.1.9-д;
 - Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 1.1.5.4 дэх хэсэгт тус тус тусгагдсан байна.

б. БХҮБ-ын хүрээнд “Сэргээгдэх эрчим хүч”-ийг хөгжүүлэх чиглэлээр хийгдэх төсөл хөтөлбөрүүдийн давхцал.

- 2024 оны “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-ын 3.2.3, 3.3.3, 3.5.4-т тусгасан Увс, Ховд, Хөвсгөл, Дорнод аймгуудыг 4С зэрэглэлийн агаарын хөлөг хүлээн авах хүчин чадалтай аэродром, зорчигч үйлчилгээний цогцолбор бүхий олон улсын нисэх буудалтай болгож өргөтгөх зорилт нь:
 - “Алсын хараа-2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогын 8.1.6-д;
 - “Алсын хараа-2050” хөгжлийн бодлогын 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 8.1.5-т;
 - Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.6.4.2-т;
 - Монгол улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван үндсэн чиглэлийн 8.2.3-т заасантай холбоотой Санхүүгийн эх үүсвэрийг шийдвэрлэх шаардлагатай төслийн жагсаалтын 43-т;
 - 2022 оны хөгжлийн төлөвлөгөөний 3.6.32, 3.6.33, 3.6.34 дэх хэсэгт тус тус тусгасан байна.

Хангайн бүс

- “3.1.13.Орхон голын сав, Хангайн нурууны экосистемд түшиглэсэн түүх, соёл, рашаан сувиллын аялал жуулчлалыг уламжлалт, сэргээн засах анагаах ухаантай уялдуулан хөгжүүлнэ” гэх зорилт нь:

- “Алсын хараа-2050” хөгжлийн бодлогын 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 8.2.2;
- Монгол улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван үндсэн чиглэлд Санхүүгийн эх үүсвэрийг шийдвэрлэх шаардлагатай төслийн жагсаалтын 4.25-т;
- Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 1.3.1.3 дахь хэсэгт тус тус тусгасан байна.

3.2. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан төсөл, хөтөлбөрүүд

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 64 дүгээр тогтоолын 01 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-д Эрхэм зорилго, Бүсчлэлийн тогтолцоо, Бүсүүдийн хөгжлийн зорилго, зорилт, Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэх үе шат, Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэх бодлогын арга хэрэгсэл, Хүлээгдэж байгаа үр дүн гэсэн 6 бүлэг, 1 эрхэм зорилго, 7 зорилго, 217 зорилтод арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн байна.

Хүснэгт-8.БХҮБ-д тусгагдсан бүс тус бүрд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрүүдийн тоо

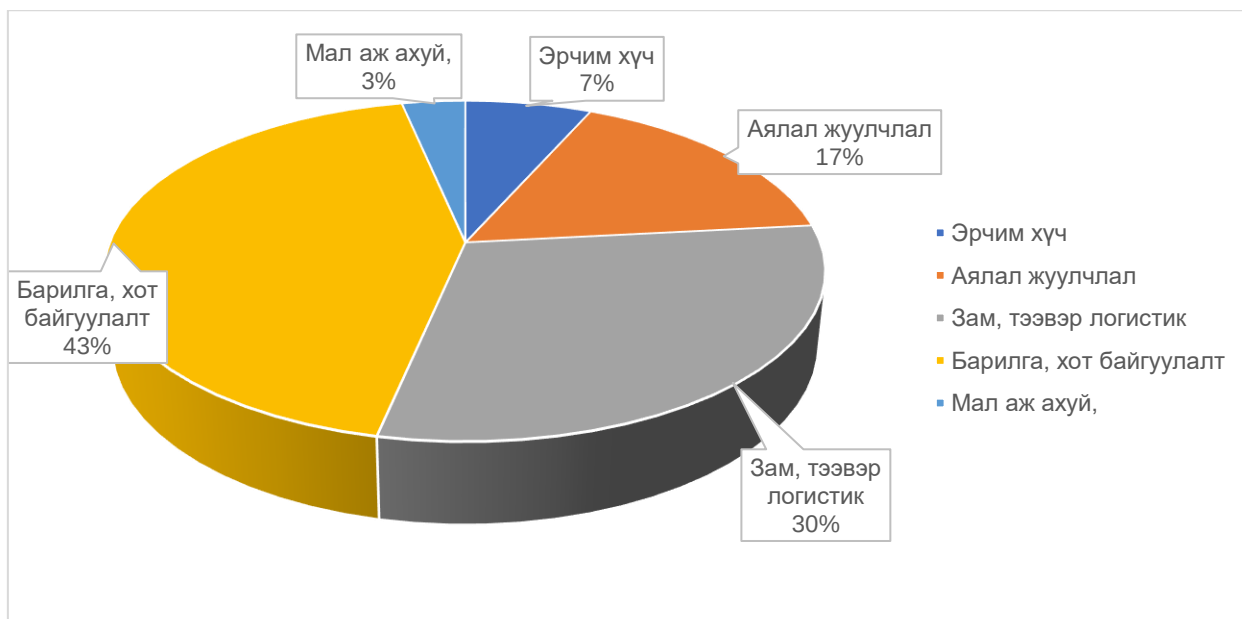
№	Бүс	Зорилго тоо	Төсөл, арга хэмжээний тоо
1	Хангайн бүс	1	30
2	Баруун бүс	1	38
3	Хойд бүс	1	22
4	Төвийн бүс	1	34
5	Зүүн бүс	1	29
6	Говийн бүс	1	39
7	Улаанбаатарын бүс	1	29
Нийт		7	221

Дээрх төсөл, хөтөлбөрийг Эрчим хүч, Аялал жуулчлал, Мал аж ахуй, Аж үйлдвэр, Барилга, хот байгуулалт, Зам, тээвэр логистик гэсэн нийтлэг чиглэлээр бүс тус бүрд хэрхэн тусгагдсан байдлыг харуулав.

1. Хангайн бүс

Хангайн бүс “Дэлхий дахинд монголын түүх, төрт ёс, соёлын өвийг түгээн дэлгэрүүлж, дэлхийн нүүдэлчдийн соёлын голомт нутаг, соёлын бүтээлч үйлдвэрлэлд тулгуурлан уламжлалт мал аж ахуйн төрөлжсөн бүс бөгөөд хот байгуулалтын дэд бүс болно” гэсэн зорилгыг дэвшүүлсэн бөгөөд уг зорилгынхоо хүрээнд 30 төсөл, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр тусгасан байна.

График 1.Хангайн бүсийн төсөл, хөтөлбөр

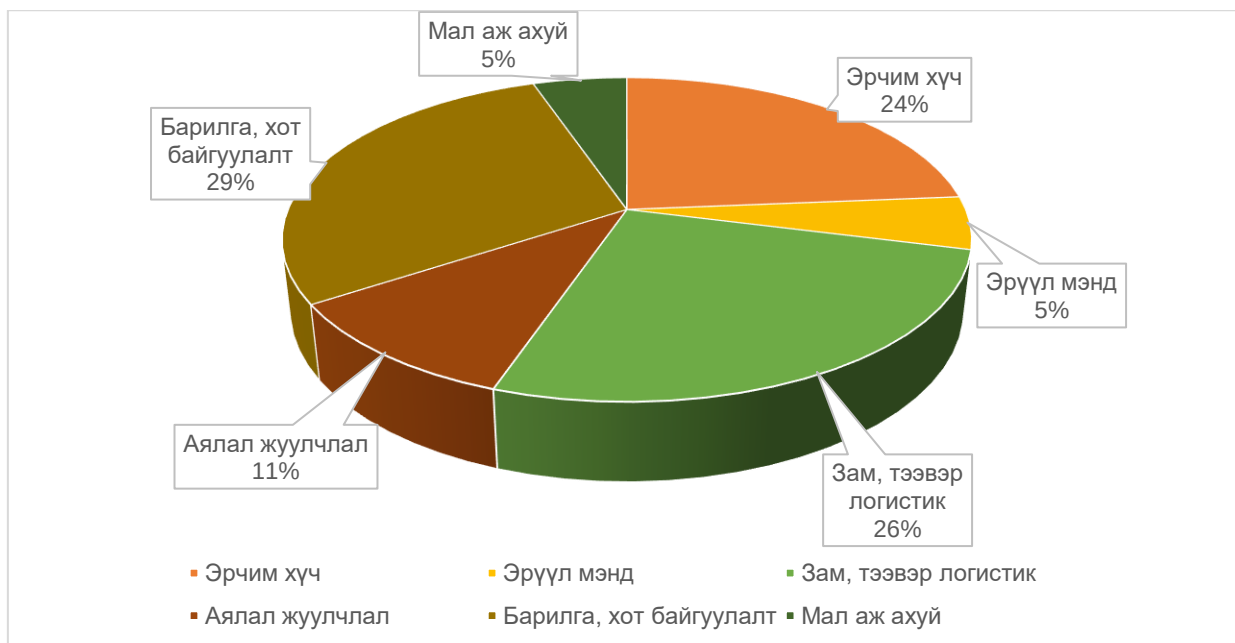

Хангайн бүсийн нийт төслийг чиглэл тус бүрээр авч үзэхэд эрчим хүчний чиглэлээр 2 төсөл, аялал жуулчлалын чиглэлээр 5 төсөл, зам, тээвэр логистикийн чиглэлээр 9 төсөл, барилга хот байгуулалтын чиглэлээр 12 төсөл, мал аж ахуйн чиглэлээр 1 төсөл хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхээр тусгасан байна. Хангайн бүсийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл нь “Уламжлалт мал аж ахуйн төрөлжсөн бүс бөгөөд хот байгуулалт” хэдий ч график 1-ээс харахад барилга хот байгуулалтын чиглэлээр хийгдэх төсөл, хөтөлбөр нь нийт төслийн 43%-ийг эзэлж байгаа нь хангалттай хэдий ч мал аж ахуйн чиглэлээр хэрэгжүүлэх төсөл, арга хэмжээ нийт төслийн 3%-ийг эзэлж байгаа нь туйлын хангалтгүй байна. Уламжлалт мал аж ахуйг бүсийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл хэмээн тодорхойлсны хувьд цаашид мал аж ахуйн чиглэлээр хэрэгжүүлэх төсөл, арга хэмжээг нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

в. Баруун бүсд

Баруун бүсийн хөгжлийн зорилго нь Төв Азийн орнууд болон Оросын Холбооны Улс, Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын зах зээлтэй холбогдож, Дэлхийн өв Увс нуурын сав, Монгол Алтайн нуруу-Хангайн нурууны байгалийн унаган төрх, олон угсаатны түүх, соёлын өв, эрчим хүчний нөөцөд түшиглэн “Эрчим хүчний төрөлжсөн бүс бөгөөд байгалийн аялал жуулчлалын дэд бүс болох зорилгын хүрээнд 38 төсөл, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр дэвшүүлсэн байна.

График 2.Баруун бүсэд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр

Баруун бүсийн нийт төслийг чиглэл тус бүрээр авч үзэхэд эрчим хүчний чиглэлээр 9 төсөл, аялал жуулчлалын чиглэлээр 4 төсөл, арга хэмжээ, зам, тээвэр логикийн чиглэлээр 10 төсөл, барилга, хот байгуулалтын чиглэлээр 11 төсөл, эрүүл мэндийн чиглэлээр 2 төсөл, мал аж ахуйн чиглэлээр 2 төсөл, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхээр тусгасан байна. Баруун бүсийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл нь “Эрчим хүчний төрөлжсөн бүс бөгөөд байгалийн аялал жуулчлалын дэд бүс болох” гэж тодорхойлсон гэвч эрчим хүч болон аялал жуулчлалын чиглэлээр хэрэгжүүлэх төсөл, арга хэмжээнүүд нийт төслийн 40%-д хүрэхгүй байгааг анхаарч, бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлтэй уялдуулан төсөл, арга хэмжээний тоог өөрчлөх, тэргүүлэх чиглэлийн төслүүдийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай.

с. Хойд бүс

Хойд бүсийн хөгжлийн зорилго нь Оросын Холбооны Улс болон Европын орнуудтай эдийн засгийн харилцааг өргөжүүлж, Хөвсгөл нуур, Сэлэнгэ мөрний сав газрын эко систем, байгаль, түүх, соёлын өвд тулгуурлан “Байгалийн аялал жуулчлалын төрөлжсөн бүс бөгөөд аж үйлдвэрийн дэд бүс” болох юм. Уг зорилгын хүрээнд “Хойд бүсийн хөгжлийн төв” нь бүсийн эдийн засаг, нийгмийн хөгжил, улс төр, засаг захиргаа, түүх, нийгэм, соёл, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний байршил, төрөлжилт, орон зайн бүтэц, зохион байгуулалт зэрэг шалгуурт тулгуурлан бүс нутгийн хөгжлийг төлөвлөн тэргүүлэх дөрвөн чиглэлийг тодорхойлсон байна. Үүнд:

- Хүнд аж үйлдвэрийн цогцолбор,
- Хөдөө аж ахуйд суурилсан хөнгөн аж үйлдвэрийн цогцолбор
- Аялал жуулчлал
- Боомт, худалдаа сүлжээ байхаар тодорхойлжээ.

Мөн БХҮБ-д хойд бүсэд нийт 22 төсөл арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөн тусгасан байна.

График 3.Хойд бүсэд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр

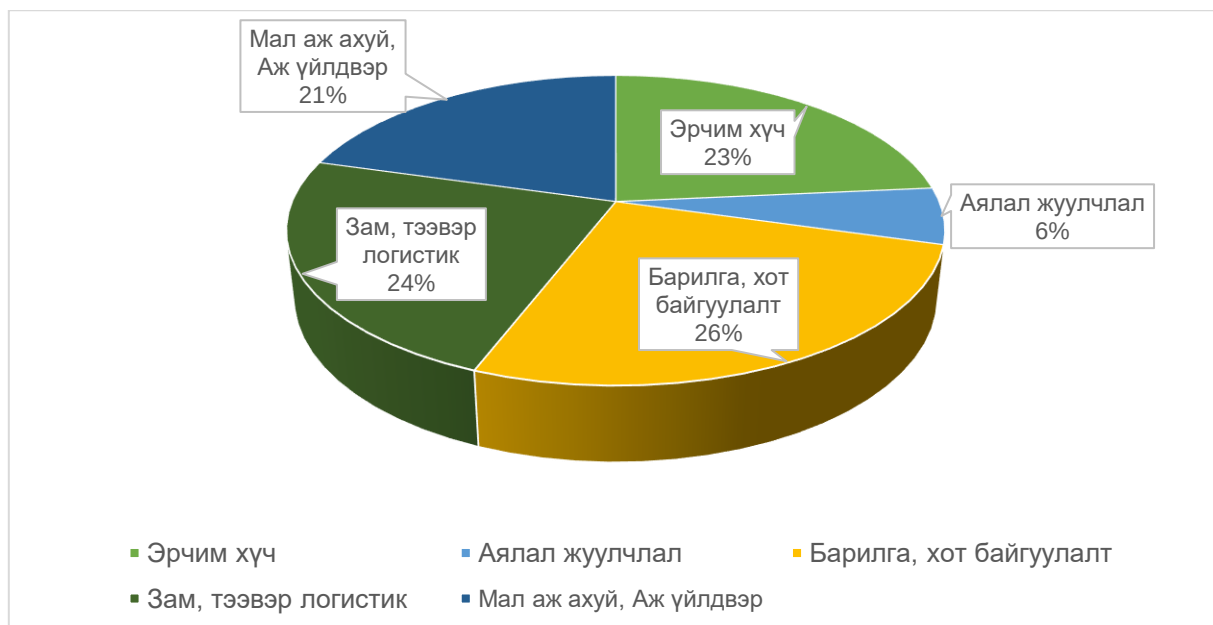
Хойд бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл нь “Байгалийн аялал жуулчлалын төрөлжсөн бүс бөгөөд аж үйлдвэрийн дэд бүс” болохоор заасан бол тус бүсэд хэрэгжүүлэхээр БХҮБ-д тусгагдсан төсөл, хөтөлбөрүүдийн 14% нь аялал жуулчлал, 9% нь ХАА-д суурилсан хөнгөн аж үйлдвэр, 9% нь эрчим хүчний төслүүд байгаагаас үзэхэд бүсийн тэргүүлэх чиглэлтэй хэрэгжүүлэх төсөл хөтөлбөрүүдийг илүү уялдуулах, тэргүүлэх чиглэлийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн төсөл хөтөлбөрүүдийг уялдуулах шаардлагатай нь ажиглагдав.

d. Төвийн бүс

Төвийн бүсийн хөгжлийн зорилго нь олон улстай эдийн засгийн харилцааг өргөжүүлж, тээвэр логистикийн нэгдсэн сүлжээнд холбогдон хөдөө аж ахуй болон байгалийн нөөцөд тулгуурлан “Хөдөө аж ахуйн төрөлжсөн бүс бөгөөд аж үйлдвэрийн дэд бүс” болох юм. Тус зорилгынхоо хүрээнд 34 төсөл, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхээр тусгасан байна. Эдгээрийг ангилан авч үзэхэд эрчим хүчний чиглэлээр 8 төсөл, аялал жуулчлалын чиглэлээр 2 төсөл, барилга хот байгуулалтын чиглэлээр 9 төсөл, зам, тээвэр логистикийн чиглэлээр 8 төсөл, мал аж ахуй, хүнд, хөнгөн үйлдвэрлэлийн чиглэлээр 7 төсөл, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхээр БХҮБ-д тусгажээ.

Төвийн бүс хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлээ “Хөдөө аж ахуйн төрөлжсөн бүс бөгөөд аж үйлдвэрийн дэд бүс” хэмээн тодорхойлсон. Гэвч тэргүүлэх чиглэлтэй холбоотой төсөл хөтөлбөр харьцангуй бага буюу нийт төслийн 21%-ийг л эзэлж байна. Иймээс цаашид бүсийн тэргүүлэх чиглэлтэй холбоотой төсөл, арга хэмжээг нэмэгдүүлэх шаардлагатай.

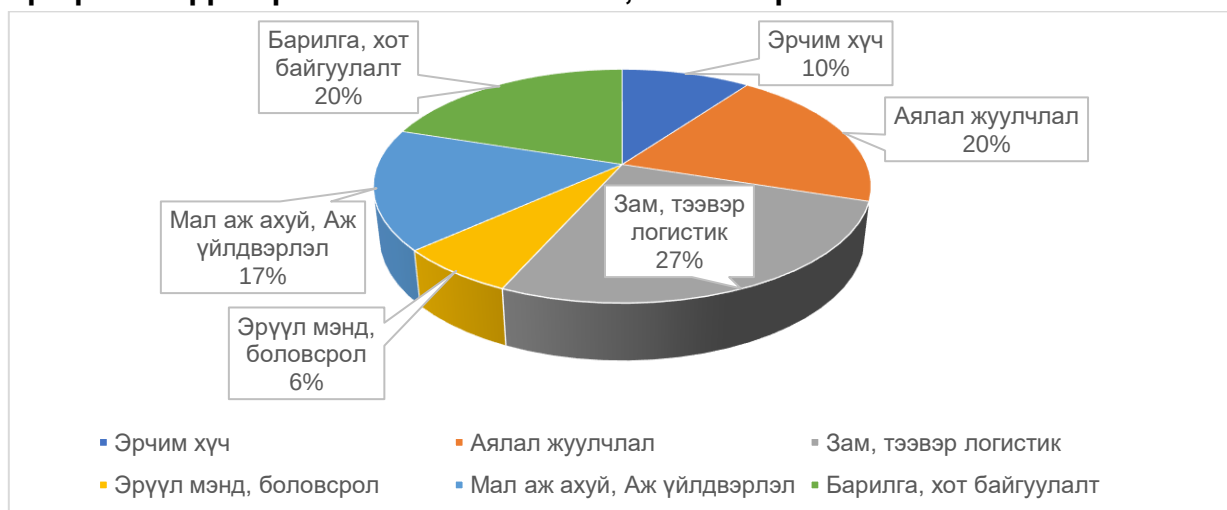
График 4.Төвийн бүсийн хөгжлийн төсөл, хөтөлбөр

е. Зүүн бүс

Зүүн бүсийн хөгжлийн зорилго нь Зүүн Хойд Азийн орнуудтай эдийн засгийн харилцааг өргөжүүлж, Хан Хэнтийн нуруу, Дорнод Монголын байгалийн экосистем, Дэлхийн өв Бурхан халдун, Эзэн Чингис хааны төрт ёс, түүх, соёлын өвд түшиглэн “Түүхэн аялал жуулчлалын төрөлжсөн бүс бөгөөд эрчимжсэн хөдөө аж ахуйн дэд бүс” болно. Тус зорилгын хүрээнд тухайн бүсэд нийт 29 төсөл, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр тусгасан байна.

График 5.Зүүн бүсийн хөгжлийн төсөл, хөтөлбөр

Зүүн бүсэд тусгагдсан төсөл, хөтөлбөрийг ангилан үзэхэд эрчим хүчний чиглэлээр 3 төсөл, аялал жуулчлалын чиглэлээр 6 төсөл, зам, тээвэр логикийн чиглэлээр 7 төсөл, эрүүл мэнд, боловсролын чиглэлээр 2 төсөл, мал аж ахуй, аж үйлдвэрлэлийн чиглэлээр 5 төсөл, барилга, хот байгуулалтын чиглэлээр 6 төсөл, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхээр тусгажээ. Зүүн бүсийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл нь “Түүхэн аялал жуулчлалын төрөлжсөн бүс бөгөөд эрчимжсэн хөдөө аж ахуйн дэд бүс” болох гэж тодорхойлсон. Дээрх ангиллаас үзэхэд тэргүүлэх чиглэлийн төсөл,

хөтөлбөрүүд нь нийт төслийн 30 хувьд тусгагдсан байх тул цаашид тэргүүлэх чиглэлийн төсөл, хөтөлбөрийг нэмэгдүүлэх нь зүйтэй байна.

f. Говийн бүс

Тус бүсийн хөгжлийн зорилго нь Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс болон Өмнөд Азийн орнуудтай эдийн засгийн харилцааг өргөжүүлж, уул уурхай, говийн унаган байгаль, түүх, соёлын өв, палеонтологийн нөөцөд түшиглэн “Аж үйлдвэрийн төрөлжсөн бүс бөгөөд ногоон эрчим хүчний дэд бүс” болох юм. Энэхүү зорилгын хүрээнд 39 зорилтыг хэрэгжүүлэхээр тусгасан байна.

График 6. Говийн бүсийн хөгжлийн төсөл, хөтөлбөр

Говийн Бүсийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл нь “Аж үйлдвэрийн төрөлжсөн бүс бөгөөд ногоон эрчим хүчний дэд бүс” болох гэж тодорхойлсон. Аж үйлдвэр гэдэг нь эдийн засгийн нэгэн хэсгийг нэрлэх ба энэ нь үйлдвэрлэл болон материаллаг бараа бүтээгдэхүүний боловсруулалтаар эсвэл үйлдвэр дэх бараа болон тоног төхөөрөмжөөр илэрхийлэгдэнэ. Мөн аж үйлдвэрийг хүнд, хөнгөн гэж ангилдаг. Говийн бүсэд хүнд аж үйлдвэрийн чиглэлээр 3 төсөл, хөнгөн аж үйлдвэрийн чиглэлээр 3 төслийг хэрэгжүүлэхээр тусгасан нь тухайн бүсийн нийт төслийн 15 хувийг эзэлж байна. Харин ногоон эрчим хүчний чиглэлээр 5 төсөл хөтөлбөрийг төлөвлөсөн бөгөөд бүсийн нийт төслийн 13%-г эзэлж байна. Дээрхийг нэгтгэн дүгнэвэл БХҮБ-д тусгагдсан говийн бүсийн тэргүүлэх чиглэлтэй холбоотой төсөл хөтөлбөрийн хувь хангалтгүй байна.

j. Улаанбаатарын бүсийн хөгжлийн бодлогын хүрээнд

Улаанбаатарын бүсийн хөгжлийн зорилго нь Төв болон Зүүн Хойд Азийн орнуудтай эдийн засгийн харилцааг өргөжүүлж, хүн ам, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, байгаль орчны зохистой бүтэцтэй, 20 минутын үйлчилгээний хүртээмжтэй төвүүд бүхий хот болж "Олон улсын банк, санхүү, бизнесийн хөгжлийн төв" болох. Тус зорилгын хүрээнд нийт 29 зорилтыг хэрэгжүүлэхээр тусгасан байна.

График 7. Улаанбаатарын бүсэд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр

3.3. Төсөл, хөтөлбөрүүдийн ач холбогдол, үр дүн

Тавантолгойн 450 МВт-ын дулааны цахилгаан станцыг барих төслийг хэрэгжүүлснээр жилд 3150.0 сая кВт.ц цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэж, Оюутолгойн өсөн нэмэгдэх 2242.5 сая кВт.ц хэрэглээ болон Тавантолгойн орд газрууд, бусад стратегийн ач холбогдолтой өмнөд бүс нутгийн уул уурхайн төслийн цахилгаан эрчим хүчний хэрэглээг дотоодоос хангах боломж бүрдэнэ. "Оюутолгой" ХХК-ийн Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсаас импортолж байгаа 110-120 сая ам.долларын валютын төлбөрийг хэмнэнэ. Барилга угсралтын явцад давхардсан тоогоор 2000, ашиглалтад орсноор 300 байнгын ажлын байр шинээр бий болно.

Эрдэнэбүрэнгийн 90 МВт-ын усан цахилгаан станцын төслийг хэрэгжүүлснээр жилд 366 сая кВт.ц цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэх ба баруун бүсийн цахилгаан эрчим хүчний хэрэглээг 2027 оноос эхлэн 100 хувь найдвартай, тасралтгүй хангах боломж бүрдэж, 52000 ахуйн хэрэглэгчийг хангах эрчим хүчний шинэ эх үүсвэр бий болж, баруун аймгуудын 4430 аж ахуйн нэгж, 5400 орон сууц, 36000 гаруй гэр хорооллын хэрэглэгчийг дотоодын цахилгаан эрчим хүчээр бүрэн хангана. Оросын Холбооны Улс, Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсаас жил бүр импортоор авч байгаа цахилгаан эрчим хүчний төлбөрийн 17.5 тэрбум төгрөгийг хэмнэнэ.

Эгийн голын 310 МВт-ын усан цахилгаан станцыг барих төслийг хэрэгжүүлснээр эрчим хүчний системийн найдвартай, тогтвортой, шуурхай ажиллагааг хангаж, системийн эх үүсвэрийн зохистой харьцааг бүрдүүлнэ. Оросын Холбооны Улсад жил бүр төлдөг 25 сая ам.долларын импортын төлбөрийг хэмнэнэ. Түүхий нүүрсний хэрэглээг жил бүр 438.7 мянган тонноор, хүлэмжийн хийн ялгаруулалтыг 709 мянган тонноор бууруулна. 5.7 тэрбум шоо метр цэвэр усны нөөц бүрдүүлж, Монгол Улсын усан хангамжийн аюулгүй байдлыг хангана.

Сэргээгдэх эрчим хүч ба тархмал эх үүсвэрийг хөгжүүлснээр Монгол Улс нь судалгаагаар 2600 ГВт сэргээгдэх эрчим хүчний нөөцтэй болох нь тогтоогдсон

бөгөөд шинээр эх үүсвэрүүдийг бий болгох замаар өсөн нэмэгдэж байгаа дотоодын цахилгаан эрчим хүчний дутагдлыг нөхөх, бусад улс руу экспортлох боломжтой. Сэргээгдэх эрчим хүчний салбарыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулснаар уул уурхайн бүс экспортыг нэмэгдүүлэх, эдийн засгийг төрөлжүүлэх боломж бүрдэж, хүлэмжийн хийн ялгарлыг бууруулах, нүүрс хүчлийн хийн арилжаанд оролцож, нэмэлт орлого олох боломж нээгдэнэ.

Орхон-Онги, Хэрлэн-Тоонот ус дамжуулах хоолойг барих төслийг хэрэгжүүлснээр Хэрлэн голын олон жилийн дундаж урсцын 5-9%-ийг битүү хоолойгоор дамжуулан Хэнтий, Говьсүмбэр, Дорноговь, Өмнөговь аймгийн хүн ам, мал аж ахуй, үйлдвэр, уул уурхайн усны хэрэгцээг бүрэн хангана. Жилдээ 30 мянган тонн хүлэмжийн хийг бууруулна. "Тэрбум мод үндэсний хөдөлгөөн"-ий хүрээнд усны асуудлыг шийдвэрлэж, цөлжилт, хуурайшилтыг сааруулна. Онги гол болон Улаан нуурыг сэргээж, усны түвшин тогтворжиж, Онги голын дагууд оршин сууж байгаа 29.2 мянган хүн ам, 230 гаруй мянган толгой мал сүргийг гадаргын усаар хангах нөхцөл бүрдэнэ. Агаар, хөрсний чийгшил, газрын доорх усны тэжээгдэл нэмэгдэж, нуур орчмын бүсийн экосистем, биологийн олон янз байдал сэргэж, хөрсний элэгдэл эвдрэлд орох нөхцөл багасаж, цөлжилтийг бууруулна.

Эрээнцав-Чойбалсан-Бичигт чиглэлийн босоо тэнхлэгийн төмөр замыг барих төслийг хэрэгжүүлснээр худалдааны эргэлтийг нэмэгдүүлж, тээврийн зардлыг бууруулна.

3.4. Монгол Улсын Их Хурлын 2001 оны 57 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-д тусгагдсан төсөл, арга хэмжээ

Монгол улс засаг захиргааны хувьд 21 аймагт хуваагддаг өргөн уудам газар нутаг, баялаг түүхтэй тул 21 аймаг нь байгаль орчин, эдийн засаг, нийгэм, соёлын хувьд ялгаатай байдаг. Тиймээс бүсчлэлээр дамжуулан нутаг дэвсгэрийн хөгжлийн тэнцвэрийг хангах төрийн байгуулалт, эдийн засаг, нийгэм соёл, хүн амын нутагшилт, хот байгуулалт, гадаад хамтын ажиллагааны таатай орчныг бүрдүүлэх, эдийн засгийн бүсүүдийн хүрээнд бүс нутаг-хот байгуулалтын уялдааг хангах замаар аймаг, орон нутгийн хөгжлийг дэмжих төрийн бодлого, зохицуулалтын тогтолцоог бий болгох шаардлагатай тул "Төр нь үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдал, аж ахуйн бүх хэвшлийн болон хүн амын нийгмийн хөгжлийг хангах зорилгод нийцүүлэн эдийн засгийг зохицуулна" гэх заалтыг үндэслэл болгон "Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал"-ыг баталсан байна.

2001 оны бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалаар эдийн засгийн 5 бүсийг тогтоосон. Үүнд: Улаанбаатарын бүс, Баруун бүс, Хангайн бүс, Төвийн бүс, Зүүн бүс зэрэг болно.

- Баруун бүсэд: Баян-Өлгий, Говь-Алтай, Завхан, Увс, Ховд;
- Хангайн бүсэд: Архангай, Баянхонгор, Булган, Орхон, Өвөрхангай, Хөвсгөл;
- Төвийн бүсэд: Говь-Сүмбэр, Дархан-Уул, Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь, Сэлэнгэ, Төв;
- Зүүн бүсэд: Дорнод, Сүхбаатар, Хэнтий.

- Улаанбаатарын бүсэд: нийслэл хот, түүний дүүргүүдийн нутаг дэвсгэр, хот орчмын бүсийн дагуул хотууд тус тус орно.

Хүснэгт 9.Бүсчилсэн хөгжлийн зорилго, зорилтыг хэрэгжүүлэх бодлого

№	Бодлого	Хэрэгжүүлэх, арга хэмжээ \тоо\
1.	Төрийн байгуулалтын хүрээнд	9
2.	Эдийн засгийн байгуулалтын хүрээнд	8
3.	Байгаль орчныг хамгаалах хүрээнд	8
4.	Нийгэм, соёлын хүрээнд	8
5.	Хүн амын нутагшил, хот байгуулалтын хүрээнд	6
6.	Гадаад хамтын ажиллагааны хүрээнд	5

Дээрх бодлогын дагуу хөгжлийн үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэхээр Засгийн газар 2005 оны 202 дугаар тогтоолоор бүсүүдийн хөгжлийн хөтөлбөрийг баталсан. Эдийн засгийн бүсүүдэд мал аж ахуй, хөнгөн, хүнсний үйлдвэр, уул уурхайн олборлох, боловсруулах үйлдвэр, оюуны багтаамж ихтэй үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, барилга, барилгын материалын үйлдвэр, аялал жуулчлал, амралт, рашаан сувилал, үйлдвэрлэл нийгмийн үйлчилгээний дэд бүтцийн салбарууд, зах зээлийн дэд бүтцийн бүрдэл хэсэг гэсэн 8 салбарыг нийтлэг байдлаар хөгжүүлэхээр тодорхойлсон байна.

а. Хангайн бүс.

Хангайн бүсэд Архангай, Баянхонгор, Булган, Өвөрхангай, Хөвсгөл, Орхон гэсэн 6 аймаг, тэдгээрийн 100 сум хамрагдаж байсан бөгөөд тус бүсэд Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн 24.6 хувь, ойн нөөцийн 41.8 хувь, гадаргын усны 33.2 хувь, газрын доорх ашиглах боломжит усны 50.5 хувь нь хамаарч байна. 2004 оны байдлаар Монгол Улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 23.5 хувийг Хангайн бүсэд үйлдвэрлэсэн байна²⁴. Хангайн бүс бусад бүсүүдийн нэгэн адил эдийн засгийн хөгжлийн түвшингээр доогуур, нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүний хэмжээ улсын дунджаас 2.0-2.7 дахин бага, хүний хөгжлийн индекс 0.638 байгаа нь улсын дундаж болон бусад бүсүүдээс бага, ажилгүйдэл, ядуурал харьцангуй их гэх мэт бусад шалтгаантай холбоотойгоор хөгжлийн хөтөлбөрөө эдийн засгийн хөгжил, нийгмийн хөгжил, байгалийн нөөцийн ашиглалт, байгаль орчны хамгаалал гэсэн 3 бүлэгт хуваан тодорхойлсон байна.

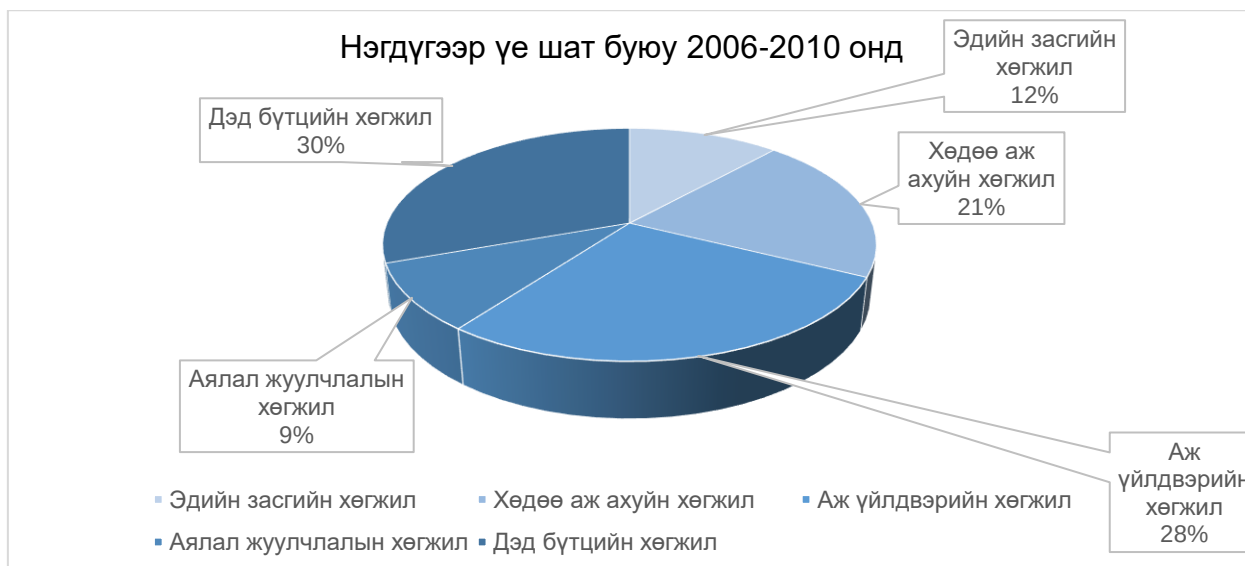
Мөн бүсийн хөгжилтэй холбоотой төсөл, арга хэмжээг бүлэг тус бүрд 2006-2010 он, 2011-2015 он гэсэн 2 үе шаттай хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн байна.

1) Эдийн засгийн хөгжил

Бүсийн эдийн засгийн хөгжлийн бодлого нь эдийн засгийг эрчимжүүлж, салбарын зохистой бүтцийг бий болгох бөгөөд хөдөө аж ахуй, аж үйлдвэр, аялал жуулчлал, дэд бүтцийг хөгжлийн тэргүүлэх салбар хэмээн тодорхойлсон байна.

График 8.Эдийн засгийн хөгжлийн хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр

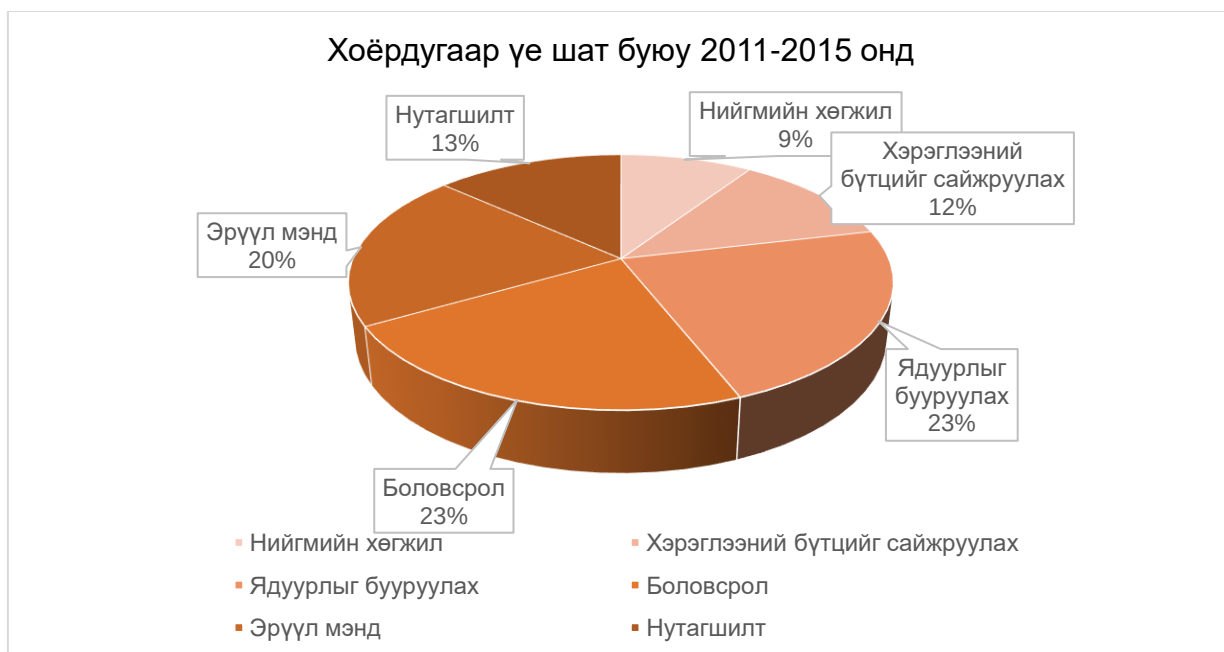
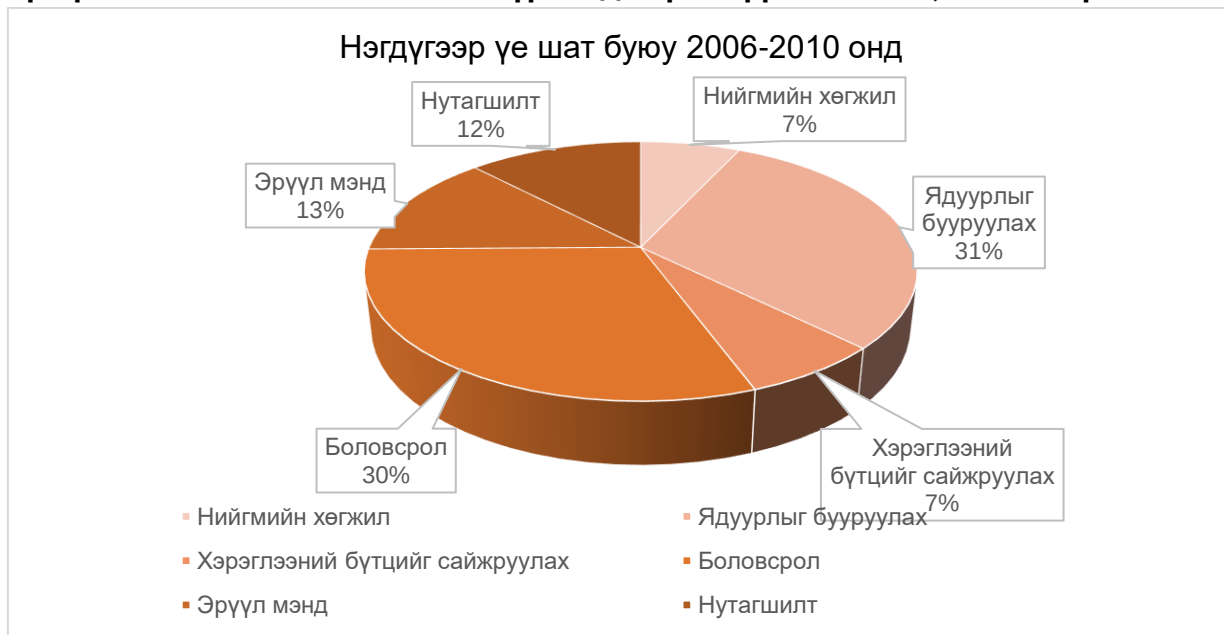
²⁴ Хангайн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр, 2005.09.28.

2) Нийгмийн хөгжил

Бүсийн нийгмийн хөгжлийн бодлого нь хүн амын өсөлтийг дэмжиж, хүний хөгжлийн түвшинг дээшлүүлэн, хүн ажиллаж амьдрах нийгэм эдийн засаг, орчны таатай нөхцөлийг бүрдүүлэх замаар хүний хөгжлийг бүх талаар нь дэмжих юм. Энэ хүрээнд тэргүүн ээлжинд хүн амын ядуурал, ажилгүйдлийг бууруулах, хэрэглээний бүтцийг сайжруулах, хүн амын боловсрол, соёл, эрүүл мэндийн түвшинг дээшлүүлэх, амьдрах таатай орчныг бүрдүүлэх үүднээс орчин үеийн шаардлагад нийцсэн хот байгуулалтыг төлөвлөх гэсэн чиглэлээр төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэхээр тусгагдсан байна.

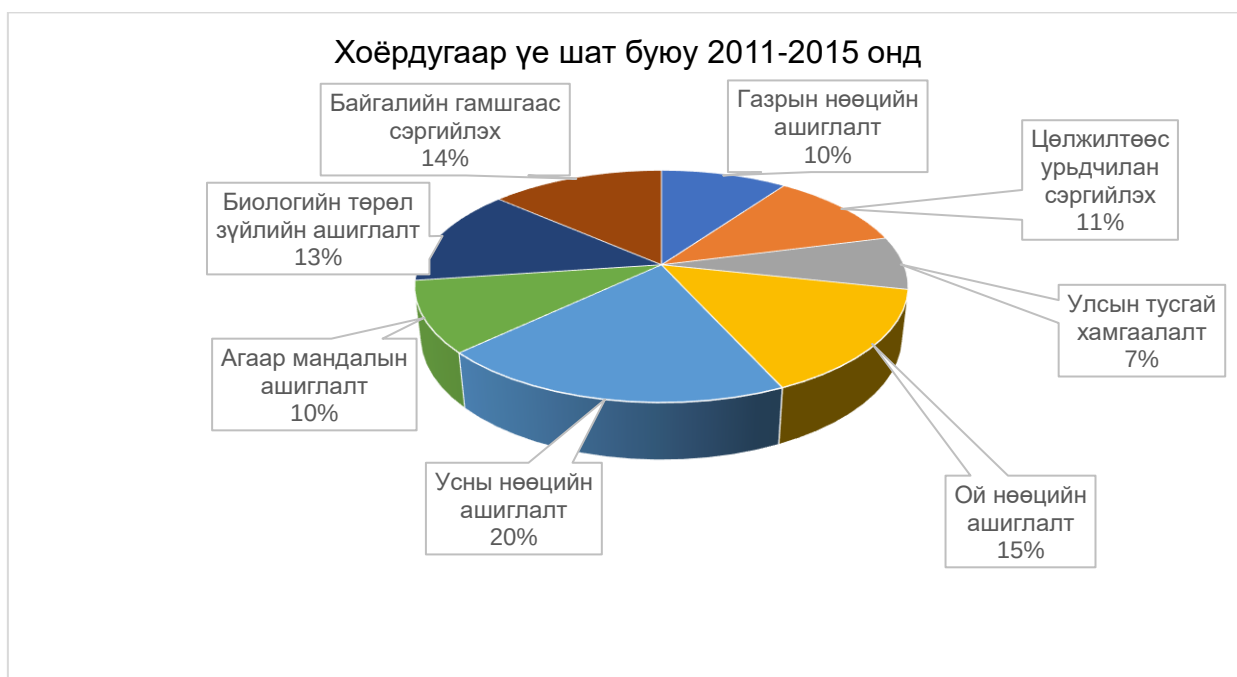
График 9.Нийгмийн хөгжлийн хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр

3) Байгалийн нөөцийн ашиглалт, байгаль орчны хамгаал

Хангайн бүс байгалийн нөөцийн ашиглалт, байгаль орчны хамгааллын хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл хөтөлбөрөө газрын нөөц ашиглалт, хамгаалал, цөлжилтөөс урьдчилан сэргийлэх, тусгай хамгаалалттай газар нутгийн сүлжээг өргөтгөн хамгаалалтыг сайжруулах, ой болон усны нөөц, агаар мандлын ашиглалт, хамгаалал, ан амьтан, ургамал зэрэг биологийн төрөл зүйлийн ашиглалт хамгаалал, байгалийн гамшгаас сэргийлэх гэсэн 8 чиглэлд ангилан тусгасан байна.

График 10.Байгалийн нөөцийн ашиглалтын хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр

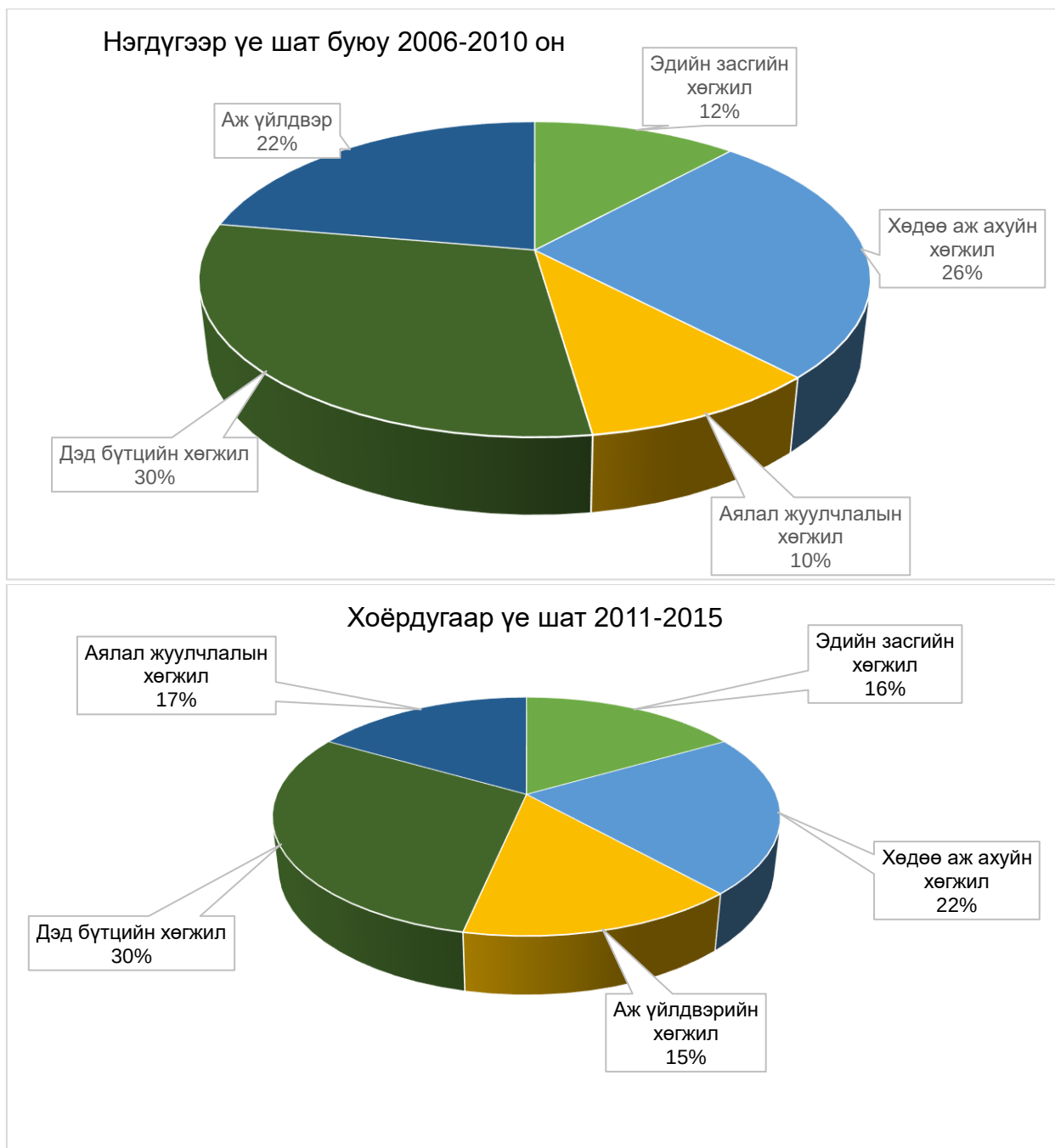
б. Баруун бүс

Баруун бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр нь Эдийн засгийн хөгжил, Нийгмийн хөгжил, Байгалийн нөөцийн ашиглалт, байгаль орчны хамгаалал, Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх нийтлэг арга хэрэгсэл гэсэн 4 бүлгээс бүрдэх юм.

1) Эдийн засгийн хөгжил

Бүсийн эдийн засгийн хөгжлийн зорилго нь эдийн засгийн салбарын бүтцийг шинэчлэн, дотоодын нийт бүтээгдэхүүний жилийн дундаж өсөлтийг нэмэгдүүлж, тогтвортой нөхцөлийг бүрдүүлэх бөгөөд хөдөө аж ахуй, аж үйлдвэр, аялал жуулчлал, дэд бүтцийг хөгжлийн тэргүүлэх салбар хэмээн тодорхойлсон байна.

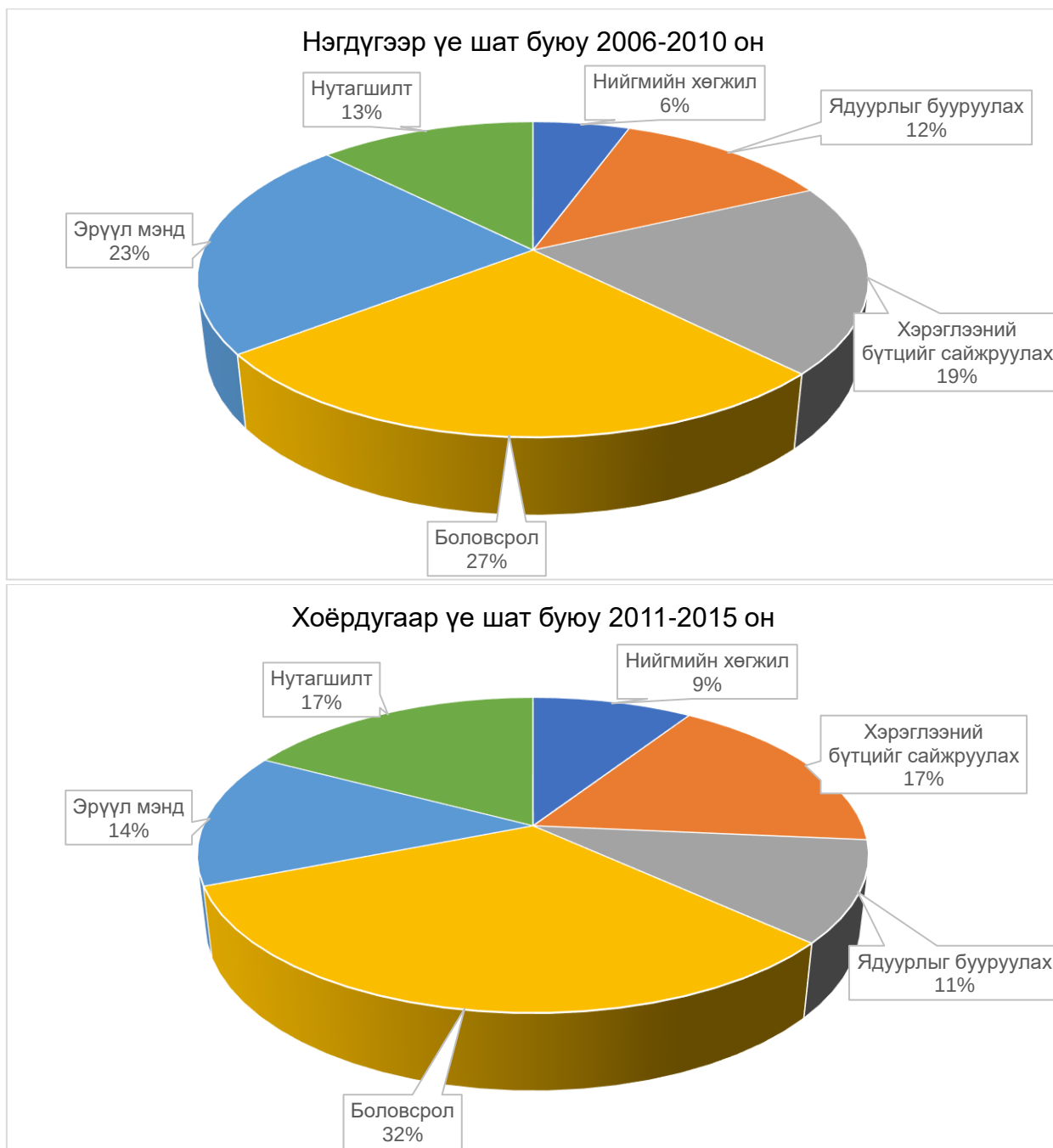
График 11.Эдийн засгийн хөгжлийн хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, арга хэмжээ

2) Нийгмийн хөгжил

Бүсийн нийгмийн хөгжлийн бодлого нь хүн амын өсөлтийг дэмжиж, хүний хөгжлийн түвшинг дээшлүүлэн, хүн ажиллаж амьдрах нийгэм эдийн засаг, орчны таатай нөхцөлийг бүрдүүлэх замаар хүний хөгжлийг бүх талаар нь дэмжих юм. Энэ хүрээнд тэргүүн ээлжинд хүн амын ядуурал, ажилгүйдлийг бууруулах, хэрэглээний бүтцийг сайжруулах, хүн амын боловсрол, соёл, эрүүл мэндийн түвшинг дээшлүүлэх, амьдрах таатай орчныг бүрдүүлэх үүднээс орчин үеийн шаардлагад нийцсэн хот байгуулалтыг төлөвлөх гэсэн чиглэлээр төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэхээр тусгагдсан байна.

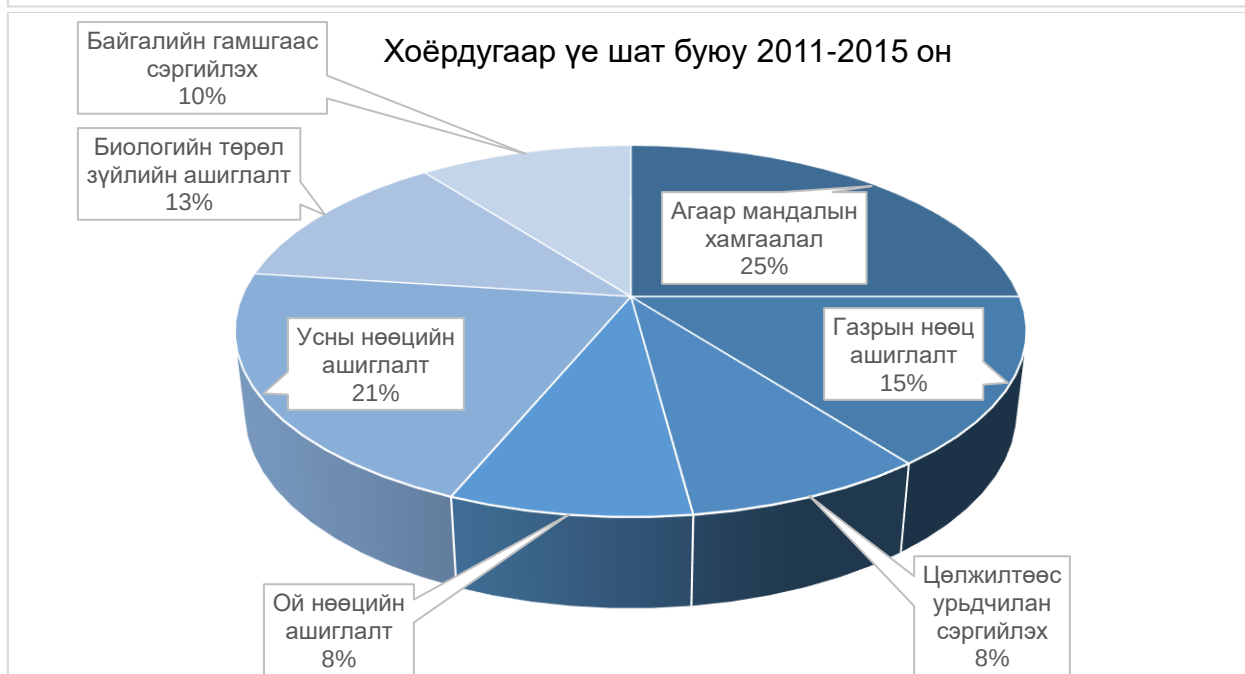
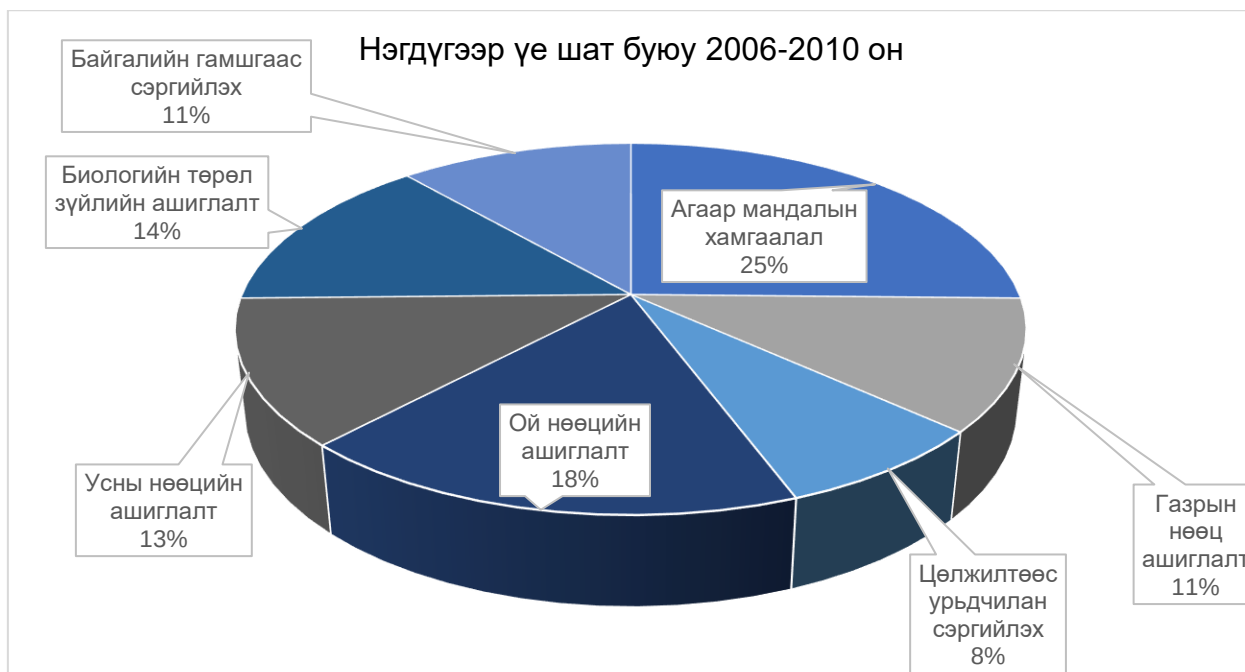
График 12. Нийгмийн хөгжлийн хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр

3) Байгалийн нөөцийн ашиглалт, байгаль орчны хамгааллын хөгжил

Баруун бүс байгалийн нөөцийн ашиглалт, байгаль орчны хамгааллын хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл хөтөлбөрөө газрын нөөц ашиглалт, хамгаалал, цөлжилтөөс урьдчилан сэргийлэх, ой болон усны нөөц, агаар мандлын ашиглалт, хамгаалал, ан амьтан, ургамал зэрэг биологийн төрөл зүйлийн ашиглалт хамгаалал, байгалийн гамшгаас сэргийлэх гэсэн 7 чиглэлд ангилан тусгасан байна.

График 13. Байгалийн нөөцийн ашиглалт, байгаль орчны хамгаалалтын хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр

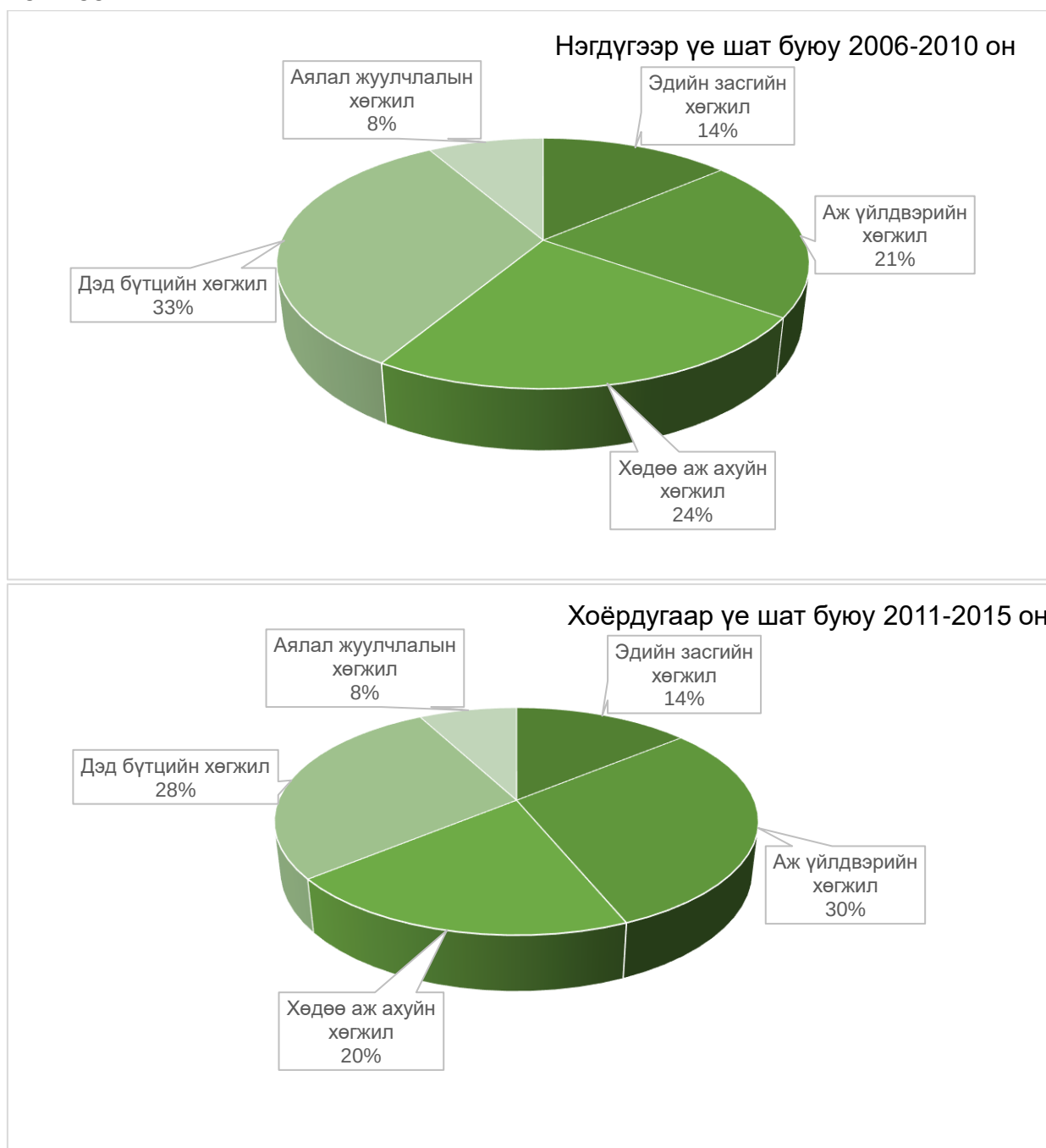

с. Төвийн бүс

Төвийн бүсийн хөгжлийн гол стратеги нь хүнээ эрхэмлэн дээдэлсэн, байгаль орчныхоо онцлогт зохицсон, мэдлэг, мэдээллийн технологи, шинжлэх ухааны ололтод суурилсан, өндөр өсөлттэй, өөрийгөө тэтгэдэг, оновчтой бүтэц бүхий эдийн засагтай бүс болоход оршиж байна.

1) Эдийн засгийн хөгжил

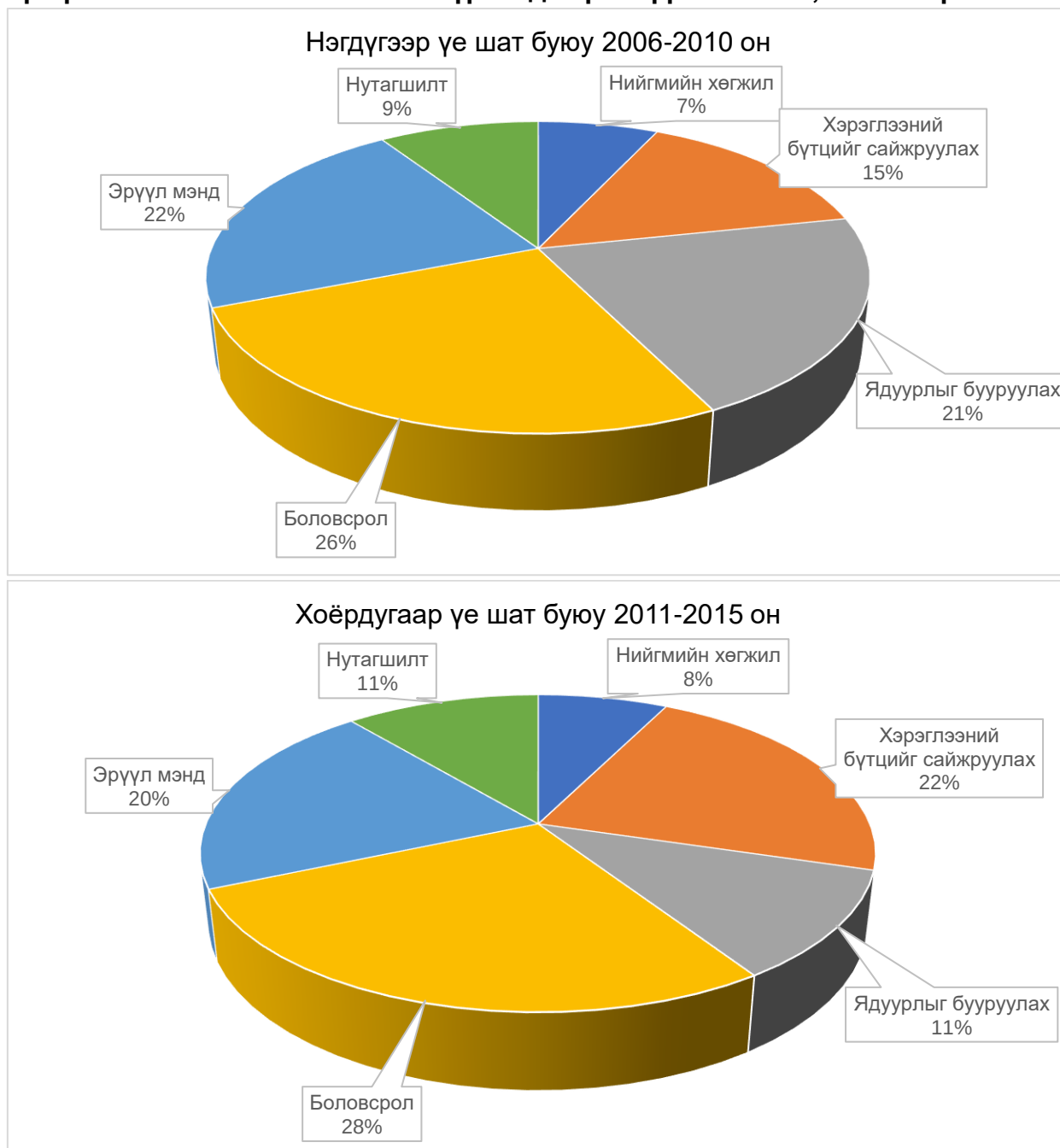
График 14.Бүсийн эдийн засгийн хөгжлийн хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, арга хэмжээ

2) Нийгмийн хөгжил

Бүсийн нийгмийн хөгжлийн бодлого нь хүн амын өсөлтийг дэмжиж, хүний хөгжлийн түвшинг дээшлүүлэн, хүн ажиллаж амьдрах нийгэм эдийн засаг, орчны таатай нөхцөлийг бүрдүүлэх замаар хүний хөгжлийг бүх талаар нь дэмжих юм. Энэ хүрээнд тэргүүн ээлжинд хүн амын ядуурал, ажилгүйдлийг бууруулах, хэрэглээний бүтцийг сайжруулах, хүн амын боловсрол, соёл, эрүүл мэндийн түвшинг дээшлүүлэх, амьдрах таатай орчныг бүрдүүлэх үүднээс орчин үеийн шаардлагад нийцсэн хот байгуулалтыг төлөвлөх гэсэн чиглэлээр төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэхээр тусгагдсан байна.

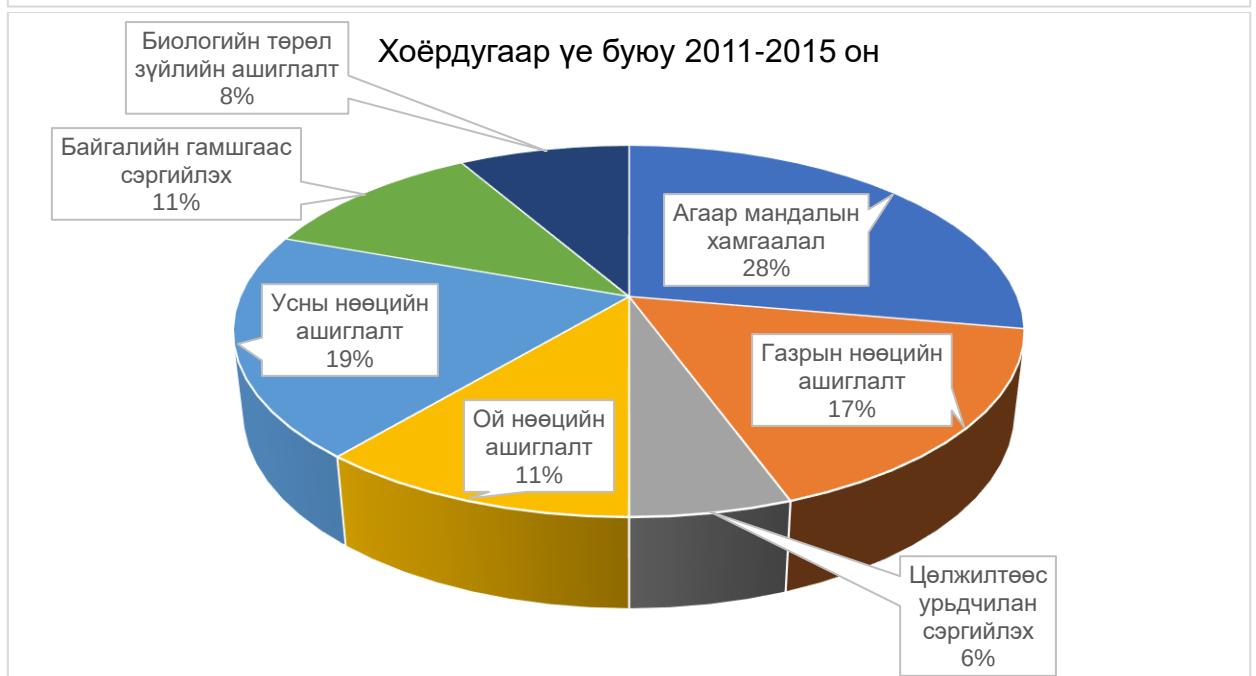
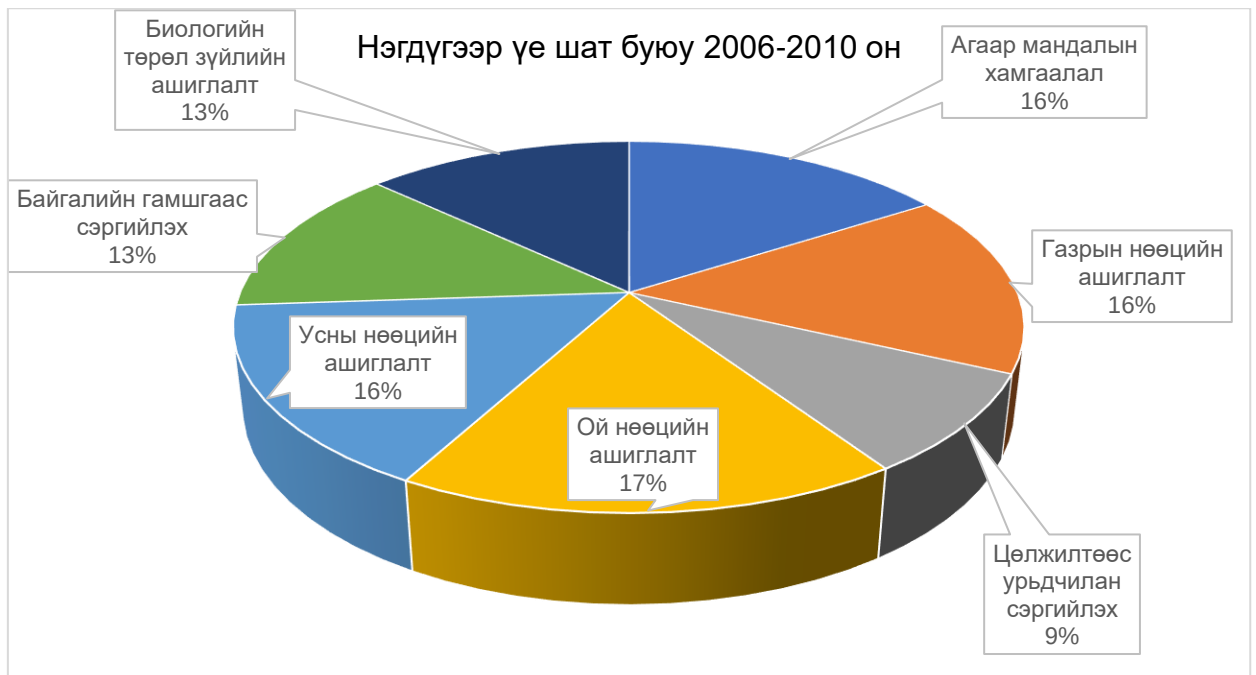
График 15.Нийгмийн хөгжлийн хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр

3) Бүсийн Байгалийн нөөцийн ашиглалт, байгаль орчны хамгаалалтын хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, арга хэмжээ

Төвийн бүс байгалийн нөөцийн ашиглалт, байгаль орчны хамгааллын хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл хөтөлбөрөө газрын нөөц ашиглалт, хамгаалал, цөлжилтөөс урьдчилан сэргийлэх, ой болон усны нөөц, агаар мандлын ашиглалт, хамгаалал, ан амьтан, ургамал зэрэг биологийн төрөл зүйлийн ашиглалт хамгаалал, байгалийн гамшгаас сэргийлэх гэсэн 7 чиглэлд ангилан тусгасан байна.

График 16.Байгалийн нөөцийн ашиглалт, байгаль орчны хамгаалалын хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр

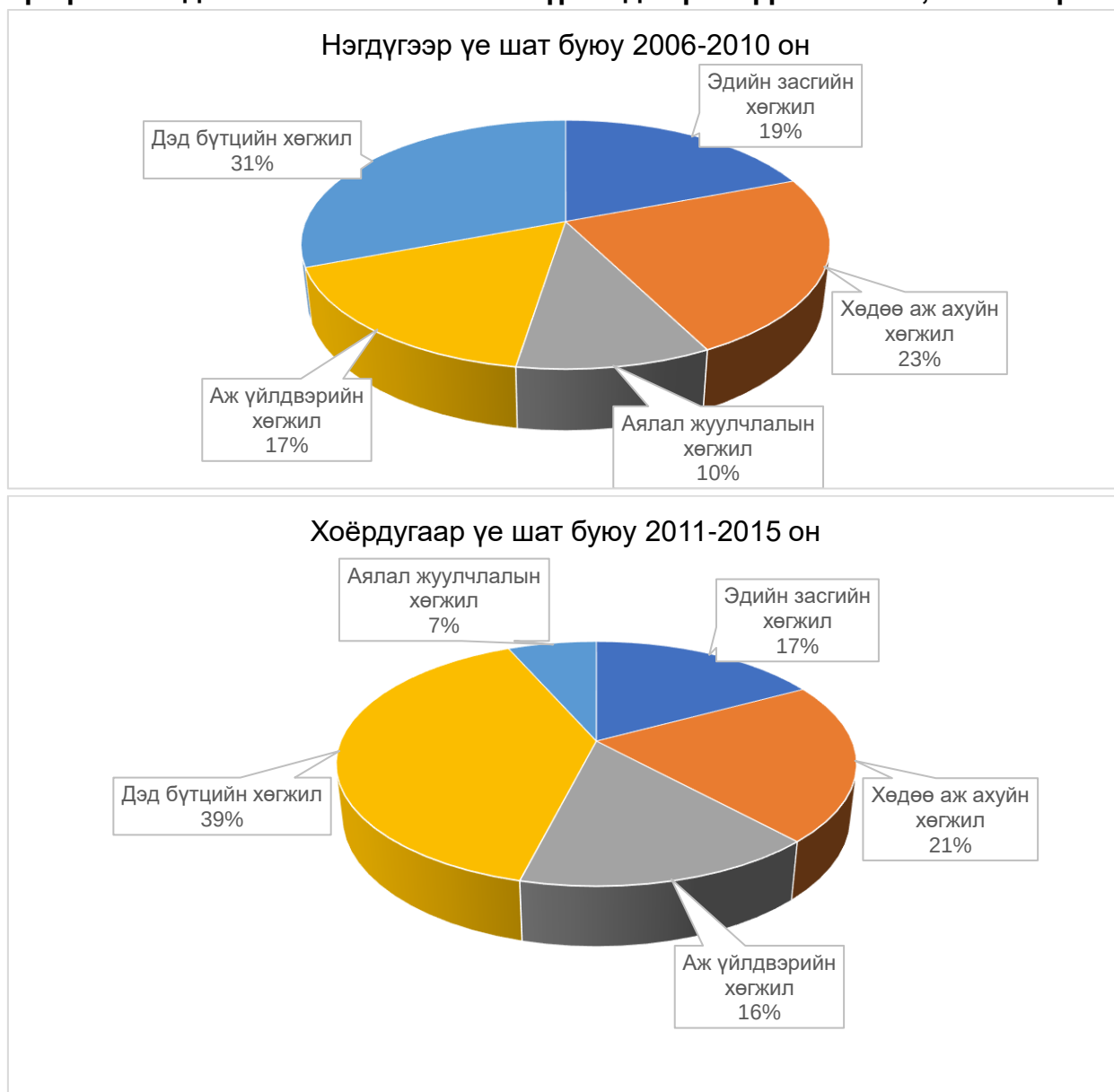
d. Зүүн бүс

Зүүн бүс нь ОХУ болон БНХАУ-тай хиллэдэг бөгөөд Зүүн хойд Азийн хамтын ажиллагааны Түмэн бүс хөтөлбөрийн интеграцид орж ажиллах гадаад хамтын ажиллагааны давуу талыг ашиглах боломжоороо бусад бүсээс илүү гэж үздэг байна. Тус бүсийн хөгжлийн гол стратеги нь хүнээ дээдэлсэн, байгаль орчиндоо зохицсон мэдлэг, мэдээлэл, өндөр технологи, шинжлэх ухааны ололтод суурилсан, эрчимтэй өсөлттэй, өөрийгөө тэтгэх чиглэл рүү хандсан оновчтой бүтэц бүхий эдийн засагтай бүс болон хөгжихөд оршино.

1) Эдийн засгийн хөгжил.

Эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих, салбарын зохистой бүтцийг бий болгох бодлогын хүрээнд хөдөө аж ахуй, аж үйлдвэр, аялал жуулчлал, дэд бүтцийг хөгжлийн тэргүүлэх салбар хэмээн тодорхойлсон байна.

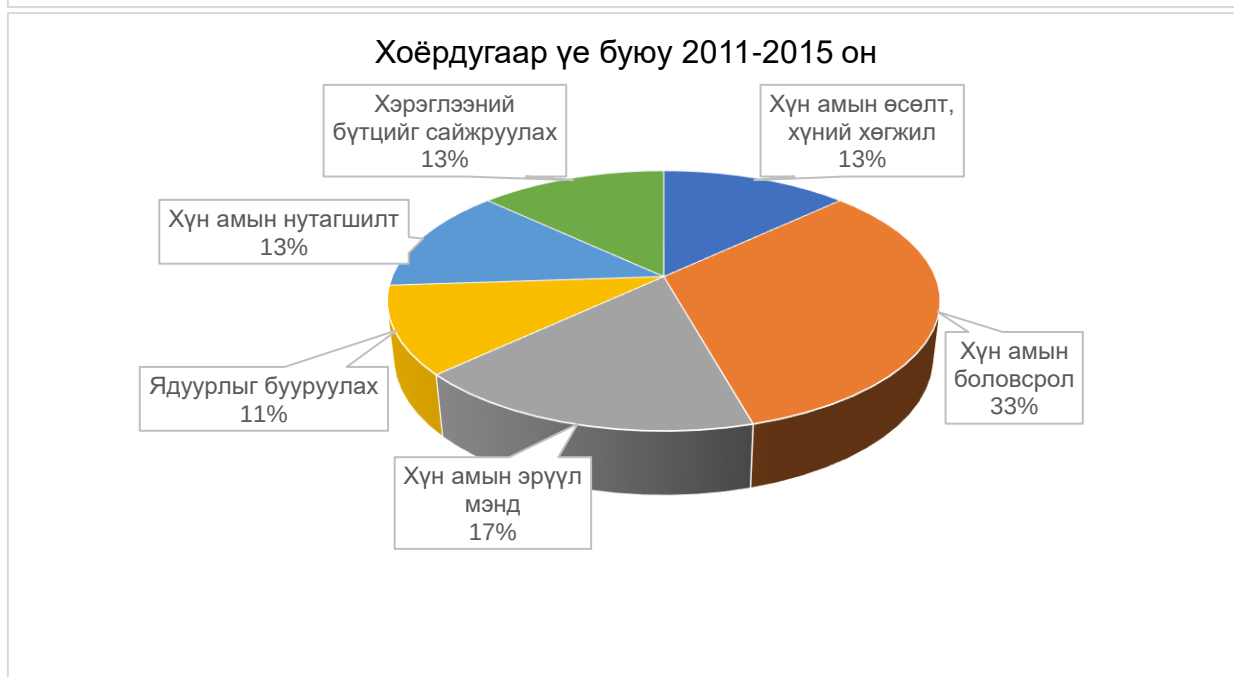
График 17. Эдийн засгийн хөгжлийн хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр

2) Нийгмийн хөгжил

Бүсийн нийгмийн хөгжлийн бодлого нь хүн амын өсөлтийг дэмжиж, хүний хөгжлийн түвшинг дээшлүүлэн, хүн ажиллаж амьдрах нийгэм эдийн засаг, орчны таатай нөхцөлийг бүрдүүлэх замаар хүний хөгжлийг бүх талаар нь дэмжих юм. Энэ хүрээнд тэргүүн ээлжинд хүн амын ядуурал, ажилгүйдлийг бууруулах, хэрэглээний бүтцийг сайжруулах, хүн амын боловсрол, соёл, эрүүл мэндийн түвшинг дээшлүүлэх, амьдрах таатай орчныг бүрдүүлэх үүднээс орчин үеийн шаардлагад нийцсэн хот байгуулалтыг төлөвлөх гэсэн чиглэлээр төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэхээр тусгагдсан байна.

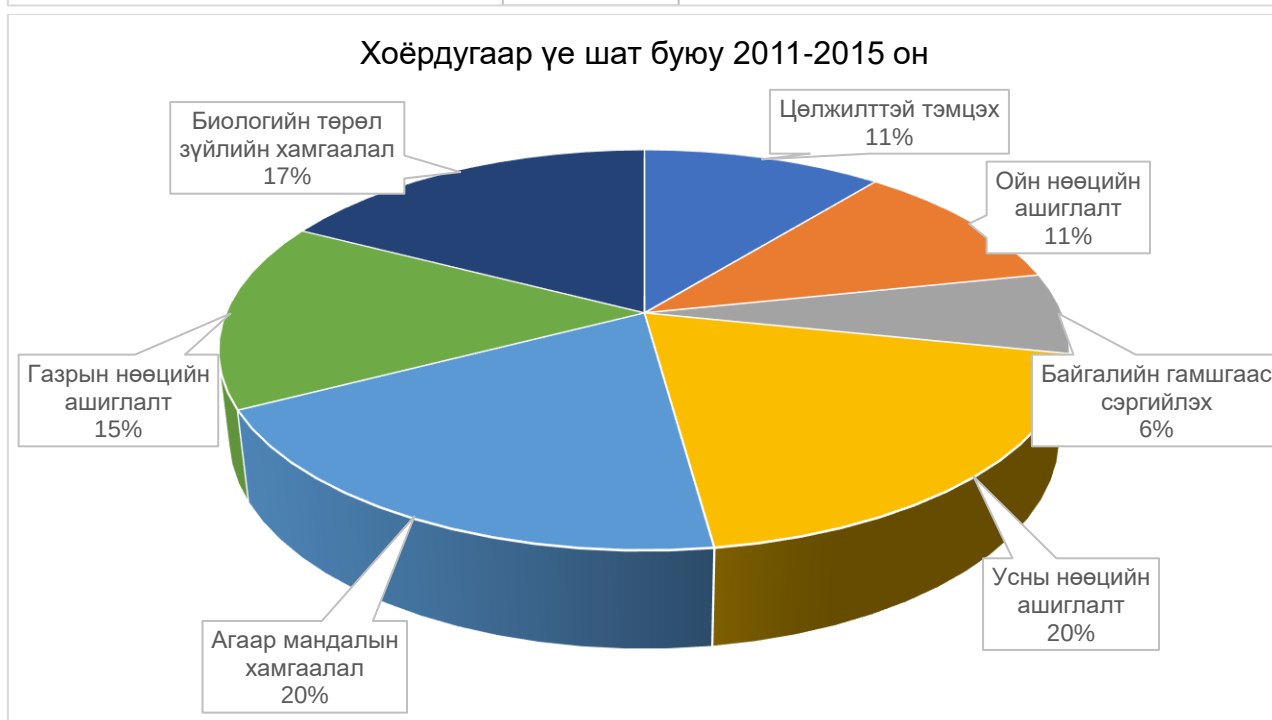
График 18. Нийгмийн хөгжлийн хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр

3) Байгалийн нөөц ашиглалт, хамгаалал

Зүүн бүс байгалийн нөөцийн ашиглалт, байгаль орчны хамгааллын хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл хөтөлбөрөө газрын нөөц ашиглалт, хамгаалал, цөлжилтөөс урьдчилан сэргийлэх, ой болон усны нөөц, агаар мандлын ашиглалт, хамгаалал, ан амьтан, ургамал зэрэг биологийн төрөл зүйлийн ашиглалт хамгаалал, байгалийн гамшгаас сэргийлэх гэсэн 7 чиглэлд ангилан тусгасан байна.

График 19. Байгалийн нөөц ашиглалт, хамгааллын хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр

Монгол Улсын Их Хурлын 2001 оны 57 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-д бүс тус бүрийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийг дэлгэрэнгүй бөгөөд ойлгомжтой байдлаар тодорхойлсон байна. Тус баримт бичигт бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг хэрэгжилтийг хангах хүрээнд Засгийн газар 2005 оны 202 дугаар тогтоолоор бүсүүдийн хөгжлийн хөтөлбөрүүдийг баталсан байсан. Ийнхүү тухайн үеийн 5 бүсийн хөгжилтэй холбоотой нийт төсөл, арга хэмжээг бүлэг тус бүрд 2006-2010 он, 2011-2015 он гэсэн 2 үе шаттай хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж байжээ.

Тэрчлэн, бүсчилсэн хөгжлийн хүрээнд хоёр үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх төсөл хөтөлбөрүүдийг дараах үндсэн гурван ангилалд хуваан үзэж байсан:

- Эдийн засгийн хөгжлийн хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр /дэд бүтэц, аж үйлдвэр, хөдөө аж ахуй, аялал жуулчлал, эдийн засгийн хөгжил/
- Байгалийн нөөц ашиглалт, хамгааллын хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр /биологийн төрөл, зүйлийн ашиглалт, усны нөөцийн ашиглалт, ойн нөөцийн ашиглалт, агаар мандлын хамгаалал, газрын нөөц ашиглалт, цөлжилтөөс урьдчилан сэргийлэх, байгалийн гамшгаа сэргийлэх/
- Нийгмийн хөгжлийн хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөр /эрүүл мэнд, боловсрол, нийгмийн хөгжил, ядуурлыг бууруулах, хэрэглээний бүтцийг сайжруулах, нутагшилт/.

Ийнхүү 57 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-ыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа, төсөл хөтөлбөрүүд нь тодорхой, мөн хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрүүдийн гурван ангилалд хуваан төрөлжүүлсэн ойлгомжтой байна.

ДӨРӨВ.ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ

Энэхүү дүн шинжилгээгээр Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 06-р сарын 05-ны өдрийн 64 дүгээр тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-д заасан тэргүүлэх чиглэл, түүнийг хөгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрийн уялдаа холбоо, бүсчлэл тогтоосон үндэслэл, шалгуур, оновчтой байдлыг үнэлэхийн зорилго.

Тодорхой газар нутгийг бүсчлэн хөгжүүлэхэд тухайн бүсийн газар нутаг, хүн ам зүй, байгалийн баялгийн нөөц, дэд бүтэц, газар зүйн байршил зэргийг бүрэн тогтоосны үндсэн дээр түүнд тохирсон үйлдвэрлэл, үйлчилгээний тодорхой салбарыг сонгон авч тухайн бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлээр тодорхойлон хөгжүүлэх нь тухайн бүсийн цаашдын хөгжлийн суурь төдийгүй бүсийн стратегийн нэн чухал хүчин хэсэг болох талаар олон улсын эрдэмтэн, судлаачид цохон тэмдэглэсээр иржээ. Энэхүү шаардлагыг Монгол Улс дотоодын эрх зүйн орчиндоо тусгасан буюу Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хууль болон Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуульд тодорхой зохицуулсан байна.

Гэтэл Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 64 дүгээр тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-д тусгагдсан 7 бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүд, тус тогтоолын Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, хүрэх түвшинд дүн шинжилгээ хийхэд 64 дүгээр тогтоолоос 7 бүсийн “Эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл”-д юуг хэрхэн, ойлгох талаар тодорхой бөгөөд ойлгомжтой тусгаж чадаагүй байна. Харин бүсүүдийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийг тогтоох зорилгоор 64 дүгээр тогтоолыг Улсын Их Хурлын 2001 оны Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал батлах тухай 57 дугаар тогтоолтой харьцуулах байдлаар дүн шинжилгээний явцад тодорхойлов. Ийнхүү 64 дүгээр тогтоолыг бусад тогтоолтой харьцуулах аргаар 7 бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлж байгаа нь зохимжгүй бөгөөд аливаа эрх зүйн баримт бичиг энгийн хүн уншихад шууд ойлгогдох нь зүйн хэрэг буюу 2024 оны 64 дүгээр тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-тай танилцсан хүн 7 бүсийн тэргүүлэх чиглэлийг шууд ойлгоход хүндрэлтэй байна. Иймд бүсийн тэргүүлэх чиглэлийг томъёоллыг эргэн харах нь зүйтэй байна.

Бүсчилсэн хөгжлийн үйл явцад эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүд онцгой ач холбогдолтой тул Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын баримт бичигт хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх явцад зөвхөн тухайн бүсийн бүтээн байгуулалт, эдийн засгийн өсөлт бусад шалгуур үзүүлэлтээс гадна бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлтэй холбоотой асуудлыг цуг дүгнэх нь онцгой ач холбогдолтой. Улмаар Улсын Их Хурлын тогтоолын хяналт-шинжилгээ, үнэлгээнд үндэслэн тухайн бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлтэй уялдаа холбоотой төсөл, хөтөлбөрүүдийг түлхүү дэмжих, бүтээн байгуулалтыг эрчимжүүлэх, шаардлагатай тохиолдолд тухайн бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийг өөрчлөх эсхүл нарийвчлах хэрэгцээ, шаардлага үүсэхийг үгүйсгэхгүй.

Тэрчлэн, Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан 7 бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийг ямар тооцоо, судалгаан, шалгуур үзүүлэлтэд үндэслэн боловсруулсныг тодорхой болгох хэрэгцээ байна. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан 7 бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүд нь агуулгын хувьд давхцалтай, мөн Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод тодорхойлогдож, цаашид эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлээр хөгжүүлэхээр заасан эдийн засгийн чиглэлүүдийг хэт ерөнхий байдлаар тусгасан нь бүсүүд цаашид ерөнхий эдийн засгийн чиглэлийн дор тодорхойгүй байдлаар хөгжих нөхцөлийг бүрдүүлж болзошгүй. Нөгөөтээгүүр Шинэчлэн тогтоосон 7 бүсийг Сангийн сайд болон Үндэсний статистикийн хорооны даргын хамтран баталсан Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилалтай харьцуулан үзэхэд нийт 7 бүсийн 14 эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлээс зөвхөн 2 эдийн засгийн салбар байх (бусад нь эдийн засгийн дэд салбар, бүлэг, анги) бөгөөд энэ нь бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүд оновчтой бус байна гэж судалгааны явцад дүгнэлээ.

Түүнчлэн Улсын Их Хурлын 2001 оны 57 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-д тусгалаа олсон эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийг үнэлж, дүгнэхгүйгээр 64 дүгээр тогтоолыг баталсан нь тухайн тэргүүлэх чиглэлүүд оновчтой тодорхойлж чадсан эсэхэд эргэлзээ төрүүлж байна. Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.2-т “үйлдвэрлэл, үйлчилгээний тодорхой салбарыг тэргүүлэх чиглэлээр хөгжүүлсэн байх”-аар заасан бөгөөд 7 бүсийн тэргүүлэх чиглэлийг шинээр хөгжүүлэх эсэх, эсхүл өмнө нь байсан суурьт тулгуурлан цаашид үргэлжлүүлэн хөгжүүлэх талаар тодорхой тусгах шаардлагатай байна. Иймээс бүсүүдийн онцлог тохирсон үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбаруудын судалгааг дэлгэрэнгүй байдлаар дахин гүйцэтгэж, бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд заасан 7 бүсийн тэргүүлэх чиглэлүүдийг дахин томьёолох шаардлагатай байна.

Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг боловсруулан, батлахдаа Монгол Улс нь цаашид Хангайн бүс, Баруун бүс, Хойд бүс, Төвийн бүс, Говийн бүс, Зүүн бүс, Улаанбаатарын бүс гэсэн 7 бүсэд хуваагдан хөгжихөөр заажээ. Гэсэн хэдий ч 64 дүгээр тогтоол болон тус тогтоолын холбогдох баримт бичигт яагаад Монгол Улс цаашид 7 бүсээр хөгжих нь оновчтой байгаа талаар судалгаа, мэдээлэл байхгүй байгаа нь бүсчлэлийн зарчим болон бүсчлэлд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг судлан тодорхойлсон эсэхэд эргэлзээ төрүүлж байна. Тухайлбал, Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд бүсчлэлийн тогтолцоо буюу бүсчлэлийг тодорхойлохдоо Японы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Байгууллага (ЖАЙКА), Барилга, хот байгуулалтын яам болон Үндэсний хөгжлийн газартай хамтран боловсруулсан “Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл”-д Монгол Улсын хөрш зэргэлдээ аймгуудын ижил төстэй байдалд үндэслэн шинэ бүсчлэлийг тогтоохоор аймгуудын онцлог шинж чанарыг нийгэм, эдийн засаг, газар ашиглалт зэрэг 30 индексийг ашиглан дүн шинжилгээ хийсний үндсэн дээр санал болгосон бүсчлэлийн хувилбар, саналыг хангалттай тусгаж чадаагүй бөгөөд бүсийн тогтолцоо, түүнд хамаарах аймгуудын тус хувилбараас хуваарийг эрс өөрчилсөн.

Үүний дотор Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөлд санал болгосон Нийслэлийн бүсийн хувьд Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн бие даасан хөгжлийг дэмжих өндөр зэрэглэлийн хотын үйл ажиллагаа бүхий глобал хот болох Улаанбаатар хотод нутагшуулсан дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлж, нутагшуулсан, шинэлэг, боловсронгуй дизайныг нэвтрүүлсэн, Борнуур, Лүн, Баян-Өнжүүл, Баян, Багануурыг холбосон логистикийн тойргийг байгуулж, дэвшилтэт технологиор эцсийн боловсруулалт хийдэг, логистикийн бүс болгож хөгжүүлэх нэн чухал саналыг орхигдуулсан. Үүний улмаас бүсчлэл тогтоох үндэслэлийн гол хүчин зүйл болох төвлөрлийг сааруулах бодлого хэрэгжихэд хүндрэл учирч болзошгүй. Ингэснээр Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал нь бүсчлэлд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг харгалзан авч үзээгүй буюу бүсчлэлийн тогтолцоо, түүнд хамаарах аймгуудын ерөнхий хуваарийг үндэслэл бүхий тодорхойлоогүй, түүнчлэн оновчтой байдлын хувьд хангалттай тоон үзүүлэлт, судалгааг үндэслээгүй тул бүсчлэлийг оновчтой тодорхойлж чадаагүй гэж дүгнэхээр байна.

Бүсчилсэн хөгжлийн бүс тус бүрд бүтээн байгуулахаар тусгасан төсөл, хөтөлбөрүүд нь 2021 оны 12-р сарын 30-ны өдөр батлагдсан “Шинэ сэргэлтийн бодлого”, 2021 оны 07-р сарын 01-ний өдөр батлагдсан “Монгол Улсын хөгжлийн 2022 оны төлөвлөгөө”, “Монгол Улсын Хөгжлийн 2023 оны төлөвлөгөө”, 2023 оны 05-р сарын 30-ны өдрийн “Монгол Улсын Хөгжлийн 2024 оны төлөвлөгөө”-д тус тус тусгагдсан буюу агуулгын хувьд өмнөх Улсын Их Хурлын тогтоол, шийдвэрт тухай бүр тусгагдаж байсан байна. Мөн Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр, Монгол Улсын Хөгжлийн бодлогын 2025 оны төлөвлөгөө зэрэг эрх зүйн баримт бичигт давхар тусгагдсан байна.

Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд 2024-2050 он хүртэл нийт 221 төсөл хөтөлбөрийг 7 бүсэд хэрэгжүүлэхээр төлөвлөснөөс Хангайн бүсэд-30, Баруун бүсэд 38, Хойд бүсэд-22, Төвийн бүсэд-34, Зүүн бүсэд-29, Улаанбаатарын бүсэд-29, Говийн бүсэд хамгийн олон буюу 39 төсөл хэрэгжүүлэхээр тус тус заасан. Гэсэн хэдий ч 7 бүсэд хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн төсөл, хөтөлбөрүүд нь тухайн бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлтэй уялдаж чадаагүй нь дүн шинжилгээний явцад тогтоогдов. Тухайлбал:

- Хангайн бүсийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл нь “Уламжлалт мал аж ахуйн төрөлжсөн бүс бөгөөд хот байгуулалт” бөгөөд барилга хот байгуулалтын чиглэлээр хийгдэх төсөл, хөтөлбөр нь нийт төслийн 43%-ийг эзэлж байгаа нь хангалттай хэдий ч мал аж ахуйн чиглэлээр хэрэгжүүлэх төсөл, арга хэмжээ нийт төслийн 3%-ийг эзэлж байна.
- Баруун бүсийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл нь “Эрчим хүчний төрөлжсөн бүс бөгөөд байгалийн аялал жуулчлалын дэд бүс болох” хэдий ч эрчим хүч болон аялал жуулчлалын чиглэлээр хэрэгжүүлэх төсөл, арга хэмжээнүүд нийт төслийн 40%-д хүрэхгүй байна.
- Хойд бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл нь “Байгалийн аялал жуулчлалын төрөлжсөн бүс бөгөөд аж үйлдвэрийн дэд бүс” болохоор заасан бол тус бүсэд хэрэгжүүлэхээр БХҮБ-д тусгагдсан төсөл, хөтөлбөрүүдийн 14% нь аялал жуулчлал, 9% нь хөдөө аж ахуйд суурилсан хөнгөн аж үйлдвэр, 9% нь эрчим хүчний төслүүд байгаагаас

үзэхэд бүсийн тэргүүлэх чиглэлтэй хэрэгжүүлэх төсөл хөтөлбөрүүдийг илүү уялдуулах, тэргүүлэх чиглэлийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн төсөл хөтөлбөрүүдийг уялдуулах шаардлагатай нь ажиглагдав.

- Төвийн бүсийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлийг “Хөдөө аж ахуйн төрөлжсөн бүс бөгөөд аж үйлдвэрийн дэд бүс” хэмээн тодорхойлсон. Гэвч тэргүүлэх чиглэлтэй холбоотой төсөл хөтөлбөр харьцангуй бага буюу нийт төслийн 21%-ийг л эзэлж байна.
- Говийн Бүсийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлийг “Аж үйлдвэрийн төрөлжсөн бүс бөгөөд ногоон эрчим хүчний дэд бүс” болохоор тодорхойлсон. Говийн бүсэд хүнд аж үйлдвэрийн чиглэлээр 3 төсөл, хөнгөн аж үйлдвэрийн чиглэлээр 3 төслийг хэрэгжүүлэхээр тусгасан нь тухайн бүсийн нийт төслийн 15%-г эзэлж байна. Харин ногоон эрчим хүчний чиглэлээр 5 төсөл хөтөлбөрийг төлөвлөсөн бөгөөд бүсийн нийт төслийн 13%-г эзэлж байна.
- Зүүн бүсийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл нь “Түүхэн аялал жуулчлалын төрөлжсөн бүс бөгөөд эрчимжсэн хөдөө аж ахуйн дэд бүс” болох гэж тодорхойлсон. Тогтоолоос шүүлт хийхэд тэргүүлэх чиглэлийн төсөл, хөтөлбөрүүд нь нийт төслийн 30%-д тусгагдсан байв.

Дээрхээс үзвэл бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан 7 бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл нь тухайн бүсүүдийн хувьд цаашдын хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлогч болох учиртай болов ч тэргүүлэх чиглэлүүдийг бодитоор хөгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрүүдийн уялдаа холбоо 6 бүсэд туйлын хангалтгүй байна. Тэрчлэн дээрх 221 төсөл хөтөлбөрийн техник эдийн засгийн үндэслэл болон холбогдох бусад тооцоо, судалгаа, хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөний талаарх мэдээлэл олон нийтэд нээлттэй байршаагүй байна.

Ийнхүү холбогдох төсөл хөтөлбөрүүд нь үе үеийн Улсын Их Хурлын тогтоол, шийдвэрт тусгагдаж байсан хэдий ч бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан төслүүдийн дийлэнх нь техник, эдийн засгийн үндэслэл болон холбогдох бусад тооцоо судалгаа хийгдээгүй байна. Иймээс төслүүдийн техник эдийн засгийн үндэслэл болон холбогдох бусад тооцоо, судалгааг бүс бүрээр хийх, ийнхүү хийхдээ тухайн бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлтэй уялдуулах нь зүйтэй байна.

Судалгааны дүгнэлтэд үндэслэн цаашид “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-ыг илүү боловсронгуй болгох зорилгоор дараах зөвлөмжүүдийг гаргаж байна. Үүнд:

1. Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд бүс тус бүрийн тэргүүн ээлжид хөгжүүлэх үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбаруудыг буюу эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүдийг тодорхой бөгөөд ойлгомжтой байдлаар тогтоолд тусгах, мөн тэргүүлэх чиглэлийг өөрчлөх, нарийвчлах тохиолдолд ямар нөхцөл, шалгуурт үндэслэн тэргүүлэх чиглэл өөрчлөгдөх талаар тогтоолд тодорхой тусгах;
2. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүдийг Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа-2050” болон Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны

- салбарын ангилалтай уялдуулж, бүс тус бүрийн онцлог, нөөц боломжид тулгуурлан нарийвчлах байдлаар дахин тодорхойлох;
3. Энэхүү судалгааны явцад Улсын Их Хурлын 64 дүгээр тогтоол нь Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.3, 4.1.4, 4.1.5 дахь заалт болон Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулийн 5.1.4, 5.1.6, 5.1.8 дахь заалтуудад заасан шаардлагыг хангасан эсэх нь эргэлзээтэй байсан тул эдгээр заалтуудын нийцлийг дахин хянаж үзэх;
 4. Бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийг хэрхэн, үнэлэх, дүгнэх талаар Улсын Их Хурлын 64 дүгээр тогтоолын хоёрдугаар хавсралт болох “Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, хүрэх түвшинд”-д тусгах;
 5. Бүсчлэл тогтоосон үндэслэл, холбогдох судалгааг хөндлөнгийн, хараат бус судалгааны байгууллагаар дахин гүйцэтгүүлэх, ийнхүү гүйцэтгүүлэхдээ төсөл хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх хугацаа, Монгол Улсын хөгжлийн бусад баримт бичигтэй уялдах уялдааг хангах;
 6. Бүсэд хэрэгжүүлэх төсөл хөтөлбөрүүдийн тоо нь тухайн бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлтэй харьцуулахад бага байгаа энэхүү нөхцөлд тухайн бүсийн эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийг нэн тэргүүнд хөгжүүлэх бодлого баримталж, тэргүүлэх чиглэлтэй шууд холбогдох төслүүдийг тоог нэмэгдүүлэх байдлаар УИХ-ын 64 дүгээр тогтоолд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах;
 7. Монгол Улсын Их Хурлын 2001 оны 57 дугаар тогтоолоор Монгол Улс 5 бүсээр хөгжихөөр төлөвлөсөн бөгөөд үүний хэрэгжилтийг үнэлж, түүнд үндэслэн Монгол Улс цаашид 7 бүсэд хуваагдан хөгжих болсон үндэслэлийг тодотгож, илүү нарийвчилсан судалгааг олон улсын судалгааны байгууллагуудтай хамтран дахин гүйцэтгэх;
 8. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан төсөл, хөтөлбөрүүдээс хэд нь техник эдийн засгийн үндэслэл болон бусад тооцоо, судалгаа хийгдсэн эсэх жагсаалтыг гаргаж, цаашид холбогдох тооцоо, судалгаа хийх төслүүдийг эрэмбэлэх;
 9. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг илүү боловсронгуй болгох буюу хөгжлийн төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг бүс тус бүрээр боловсруулах, түүний хэрэгжилтийг үнэлгэх аргачлалыг “Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, хүрэх түвшин”-д тусгах зэрэг болно.

---oOo---

ДОТООД ЭХ СУРВАЛЖ

1. Монгол Улсын Их Хурлын 2001 оны 57 дугаар тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал” Бүсчилсэн хөгжлийн үндэслэл;
2. Монгол Улсын Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газар, Алсын хараа – 2050, Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, “Бүс, орон нутгийн хөгжил” 2022 он;
3. Р.Ринчинбазар, Д.Эрдэнэбаяр, “Бүс нутгийн шинжлэх ухааны үндэс”, УБ, 2019 он;
4. Барилга, хот байгуулалтын яам, Үндэсний хөгжлийн газар, Японы Олон Улсын Хамтын ажиллагааны байгууллага, Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл, Эцсийн тайлан, УБ, 2021 он, 338 дах тал;
5. Монгол Улсын Засгийн газрын 2023 оны 12-р сарын 27-ны өдрийн №481 “2024 оныг Бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих жил болгох зарлах тухай” тогтоол;
6. Сангийн сайд, Үндэсний статистикийн хорооны дарга нарын хамтарсан 2018 оны 12-р сарын 31-ний өдрийн 319/A/160 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралтаар батлагдсан “Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал” (ЭЗБТУАСА);
7. Монгол Улсын Засгийн газрын 2005 оны 202 дугаар тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Зүүн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр”;
8. Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал батлах тухай тогтоолын төслийн танилцуулга”, Монгол Улсын Засгийн газар, УБ, 2024;

ГАДААД ЭХ СУРВАЛЖ

1. Torre A., Wallet F., “Regional Development in Rural Areas: Analytical tools and Public policies”, Springer Briefs in Regional Science, Springer, 2016;
2. International Journal of Sustainable Development and Planning: Classifying Economic Sectors to Improve Regional Development Priorities in Indonesia, Vol.19., May 2024;
3. Geoffrey J.D. Hewings, The Empirical Identification of Key Sectors in an Economy: A Regional Perspective, 1982.